

**BIULETYN
ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK
NR 51**

Warszawa 2010

Przygotowuje Komitet Redakcyjny w składzie

**Joanna Arvaniti, Anita Chodkowska,
Hanna Krajewska, Hanna Szymczyk,
Mieczysław Wrzosek**

Korekta

Joanna Arvaniti, Tomasz Rudzki

Tłumaczenie

Grażyna Stępniaik

Adres Redakcji

Archiwum PAN

Warszawa, ul. Nowy Świat 72

Wydano z dotacji Ministerstwa
Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ISSN: 0551-3782

Skład, łamanie i druk

Agencja Wydawniczo-Poligraficzna AMALKER

Warszawa, ul. Okrzei 21/4

www.amalker.com

Spis treści

Wykaz ważniejszych skrótów występujących w inwentarzach.....	5
Joanna Arvaniti	
<i>Inwentarze archiwalne</i>	<i>7</i>
Tomasz Dobrzyński, Katarzyna Słojkowska	
<i>Materiały Tytusa Chałubińskiego</i>	<i>12</i>
Anita Chodkowska, Józef Mizikowski	
<i>Materiały Stanisława Bilewicza.....</i>	<i>20</i>
Jan Buda, Mariusz Norkowski, Hanna Szymczyk	
<i>Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich.....</i>	<i>30</i>
Jolanta Stasiak	
<i>Materiały Jerzego Hersego.....</i>	<i>48</i>
Jolanta Stasiak	
<i>Materiały Witolda Sławińskiego</i>	<i>58</i>
Joanna Arvaniti	
<i>Materiały Bronisława Edwarda Sydowa.....</i>	<i>72</i>
Andrzej Klubiński	
<i>Źródła do dziejów nauczania w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie w zasobie Archiwum Polskiej Akademii Nauk</i>	<i>78</i>
Katarzyna Słojkowska	
<i>Wystawa i konferencja poświęcona Tytusowi Chałubińskiemu....</i>	<i>100</i>
Joanna Arvaniti	
<i>Wystawa „Fryderyk Chopin. Jego ślady w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk”</i>	<i>104</i>
Catherine Beli, Izabela Gass	
<i>Korzenie geniuszu</i>	<i>116</i>
Hanna Krajewska	
<i>Dni Muzeum Polskiego w Rapperswilu</i>	<i>121</i>
Оксана Николаевна Полянская	
<i>Российско-польские научные связи в области монголоведения и тюркологии в хх веке по материалам Архива Польской академии наук</i>	<i>128</i>

Sprawozdanie z działalności Archiwum PAN w 2009 roku	143
Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–51 „Biuletynu Archiwum PAN” (układ chronologiczny)	160
Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–51 „Biuletynu Archiwum PAN” (układ alfabetyczny)	171
Summary	177

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW WYSTĘPUJĄCYCH W INWENTARZACH

ANPAN		j. niem.	język niemiecki
i PAU	Archiwum Nauki Polskiej	j. pol.	język polski
	Akademii Nauk i Polskiej	j. ros.	język rosyjski
	Akademii Umiejętności	j. rum.	język rumuński
AHCCCP	Академия наук	jw.	jak wyżej
	Союза Советских	k.	karta
	Социалистических	kkp.	kserokopia
	Республик	ks. nab.	księga nabytków
APAN	Archiwum Polskiej	l.	list (w korespondencji)
	Akademii Nauk	l.	luźne
АПАН	Архив Польской	л.	лист
	академии наук	masz.	maszynopis
AZS	Akademicki Związek	m.b.	metr bieżący
	Sportowy	MHP	Muzeum Historii Polski
b.d.	brak daty	MHPRL	Muzeum Historii
BN	Biblioteka Narodowa		Polskiego Ruchu
BP	Biblioteka Publiczna		Ludowego
	m.st. Warszawy	MHW	Muzem Historyczne
b.p.	brak paginacji		m.st. Warszawy
b.t.	brak tytułu	m.in.	między innymi
CBW	Centralna Biblioteka	mkf.	mikrofilm
	Wojskowa im. Marszałka	mkф.	микрофильм
	Józefa Piłsudskiego	ML	Muzeum Literatury
cz.	część		im. Adama Mickiewicza
д.	дело	MNW	Muzeum Narodowe
dot.	dotyczący		w Warszawie
dz.	dział	MWP	Muzeum Wojska
egz.	egzemplarz		Polskiego
fasc.	fascicule	NAC	Narodowe Archiwum
fkp.	fotokopia		Cyfrowe
fol.	fotografia	nadb.	nadbítka
IGWiLwM	Instytut Gospodarstwa	НБПАЗ	
	Wiejskiego i Leśnictwa	и ПАН	Научная библиотека
	w Marymoncie		Польской академии
j.	jednostka		знаний и Польской
j.a.	jednostka archiwalna		академии наук
j. ang.	język angielski	neg.	negatyw
j. czes.	język czeski	nfb.	nieliczbowane
j. franc.	język francuski	nr	numer
j. hiszp.	język hiszpański	odb.	odbitka
j. hol.	język holenderski	odp.	odpowiedź
j. jap.	język japoński	opr.	oprawne
j. łac.	język łaciński	oprac.	opracowane

ПАН	Польская академия наук	twz.	tak zwany
pkt	punkt	UAM	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
pow.	powielany		
poz.	pozycja	UJ	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
PWM	Polskie Wydawnictwo Muzyczne	UJK	Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie
PWN	Państwowe Wydawnictwo Naukowe	UMK	Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
r.	recto		
r.	rok, rocznik	USB	Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
rec.	recenzja		
rkp.	rękopis	UW	Uniwersytet Warszawski
rys.	rysunek	v.	verso
s.	strona	vol.	wolumin
SGGW	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie	w.	wiek
SGH	Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	wiz.	wizytówka
SGPiS	Szkoła Główna Planowania i Statystyki	WSWF	Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego
		wyd.	wydanie
ss.	strony	z.	zeszyt
стр.	страница	ZAB	Zbiory Andrzeja M. Brandta
sz.	szyte	zał.	załącznik
t.	tom	ZKW	Zamek Królewski w Warszawie
t.	tom	zob.	zobacz
TPPR	Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej	ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Joanna Arvaniti
Warszawa

INWENTARZE ARCHIWALNE

Zgromadzenie Ogółe Organizacji Narodów Zjednoczonych ogłosiło rok 2010 Międzynarodowym Rokiem Różnorodności Biologicznej. Stało się to doskonałą okazją do opublikowania w 51. numerze „Biuletynu Archiwum Polskiej Akademii Nauk” spuścizn polskich biologów. W zbiorach Archiwum PAN znajduje się kilkadziesiąt zespołów uczonych reprezentujących różne dziedziny tej niezwykle ważnej gałęzi nauki, zajmującej się zgłębianiem fenomenu życia na tle różnych aspektów badawczych. Spośród inwentarzy biologów, botaników, embriologów, ekologów, gleboznawców, fizjologów, zoologów, zootechników i innych przedstawicieli nauk przyrodniczych wybrano sześć zespołów archiwalnych, które, zdaniem redaktorów „Biuletynu Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, zasługują na wyróżnienie i upowszechnienie.

Tytus Chałubiński, botanik, lekarz z wyboru, przyrodnik z powołania, chemik, żarliwy czciciel i miłośnik Tatr („Gdyby na tamtym świecie były takie Tatry, byłbym już szczęśliwym”¹) i góralskiej muzyki („Grajże mi, muzyczko, jako mi masz zagrać. Po mojej śmierci możesz wszystko zabrać”²), a także filozofii, literatury i malarstwa, to postać do dziś wzbudzająca wielkie emocje nie tylko ze względu na różnorodność i wielostronność zainteresowań i osiągnięć naukowych, lecz także z powodu niezwykle ciekawego, barwnego, ale niepozabawionego dramatycznych aspektów życia. Adam Wrzosek, dociekliwy badacz historii medycyny, powiedział o „królu Tatr”: „Postać Chałubińskiego stała się już legendarną. Z im dalszej perspektywy dziejowej nań patrzymy, tym większym nam się wydaje”³. Przypominając dokonania Tytusa Chałubińskiego, nie

¹ Bończa-Tomaszewska E. z Krzywickich, *Wspomnienia o Tytusie Chałubińskim (1862–1889)*, Poznań 1927, s. 9.

² Materiały Tytusa Chałubińskiego, APAN, 63, j. 7, k. 3.

³ Wrzosek A., *Chałubiński Tytus*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. III, Kraków 1937, s. 256.

sposób nie przytoczyć jego słów nadających sens powołaniu i pasji tego wielkiego człowieka: „Prawda — to jest przyroda. Patrzymy, umiemy patrzeć, a zrozumiemy, że ona jedna nie kłamie, bo ona **nie wydaje się**, ale nią jest w rzeczywistości”⁴.

Stanisław Bilewicz, embriolog, zajmował się głównie mechaniką rozwoju, teratologią, fizjologią rozrodu zwierząt. Był uczestnikiem obrony Warszawy w 1939 roku, jeńcem kilku obozów niemieckich, w których organizował i prowadził wyższe kursy nauczycielskie, wykładowcą biologii w szkołach średnich dla żołnierzy we Włoszech i w Wielkiej Brytanii, twórcą pod koniec lat 40. ośrodka nauk biologicznych w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. Opublikował liczne broszury, artykuły i notatki naukowe oraz popularnonaukowe, sprawozdania, recenzje, hasła w encyklopedii PWN, skrypty dla studentów, zaprojektował tablice szkolne wraz z instrukcjami.

Seweryn Krzemieniewski, syn powstańca styczniowego, więzień Cytadeli Warszawskiej, legionista, był botanikiem, wybitnym mikrobiologiem gleby, profesorem i rektorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, wykładowcą anatomii i fizjologii roślin na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zajmował się m.in. problemem podniesienia uprawy łąk i pastwisk podkarpackich i tatrzańskich. Działał w Państwowej Radzie Ochrony Przyrody, zainicjował powstanie rezerwatu flory stepowej w Krzywczycach pod Lwowem, walczył o zahamowanie niszczenia koso-drzewiny w Czarnogórze. Zasłynął jako świetny pedagog, wykładowca, charyzmatyczny mówca, doskonały organizator, był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Jego imieniem nazwano gatunek grzyba *Penicilium krzemieniewskii*. Został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Żoną Seweryna Krzemieniewskiego była od 1899 roku Helena Józefa z Choynowskich, botanik, mikrobiolog, znakomity bakteriolog o szerokich zainteresowaniach. Zajmowała się biologią drobnoustrojów glebowych, biologiczną przemianą związków chemicznych w glebie, taksonomią roślin. Była pielęgniarką w szpitalach wojskowych podczas 1. wojny światowej, uczestniczką powstania warszawskiego, wieloletnią współpracownicą męża Seweryna Krzemieniewskiego, po 2. wojnie światowej profesorem Uniwersytetu Wrocławskiego i kierownikiem jego Katedry Fizjologii Roślin.

Jerzy Herse, wybitny gleboznawca, rolnik, przez całe swoje życie zawodowe związany był ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego.

⁴ Bończa-Tomaszewska E. z Krzywickich, *Wspomnienia...*, s. 10.

Był członkiem Komitetu Uprawy Roślin Wydziału V Polskiej Akademii Nauk, wielokrotnie odznaczanym za pracę dydaktyczno-naukową i organizacyjną.

Witold Sławiński, botanik, fitosocjolog, mikrobiolog zajmujący się głównie ochroną wód, kawaler Złotego Krzyża Zasługi i Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, prekursor organizowania terenów chronionych w Puszczy Knyszyńskiej, stał się patronem utworzonego w 1988 roku Parku Krajobrazowego w Puszczy Knyszyńskiej z siedzibą w Supraślu. Swoją niezwykłą skromnością, otwartością, szczerością i chęcią niesienia pomocy wszystkim i na każdym kroku profesor Witold Sławiński zaskarbił sobie szacunek kolegów, współpracowników i studentów, którzy widzieli w nim wybitną osobowość. Dzięki mocnej pozycji w środowisku białostockiej inteligencji Witold Sławiński został pierwszym prezesem elitarnego Białostockiego Towarzystwa Naukowego, którego był współzałożycielem, i członkiem wielu innych towarzystw naukowych. Zainteresowania przeszłością natomiast wciągnęły go do prac Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, badającej pod kierunkiem dra Jerzego Antoniewicza pozostałości osadnictwa jaćwieskiego w północno-wschodniej Polsce. Profesor Witold Sławiński kierował w niej sekcją przyrodniczą. Badał drewniane konstrukcje oraz starał się o przekształcenie dawnego cmentarzyska Jaćwingów w Nadleśnictwie Białorogi w rezerwat przyrody. Opublikował w Lublinie pracę *Stanisław Bonifacy Jundziłł* oraz w ośrodku wileńskim kilka przyczynków do historii botaniki. Ciekawe w tej niezwyklej postaci jest to, że Witold Sławiński potrafił powiązać zainteresowania naukowe z pracą w urzędach i w różnych organizacjach.

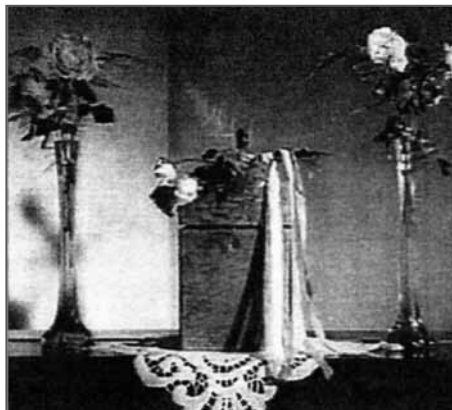
Obchody ogłoszonego przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego Roku Chopinowskiego z okazji przypadającej w 2010 roku 200. rocznicy urodzin wielkiego kompozytora zobligowały Redakcję „Biuletynu Archiwum Polskiej Akademii Nauk” do opublikowania na łamach naszego rocznika inwentarza Bronisława Edwarda Sydowa, muzykologa, chopinologa, którego prace — *Bibliografia Fryderyka Chopina* i *Ikonoografia Fryderyka Chopina* — są do dnia dzisiejszego podstawowym i cennym materiałem w dziedzinie wiedzy o życiu i twórczości Fryderyka Chopina. Działalność Bronisława Edwarda Sydowa przez niemal całe jego życie związana była ze zbieraniem w kraju i poza jego granicami wiadomości oraz wszelkich materiałów i pamiątek po Fryderyku Chopinie. To między innymi dzięki jego ogromnemu zaangażowaniu serce Fryderyka Chopina, ocalone podczas powstania

warszawskiego w 1944 roku, przechowane zostało w Milanówku, a stamtąd wróciło do warszawskiego kościoła Świętego Krzyża. Jak pisze Andrzej Pettyn w „Biuletynie Miasta Milanówka”, ze sprawą powrotu urny z sercem wielkiego kompozytora do jej poprzedniego miejsca spoczynku wiąże się wiele przekłamań wynikających z braku rzetelnej informacji na ten temat. Bronisław Edward Sydow był sekretarzem Komitetu Wykonawczego Uroczystości Narodowych Powrotu Serca Chopina do Warszawy. Z jego sprawozdania z 9 lutego 1946 roku wynika, że „po przejściu urny od Niemców (9 września 1944 roku) przez biskupa Antoniego Szlagowskiego, księdza Jana Michalskiego i księdza dra Jerzego Modzelewskiego (późniejszego biskupa) przewieziono ją do Milanówka. Po kilkugodzinnym przechowywaniu w rezydencji biskupa Szlagowskiego na plebanii [kościół] św. Jadwigi Śląskiej przewieziono ją na ulicę Sosnową w Milanówku, do mieszkania profesora Antoniewicza, a po dalszych kilkunastu dniach, obawiając się odebrania jej przez Niemców, do mieszkania Marii Findeisen, prezesa Katolickiego Zrzeszenia Kobiet Archidiecezji Warszawskiej, przy ulicy Mickiewicza 12 (willa „Ewarystówka”). Stamtąd po kilku tygodniach przewieziono ją z powrotem na plebanię parafii św. Jadwigi. Tam stała na fortepianie aż do 17 października 1945 roku. [...] Bronisław Sydow w swoim raporcie na temat popowstaniowej peregrynacji urny wspomina, że arcybiskup Szlagowski jednakże nie dowierzał «szlachetności» Niemców”⁵ i dlatego kazał potajemnie kilkakrotnie zmieniać miejsce przechowywania cennej urny.

Zdjęcie Bronisława Edwarda Sydowa w „Biuletynie Archiwum Polskiej Akademii Nauk” pochodzi z prywatnego archiwum Alicji Sydow, wdowy po synu Bronisława Edwarda Sydowa Jerzym Januszu, zamieszkałej w Milanówku. Dzięki Jej uprzejmości i życzliwości uzyskaliśmy za pośrednictwem Archiwum Państwowego Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku wiele ciekawych informacji na temat rodziny uczonego. Jego syn z pierwszego małżeństwa Andrzej był, wedle informacji pani Alicji Sydow, żołnierzem batalionu „Zośka” i poległ we wrześniu 1944 roku na Czerniakowie w czasie powstania warszawskiego. Drugi syn z pierwszego małżeństwa Bogdan jest fotografem, od zakończenia 2. wojny światowej mieszkającym w Edynburgu w Szkocji. Nieżyjący syn z drugiego małżeństwa Jerzy Janusz to autor

⁵ Pettyn A., *Prawda i przekłamania dotyczące urny z sercem Fryderyka Chopina*, „Biuletyn Miasta Milanówka”, 2010, nr 3, s. 8–9.

wielu interesujących prac z dziedziny żeglarstwa, a córka Anna Sylwia jest absolwentką Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego (1963) i mieszka obecnie w Nowym Jorku w Stanach Zjednoczonych.

Urna z sercem Fryderyka Chopina na plebanii kościoła św. Jadwigi Śląskiej w Milanówku, „Biuletyn Miasta Milanówka”, 2010, nr 3, s. 9

Popiersie Fryderyka Chopina przed plebanią kościoła św. Jadwigi Śląskiej w Milanówku, „Biuletyn Miasta Milanówka”, 2010, nr 3, s. 8

Tytus Chałubiński, APAN

Tomasz Dobrzyński
Katarzyna Słojkowska
Warszawa

MATERIAŁY TYTUSA CHAŁUBIŃSKIEGO (1820–1889) (63)

Tytus Chałubiński urodził się 29 grudnia 1820 roku w Radomiu jako syn Szymona, patrona przy Trybunale Cywilnym Pierwszej Instancji w Radomiu, i Teodozji z Wnorowskich, córki właściciela majątków w Radomskiem.

W Radomiu ukończył Gimnazjum Gubernialne, otrzymując w 1838 roku świadectwo ukończenia VII klasy oraz rocznego kursu dla wstępujących na studia. Następnie podjął naukę na Wydziale Lekarskim Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie. Po zamknięciu wileńskiej uczelni w 1840 roku kontynuował studia lekarskie na Uniwersytecie w Dorpacie. Wkrótce porzucił je dla studiów botanicznych i po napisaniu rozprawy z botaniki *Historyczny przegląd mniemań o płciowości i sposobie zapładniania się roślin* i złożeniu w 1842 roku egzaminu u profesora Alexandra von Bungego otrzymał stopień kandydata nauk przyrodniczych. W celu ukończenia studiów lekarskich udał się do Würzburga. W lipcu 1844 roku uzyskał tu stopień doktora medycyny i chirurgii na podstawie rozprawy *Ueber den Harn in physiologischer und pathologischer Hinsicht*. W czasie pobytu w Würzburgu kontynuował studia botaniczne. Owocem tej pracy była rozprawa *Zur Entwicklungsgeschichte der Spaltöffnungen*. Późnym latem 1845 roku wyruszył w kilkumiesięczną podróż naukową. Zwiedził kliniki, szpitale i zakłady naukowe Austrii, Niemiec i Francji.

Po powrocie osiedlił się na stałe w Warszawie. Zamieszkał w celi klasztoru popijarskiego i zajął się tłumaczeniem dzieł przyrodniczych. W 1846 roku złożył przepisowe egzaminy przed Radą Lekarską i uzyskał potwierdzenie stopnia doktora wraz z prawem praktyki, którą rozpoczął w szpitalu Ewangelickim. Jego talent lekarski dostrzegł kierownik szpitala Ferdynand Dworzaczek, który po utracie wzroku uczynił

go swoim następcą. Obowiązki naczelnego lekarza pełnił tu do 1857 roku, potem przyjął bezpłatną posadę ordynatora w szpitalu Dzieciątka Jezus. Następnie został powołany do Akademii Medyko-Chirurgicznej na Katedrę Terapii Szczegółowej i do Kliniki Chorób Wewnętrznych jako profesor zwyczajny. W 1862 roku mianowano go profesorem zwyczajnym nowo utworzonej Szkoły Głównej Warszawskiej na Katedrze Patologii i Terapii Szczegółowej oraz kierownikiem Kliniki Terapeutycznej przy szpitalu Dzieciątka Jezus. W 1869 roku został zmuszony do ustąpienia z katedry na uniwersytecie rosyjskim (powstałym po likwidacji Szkoły Głównej Warszawskiej w tym samym roku). Wycofał się wtedy z życia akademickiego. W 1873 roku byli uczniowie Szkoły Głównej Warszawskiej założyli fundusz wieczysty, z którego odsetki miały zostać przeznaczone na przyznawaną co 4 lata przez Warszawskie Towarzystwo Lekarskie Nagrodę im. Chałubińskiego za najlepszą pracę z dziedziny medycyny.

Był czynnym uczestnikiem życia społecznego i politycznego. W Dorpacie wziął udział w zreformowaniu życia polskiej młodzieży akademickiej, występując przeciw pijatykom i pojedynkom charakterystycznym dla burszowskiego trybu życia innych korporacji. W warszawskim mieszkaniu około 1850 roku urządził pracownię chemiczną, która stała się ośrodkiem spotkań naukowych młodych przyrodników i lekarzy warszawskich. Utrzymywał kontakty ze spiskowcami 1848 roku. Najprawdopodobniej sam wziął czynny udział w wydarzeniach Wiosny Ludów jako lekarz ambulansu w powstaniu węgierskim. W kwietniu 1861 roku, w czasie ostrzeliwania tłumu przez wojsko, podjął się interwencji u Aleksandra Wielopolskiego, której celem było nakłonienie namiestnika Górczakowa do przerwania ognia. Wszedł w skład Delegacji Miejskiej, w której zasiadał m.in. obok Leopolda Kronenberga. Jako członek Rady Wychowania w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego brał żywy udział w reformie szkół średnich, współpracując z Józefem Korzeniowskim. W czasie powstania styczniowego pół roku spędził w więzieniu na Pawiaku.

Tytus Chałubiński znany jest jako postać związana z Zakopanem. Pierwszy raz odwiedził Tatry w roku 1852. Po 21 latach powrócił tam na dłuższy czas, by związać się z górami już na dobre — spędzał tam każde letnie wakacje, a od roku 1887 zamieszkał na stałe. Był entuzjastą i popularyzatorem wycieczek górskich z miejscowymi przewodnikami i folklorystyczną oprawą. Jako lekarz podjął też pracę nad polepszeniem warunków życia miejscowej ludności. W 1873 roku walczył z epidemią

cholery, czego pamiątką stał się wzniesiony przez niego i stojący do dziś na Gubałówce żelazny krzyż. Wskazał na korzystne działanie górskiego klimatu na łagodzenie skutków gruźlicy. Ponadto prowadził liczne badania tatrzańskiej flory, szczególnie organizmów mchów. Na jego cześć nazwano dwa gatunki tych roślin — *Peridinium chalubinskii* i *Chalubinskia tatrica*. W czasie wycieczek zbierał ułamki skał tatrzańskich, z których powstał bogaty zbiór mineralogiczny.

Był członkiem wielu stowarzyszeń: Królewskiego Towarzystwa Botanicznego w Ratyźbonie (od 1846), Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego (od 1847, członek honorowy od 1889), Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności (od 1851), Towarzystwa Lekarzy Podolskich (członek honorowy od 1862), Towarzystwa Lekarskiego Płockiego (członek honorowy od 1875), Towarzystwa Tatrzańskiego (członek honorowy od 1877). W latach 1881–1886 pełnił funkcję prezesa Kasy im. Józefa Mianowskiego. Był współzałożycielem Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego powstałego w 1888 roku.

Był żonaty z Antoniną Kozłowską (1848–1849), Anną z Leszczyńskich (1852–1868) i — po rozwodzie — z Antoniną Krzywicką z domu Wilde (1868–1889), która była jego narzeczoną w czasach studiów w Dorpacie. Z pierwszą żoną miał syna Franciszka (1849). Z małżeństwa z Anną z Leszczyńskich urodziło się czworo dzieci: Maria (1853), Eugeniusz (1854), Jadwiga (1858) i Ludwik (1861). Dwoje z nich — Maria i Eugeniusz — zmarło na błonicę w 1858 roku.

Tytus Chałubiński zmarł w Zakopanem 4 listopada 1889. Został tam pochowany na cmentarzu na Pęksowym Brzyzku.

Większa część materiałów Tytusa Chałubińskiego trafiła do Archiwum Polskiej Akademii Nauk jako dar od rodziny w latach 1959–1970 (nr. w ks. nab. 556, 781, 844, 940). W 1996 roku do spuścizny dołączono kserokopię jego pracy kandydackiej, przechowywanej w zbiorach Uniwersytetu Dorpackiego w Archiwum Historycznym Estonii w Dorpacie (nr w ks. nab. 2244).

Materiały Tytusa Chałubińskiego pochodzą z lat 1845–1996. Zostały one uporządkowane i zinventaryzowane w 2010 roku przez Tomasza Dobrzyńskiego i mgr Katarzynę Słojkowską. Objętość zespołu wynosi około 0,1 m.b. W trakcie porządkowania archiwalia podzielono na 7 zasadniczych grup. Grupa I obejmuje materiały twórczości naukowej. Należy tu praca botaniczna *Zur Entwicklungsgeschichte der Spaltöffnungen* oraz materiały warsztatowe. Rozprawa napisana w 1845 roku nie była opublikowana. Została umieszczona w 1. j.a. Wśród materiałów

warsztatowych (j. 2.) znajdują się notatki, wypisy z literatury i szkice budowy roślin. Część notatek pochodzi z 1847 roku, zaś szkice z okresu 1844–1845. W skład grupy II weszły materiały biograficzne. Pochodzą one z lat 1852–1889. Zawierają materiały gospodarczo-majątkowe i funeralne. Wśród tych pierwszych umieszczono dokumenty dotyczące własności gruntu oraz podziału majątku, spisy inwentarzowe i kwity kasowe (j. 3.). Wśród tych drugich znalazły się testamenty i zawiadomienie o uroczystości żałobnej (j. 4.). Na III grupę składa się korespondencja wychodząca (j. 5.) i wpływająca (j. 6.) z lat 1859–1889. Znalazły się tu głównie listy T. Chałubińskiego do dzieci — Jadwigi i Ludwika, do wierne go i oddanego przyjaciela i powinowatego Aleksandra Balickiego oraz do zięcia Jana Alfonsa Surzyckiego. W skład grupy IV wchodzi materiały o twórcy spuścizny. Stanowią je wycinki prasowe z 1939 i 1949 roku dotyczące związków T. Chałubińskiego z Zakopanem i Tatrami (j. 7.). Grupa V to materiały rodzinne. Znalazły się tu fotografie z lat 1864–1930 (j. 8.) i materiały zięcia Jana Alfonsa Surzyckiego (j. 9.). Grupa VI obejmuje materiały osób obcych — Andrzeja Chramca (j. 10.) i Ludwika Lewandowskiego (j. 11.). Na grupę VII składają się załączniki w postaci kserokopii z 1996 roku pracy kandydackiej twórcy spuścizny (j. 12.), drukowanego artykułu T. Chałubińskiego *Sześć dni w Tatrach. Wycieczka bez programu* z 1921 roku (j. 13.) oraz *Statutu Towarzystwa Muzeum Tatrzańskie* z 1888 roku (j. 14.).

W Archiwum Polskiej Akademii Nauk materiałom Tytusa Chałubińskiego nadano sygnaturę 63. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół ma numer 523. Spuścizna liczy 14 jednostek archiwalnych. Inwentarz uzupełnia 1 aneks obejmujący spis korespondentów twórcy spuścizny.

Materiały związane z osobą Tytusa Chałubińskiego i jego rodziną znajdują się także w innych zespołach zasobu APAN. W spuściznie Tytusa Filipowicza można znaleźć zbiór listów tego uczonego do Anny Surzyckiej, wnuczki doktora Chałubińskiego. Z kolei materiały Anieli Szwajczerowej, która opracowała listy Tytusa Chałubińskiego, zawierają scenariusze wystaw poświęconych „królowi Tatr” z lat 1970–1971, a także materiały dotyczące jego działalności.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Tytusa Chałubińskiego, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, 63, j. 3–4.
2. Bończa-Tomaszewska E. z Krzywickich, *Wspomnienia o Tytusie Chałubińskim (1862–1889)*, wyd. A. Wrzosek, Poznań 1927.
3. Chałubiński T., *Listy (1840–1889)*, oprac. A. Szejczerowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 16–28.
4. Wrzosek A., *Tytus Chałubiński*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. III, Kraków 1937, s. 253–257.
5. Wrzosek A., *Tytus Chałubiński. Życie — działalność naukowa i społeczna*, Warszawa 1970.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–2
II. Materiały biograficzne	3–4
III. Korespondencja	5–6
IV. Materiały o twórcy spuścizny	7
V. Materiały rodzinne	8–9
VI. Materiały osób obcych	10–11
VII. Załączniki	12–14
Aneks	1

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

1. *Zur Entwicklungsgeschichte der Spaltöffnungen*
Niewydana praca z botaniki
1845, rkp., j. niem., l., k. 11
2. Botanika
Notatki, wypisy z literatury, szkice budowy roślin
1844–1845, 1847 i b.d., rkp., j, ang., łac., pol., l., k. 29

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

3. Materiały gospodarczo-majątkowe
Dokument dotyczący własności gruntu w Zakopanem, dokument dotyczący podziału majątku po rozwodzie z Anną z Leszczyńskich, kwity kasowe Domu Bankowego Leopolda Kronenberga, wyciąg z rachunku z 1877 roku
1852–1886, rkp., druk, j. niem., pol., l., k. 135

4. Materiały funeralne

Testamenty T. Ch., zawiadomienie o nabożeństwie żałobnym T. Ch.

1883–1889, rkp., druk, l., k. 5

III. KORESPONDENCJA

5. Korespondencja wychodząca osoby B–S i adresat nieustalony

1859–1889, rkp., j. franc., niem., pol., k. 218, zob. aneks 1

6. Korespondencja wpływająca osoby B–L

1861–1887, j. niem., pol., l., k. 8, zob. aneks 1

IV. MATERIAŁY O TWÓRCY SPUŚCIZNY

7. Działalność tatrzańska T. Ch.

Wycinki prasowe — „Zakopane”, 1939, nr 16; „Dziennik Polski”, 1949, nr 206

1939–1949, druk, l., k. 4

V. MATERIAŁY RODZINNE

8. T. Ch., dzieci — Ludwik i Jadwiga

Fotografie, reprodukcja akwareli

Okolo 1864–1930, druk, l., k. 2, fot. 19

9. Jan Alfons Surzycki — zięć

Odbitka pracy naukowej, listy z Muzeum Tatrzańskiego i Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego

1884–1904, rkp., druk, l., sz., k. 13

VI. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

10. Andrzej Chramiec

Kopia dyplomu doktora medycyny, list do N.N.

1884–1889, rkp., druk, j. łac., pol., l., k. 2

11. Ludwik Lewandowski

Listy do niezidentyfikowanego Stefana

1928–1929, rkp., l., k. 7

VII. ZAŁĄCZNIKI

12. Praca kandydacka T. Ch. z Uniwersytetu w Dorpacie
Kopia
1996, kkp., rkp., j. niem., l., k. 59
13. Ch. T., *Sześć Dni w Tatrach. Wycieczka bez programu*
Artykuł
1921, druk, s. 71
Druk: Kraków 1921
14. *Statut Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego*
Wieś Międzybrodzie — fragment spisu inwentarzowego
1888, druk, l., k. 4

ANEKS 1

- J. 5. Korespondencja wychodząca osoby B–S i adresat nieustalony
Balicki Aleksander	1868–1874	l. 21
Chałubiński Ludwik	1880–1885	l. 25
Kapliński Edward	1869	l. 1
Kieszkowski Henryk	1882	l. 1
		kkp.
Paulina	1864	l. 1
		odpis
Surzycka Jadwiga	1868 [?]-1889	l. 30
Surzycki Jan Alfons	1881–1889	l. 23
adresat nieustalony	1859	l. 1
		+ odpis
- J. 6. Korespondencja wpływająca osoby B–L
Bescherelle	1883	l. 1
Brothe[us] V.F.	1885	l. 1
Dobrzeński A.	1887	l. 1
Korzeniowska J.	1861	l. 1
Lambert	1861	l. 1

Stanisław Bilewicz, APAN

Anita Chodkowska
Józef Mizikowski
Warszawa

MATERIAŁY STANISŁAWA BILEWICZA (1903–1962) (III–103)

Stanisław Bilewicz, syn Franciszka, pracownika notariatu i drobnego rolnika, oraz Walerii z Żelichowskich, urodził się 26 marca 1903 roku w Jędrzejowie na Kielecczyźnie. W 1923 roku ukończył ośmioklasowe Gimnazjum Przyrodniczo-Matematyczne w Jędrzejowie. W latach 1923–1929 studiował nauki matematyczno-przyrodnicze na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1929 roku uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *Badania nad rozwojem potworności podwójnych*, napisanej pod kierunkiem profesora Jana Tura.

Od 1928 roku pełnił funkcję młodszego asystenta w Zakładzie Biologii Uniwersytetu Warszawskiego, a następnie, od 1929 do 1939 roku, starszego asystenta. Na przełomie 1933 i 1934 roku ukończył Studium Pedagogiczne na UW i w latach 1934–1939 pracował jako kontraktowy nauczyciel biologii w I Miejskim Gimnazjum i Liceum w Warszawie.

Brał udział w kampanii wrześniowej w stopniu porucznika w 36. Pułku, dowodząc kompanią strzelców podczas obrony Warszawy. Po kapitulacji stolicy został internowany i do kwietnia 1945 roku przebywał w obozach jenieckich, początkowo w Prenzlau i Krentzburgu, a od 15 czerwca 1940 do 29 czerwca 1945 roku w Murnau. Wykładał tam biologię na konspiracyjnym Wyższym Kursie Nauczycielskim i kierował pracami tajnego Obozowego Instytutu Pedagogicznego. Po uwolnieniu z obozu w latach 1945–1947 służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, wykładając dla żołnierzy biologię w szkołach średnich w Amandoli we Włoszech i w Bodney w Wielkiej Brytanii. Na początku 1947 roku wrócił do kraju. Do 1949 roku pracował na stanowisku adiunkta w Państwowym Zakładzie Higieny w Katowicach w Oddziale Badania

Żywności. W latach 1949–1954 był kontraktowym profesorem Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie.

W 1949 roku habilitował się w zakresie zoologii i biologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1949–1953 prowadził zajęcia dydaktyczne z embriologii na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1953 roku pełnił funkcję kierownika Zakładu Embriologii na Katedrze Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. W roku 1954 został mianowany profesorem nadzwyczajnym oraz kierownikiem Katedry i Zakładu Biologii Akademii Wychowania Fizycznego. W latach 1953–1956 pełnił obowiązki prorektora AWF, natomiast od 1956 do 1959 roku był rektorem tejże uczelni. W następnym roku objął kierownictwo Katedry Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. Z inicjatywy władz Akademii Wychowania Fizycznego w 1961 roku wszczęto działania w sprawie nadania Stanisławowi Bilewiczowi tytułu profesora zwyczajnego, którego już nie zdążył otrzymać.

Prace naukowo-badawcze Stanisława Bilewicza obejmowały embriologię, teratologię, ontogenetykę oraz zagadnienia ogólnobiologiczne ze szczególnym uwzględnieniem fizjologii. Był autorem czternastu prac naukowych, pięciu skryptów akademickich oraz licznych artykułów problemowych i popularnonaukowych, notatek naukowych i tablic szkolnych.

Poza aktywnością dydaktyczną i naukową Stanisław Bilewicz prowadził szeroką działalność w stowarzyszeniach naukowych. Był członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członkiem Zarządu Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Towarzystwa Przyrodników Marksistów, Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Brał udział w pracach rad i komitetów: Komitetu Antropologicznego PAN, Komitetu Ewolucjonizmu PAN oraz Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego — od 1953 roku jako przewodniczący Sekcji Wychowania Fizycznego. Wchodził w skład Komisji Redakcyjnej „Zoologica Poloniae” oraz „Przeglądu Zoologicznego”.

Odnaczony został za zasługi na polu naukowym, organizacyjnym i wojskowym m.in.: Krzyżem Orderu Virtuti Militari (1939), Medalem X-lecia Polski Ludowej (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1959), Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1960) oraz Złotą Odznaką TPPR i Złotą Odznaką AZS.

Był żonaty z Emilią z domu Hochbaum, z którą miał trzy córki: Zofię, Teresę i Barbarę.

Stanisław Bilewicz zmarł 17 marca 1962 roku w Warszawie, pochowany został na cmentarzu Wojskowym w Warszawie.

Materiały Stanisława Bilewicza zakupione zostały przez Archiwum PAN w 1963 roku od żony Emilii Bilewicz (nr w ks. nab. 423). Spuścizna została uporządkowana i zinventaryzowana przez uczennicę Policealnego Studium Ekonomicznego nr 2 o specjalizacji archiwistyka pod kierunkiem Józefa Mizikowskiego. Do druku przygotowała je mgr Anita Chodkowska. Rozmiar spuścizny wynosi 0,30 m.b. Zawiera ona dokumenty z lat 1949–1961, stanowiące bez wątpienia jedynie fragment dorobku naukowego S. Bilewicza. W wyniku porządkowania materiały podzielono na trzy zasadnicze grupy.

Grupa I zawiera materiały z lat 1949–1961. Podzielono ją na cztery podgrupy, w których umieszczono 25 j.a. W obrębie podgrup materiały ułożono rzeczowo i chronologicznie. W grupie tej znajdują się zarówno prace naukowe twórcy spuścizny, teksty wykładów, jak i prace popularnonaukowe zamieszczane w czasopismach i gazetach. Materiały warsztatowe to notatki z badań dotyczących zapłodnienia oraz wypisy z prac obcych, głównie z dziedziny ontogenezy.

Grupa II to materiały z lat 1953–1960; obrazują one zaledwie w niewielkim stopniu działalność twórcy spuścizny (8 j.a.). Współpracował on z Polską Akademią Nauk, Polskim Towarzystwem Przyrodników im. Kopernika, a także opiniował programy nauczania, zarówno na poziomie uniwersyteckim, jak i w zakresie szkół podstawowych. Najliczniej reprezentowane są tu materiały działalności wydawniczej, choć głównie przez korespondencję z redakcjami.

Grupa III zawiera tylko jedną j.a., w której umieszczono recenzję o pracy twórcy spuścizny i jego na tę recenzję odpowiedź oraz korespondencję z wydawnictwem.

Materiały S. Bilewicza mają w Archiwum PAN sygnaturę III–103. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM inwentarz otrzymał numer 221. Spuścizna liczy 34 j.a., inwentarz uzupełniają 2 aneksy.

Źródła i bibliografia

1. Stanisław Bilewicz,teczka osobowa, Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie.
2. Kraczkiewicz Z., *Prof. dr Stanisław Bilewicz*, „Kosmos”, 1963, t. XII, nr 1, s. 1–12.
3. Rogulska T., *Bilewicz Stanisław*, [w:] *Słownik biologów polskich*, Warszawa 1987, s. 74.
4. Sembrat K., *Stanisław Bilewicz*, „Przegląd Zoologiczny”, 1962, t. VI, nr 3, s. 203–210.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–25
A. Prace, artykuły, referaty	1–10
B. Wykłady	11–18
C. Recenzje i prace popularnonaukowe	19–23
D. Materiały warsztatowe	24–25
II. Materiały działalności naukowej, dydaktycznej i redakcyjnej	26–33
III. Materiały o twórcy zespołu	34
Aneks	1–2

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Prace, artykuły i referaty

1. *Rys historyczny embriologii*
Rozwój lancetnika
Gametogeneza
 Konspekty rozdziałów zbiorowego wydania podręcznika embriologii, fragment tekstu pierwszego rozdziału, wypisy z literatury, korespondencja z wydawnictwem
 1955, rkp., masz., l., k. 100
2. *Biologia*
 Praca, fragmenty skryptu
 1956 i b.d., rkp., masz., l., k. 499
3. *Rozród jako cecha żywego organizmu*
 Praca, korespondencja z wydawnictwem
 1958, rkp., masz., l., k. 23
4. *Antropogeneza i antropologia II*
 Praca
 B.d., rkp., l., k. 274
5. *Pochodzenie życia*
 Praca, fragment
 B.d., rkp., l., k. 28
6. *Chleb i niektóre jego fizykochemiczne własności i ochrona prawna*
O ewolucjonizmie i ewolucji
 Artykuły, fragment
 1949, 1954, rkp., masz., l., k. 18

7. *Obserwacje nad powstawaniem superfetacji u białych myszy (Z Zakładu Biologii AWF i Embriologii UW)*
Przypadek segmentacji oocytu w jajniku myszy białej
B. S., Mikiewiczowa Z., *Cztery przypadki nieprawidłowego rozro-
du u białych myszy*
Artykuły, korespondencja z wydawnictwem
1957 i b.d., masz., j. ang., pol., l., k. 48
8. *Rozwój zarodkowy człowieka*
Rozwój zarodkowy zwierząt kręgowych i człowieka
Artykuły
1959, 1960, masz., l., k. 28
9. *Badania nad rozwojem potworności podwójnych*
O środkach zarodkowych niezwykle zbliżonych
W sprawie wielkości absolutnej złożonych potworów zarodkowych
Z doświadczeń nad wpływem jakości pokarmu na rozwój kijanek
B. S., Kopeć S., *Spostrzeżenia nad ciężarem wewnętrznych nar-
ządów i niektórych kości u dojrzałych myszy, ze szczególnym*
*uwzględnieniem różnic płciowych; II. Wielkość i zmienność cięża-
ru procentowego*
Artykuły z opisem wyników badań prezentowanych przez
innych badaczy
B.d., masz., l., k. 11
10. *Dorobek naukowy w zakresie embriologii, histologii, cytologii,
anatomii, anatomii porównawczej w latach 1948–1953*
Eksperymentalne poszukiwania nad wpływem czynności rozrodczych
na długość życia u muchy owocowej „Drosophila melanogaster”
Ocena pracy Sekcji Wychowania Fizycznego R. G.
Referaty, streszczenie, korespondencja
1952–1955, rkp., masz., l., k. 49

B. Wykłady

11. *Embriologia. Embriologia ogólna*
Tekst, wypisy z literatury
1955 i b.d., rkp., l., k. 218, fot. 1
12. *Embriologia eksperymentalna*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 307

13. *Embriologia szczegółowa. Bezkręgowce*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 131
14. *Embriologia. Owady*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 82
15. *Embriologia. Strunowce*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 425, fot. 13
16. *Rys historyczny nauk biologicznych*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., masz., l., k. 299
17. *Parazytologia*
Tekst, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 281
18. *Ewolucjonizm i genetyka*
Fragmenty wykładów
B.d., rkp., l., k. 159

C. Recenzje i prace popularnonaukowe

19. *Wydawnictwa i artykuły publikowane*
Recenzje
1955–1958, masz., j. ang., łac., pol., l., k. 16, zob. aneks 1
20. *Recenzja tekstu odczytu mgr. W. Kinastowskiego pt. „Z zagadnień płci i rozmnażania”*
Recenzja tekstu odczytu dr. W. Moskwy pt. „Dlaczego się starzejemy”
Recenzja odczytu popularnego prof. dr. Zbigniewa Kamińskiego pt. „Rozród u ssaków”
Recenzja tekstu odczytu pt. „Zagadnienie rozwoju rodowego i osobniczego” nadesłanego do recenzji jako rękopis autorski prof. dr. W.L. Wiśniewskiego
Teksty
1955–1956, masz., l., k. 19
21. *Dziedziczność i zmienność*
O długości życia i możliwości jego przedłużania
Struktura i skład chemiczny kości mamuta
Z terenu walki o przedłużenie życia ludzkiego
Zagadkowe zaginięcie słynnych szczątków kostnych sinanthropus

- Artykuły, m.in. do „Kalendarza Nauczyciela”, „Przyjaźni” i „Trybuny Wolności”
1954–1957, masz., l., k. 15
22. *Naukowa konferencja P. Tow. Przyrodników im. Kopernika na temat zagadnienia determinowania płci*
Artykuł nieopublikowany do czasopisma „Kosmos”, korespondencja z Redakcją
1954, masz., l., k. 12
23. „Encyklopedia Współczesna”, *Podręczny leksykon pedagogiczny, Świat i Życie*
Teksty haseł przygotowanych do publikacji, korespondencja z redakcjami
1956–1961, rkp., masz., l., k. 84, zob. aneks 2

D. Materiały warsztatowe

24. Zapłodnienie
Notatki z badań, fragmenty opracowań, rysunki
1953–1954, rkp., l., k. 160, fot. 1
25. Eugenika, zapłodnienie, długość życia
Wypisy z literatury, notatki, rysunki, wykresy
1950–1953 i b.d., rkp., l., sz., k. 279, fot. 1

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ, DYDAKTYCZNEJ I REDAKCYJNEJ

26. Komisja Ewolucjonizmu PAN, Komitet Zoologiczny PAN, Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. Oddział Warszawski
Korespondencja, zawiadomienia
1953–1955, masz., masz. pow., l., k. 7
27. Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Lipsku, Laboratorium Eksperymentalnej Embriologii i Tratólogii w Nogent-sur-Marne
Sprawozdanie z hospitacji i stażu naukowego
1955, 1959, masz., j. franc., pol., l., k. 10
28. *Program embriologii*
Uwagi o projekcie regulaminu studiów
Projekt, korespondencja, notatki
1955, 1956, rkp., masz., l., sz., k. 28

29. *Projekt programu wykładów z biologii ogólnej dla Studium Nauczycielskiego*
Projekt, uzasadnienie, korespondencja
1960, masz., l., k. 4
30. *Projekt tablic szkolnych z zakresu zoologii na temat „Rozwój zarodka kręgowców z uwzględnieniem człowieka”*
Informacja o projekcie
1959, masz., l., k. 4
31. Ocena dorobku naukowego i prac naukowych
Praca kandydacka Mirosława Chicewicza, praca Jana Wernera, dorobek naukowy Ottona Fińskiego, Walentego Kłuszejki i Romana Roszki
1955–1958, masz., l., k. 13
32. *Recenzja projektu programu anatomii i fizjologii człowieka dla kl. X liceum ogólnokształcącego*
Recenzja podręcznika Jadwigi Wernerowej i Jana Żabińskiego pt. „Nauka o człowieku dla klasy VII”
Recenzja pracy J. Wernerowej i J. Żabińskiego pt. „Nauka o człowieku dla klasy VII. Wskazówki dla nauczycieli”
Recenzja przezroczy dr J. Wernerowej i dr J. Żabińskiego do nauki biologii w klasie VII
Recenzja serii przezroczy „Budowa i czynności układu krążenia. Budowa i czynności naczyń włoskowatych”
Teksty, omówienia przezroczy i podręcznika, korespondencja, prośby o recenzje
1957–1958, masz., l., k. 41
33. „Ekologia Polska”, „Kultura Fizyczna”, Państwowe Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, PWN, „Sport i Turystyka”
Propozycja udziału w planowanym wydawnictwie „Encyklopedia Wychowania”, recenzje wydawnicze, notatki, korespondencja
1954–1959, rkp., masz., l., k. 34

III. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU

34. *Recenzja skryptu prof. dr. Bilewicza pt. „Kurs wykładów z biologii dla studentów I roku studiów AWF”*
Opinia, odpowiedź S. B. na recenzję, korespondencja
1955, rkp., masz., l., k. 14

ANEKS 1

- J. 19. Wydawnictwa i artykuły publikowane
1. *Badania nad bruzdkowaniem jaj szczura (Sembrat K., „Studies on the cleavage of the rat eggs”, „Zoologica Poloniae”, 1951–1955, nr 6, z. 2, s. 139–184)*
 2. *Trzy kariotypy u człowieka (Kodani M., „Three chromosome numbers in whites and Japanese”, „Science”, 1958, nr 3310, s. 1339–1340)*
 3. *O roli „Naszego życia” w AWF*
 4. *Ocena skryptów do przedmiotów biologicznych wydanych dla studentów AWF i WSWF*
 5. *„Roczniki UMCS” (Dział C. Nauki Biologiczne), t. III*
 6. *Uwagi o czasopiśmie „Wszecławiat”*

ANEKS 2

- J. 23. *„Encyklopedia Współczesna”, Podręczny leksykon pedagogiczny, Świat i Życie*
1. *Bliźnięta*
 2. *Darwinizm*
 3. *Dziedziczność*
 4. *Endokrynologia*
 5. *Eugenika*
 6. *Gerontologia*
 7. *Ontogeneza i filogeneza*
 8. *Ontogeneza zwierząt*
 9. *Pleć*

Seweryn i Helena Krzemieniewscy w pracowni naukowej,
Lwów 1930, NAC, 1-N-306

Jan Buda, Mariusz Norkowski
Toruń
Hanna Szymczyk
Warszawa

MATERIAŁY
SEWERYNA I HELENY KRZEMIENIEWSKICH
(1871–1945; 1878–1966)
(III–174)

Seweryn Józef Krzemieniewski, syn administratora rolnego Stanisława Leopolda oraz Jadwigi z Laskowskich, urodził się 4 stycznia 1871 roku we wsi Kowiesy w powiecie sokołowskim w województwie warszawskim. Gimnazjum ukończył w Siedlcach w 1890 roku. W latach 1890–1892 studiował medycynę, a w okresie 1892–1894 nauki przyrodnicze na Uniwersytecie Warszawskim.

W 1894 roku był więziony przez kilka miesięcy za przynależność do tajnych organizacji oświatowych. Zagrożony ponownym aresztowaniem, zbiegł do Galicji, gdzie w latach 1895–1898 studiował przyrodoznawstwo na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1899 roku ożenił się z poznaną w pracowni profesora Emila Godlewskiego Heleną Józefą Choynowską, która odtąd współpracowała z nim naukowo jako uczony prywatny.

W latach 1898–1900 był zatrudniony jako demonstrator na Katedrze Fizjologii Roślin i Chemii Rolnej UJ, a w latach 1900–1902 jako asystent w Akademii Rolniczej w Dublinach. W latach 1902–1909 był asystentem profesora Emila Godlewskiego (seniora) na Katedrze Fizjologii Roślin i Chemii Rolnej UJ. Doktoryzował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1905 roku na podstawie rozprawy *Wpływ soli mineralnych na przebieg oddychania kielkujących roślin*.

W okresie 1908–1909 jako stypendysta Akademii Umiejętności przebywał w Instytucie Mikrobiologicznym w Delft w Holandii oraz w Instytucie Fizjologicznym w Lipsku. Po powrocie do kraju w 1909 roku habilitował się na UJ na podstawie pracy *Studia nad azotobakterem*. W latach 1909–1918 był profesorem botaniki w Akademii Rolniczej w Dublinach, pełniąc równocześnie w okresie 1911–1914 funkcję

kierownika Stacji Doświadczalnej Botaniczno-Rolniczej we Lwowie. W czasie 1. wojny światowej służył w Legionach Polskich. W latach 1914–1915 pracował jako delegat Naczelnego Komitetu Narodowego w Departamencie Legionów w Sosnowcu, w latach 1915–1917 — w Piotrkowie i w 1917–1918 — w Warszawie.

W roku 1918 powrócił do pracy badawczej, obejmując Katedrę Botaniki w Akademii Rolniczej w Dublanach. W 1919 roku wraz z żoną przeniósł się do Lwowa, gdzie objął kierownictwo Ogrodu Botanicznego. W roku 1925 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego na Katedrze Anatomii i Fizjologii Roślin na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie; na stanowisku tym pozostał do 1941 roku. W czasie swojej pracy na UJK pełnił obowiązki dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego w roku akademickim 1923/1924 oraz rektora UJK w roku akademickim 1931/1932. W okresie okupacji hitlerowskiej, w latach 1941–1944, pracował jako karmiciel zdrowych wszy w Instytucie Badań nad Tyfusem Plamistym i Wirusami profesora Rudolfa Weigla we Lwowie.

W 1944 roku, po likwidacji Instytutu Rudolfa Weigla, przeniósł się do Warszawy, gdzie przeżył powstanie warszawskie. Po powstaniu udał się do Krakowa i podjął pracę w Zakładach Profesora Bujwida dla Wyrobu Surowic i Szczepionek, w których prowadzono badania z zakresu bakteriologii. Na krótko przed śmiercią został powołany na Katedrę Anatomii i Fizjologii Roślin UJ, której nie zdążył już objąć.

Dorobek naukowy S. Krzemieniewskiego to 70 publikacji (20 we współautorstwie z żoną) z dziedziny rolnictwa, fizjologii roślin, mikrobiologii gleby, ochrony przyrody i historii botaniki. Najważniejsza z nich to opracowana wspólnie z żoną praca *Miksobakterie Polski*.

S. Krzemieniewski brał czynny udział w ruchu naukowym i w ruchu ochrony przyrody jako członek Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Polskiego Towarzystwa Botanicznego (był jego przewodniczącym w latach 1937–1945), Małopolskiego Towarzystwa Rolniczego, Państwowej Komisji Ochrony Przyrody, Czechosłowackiego Towarzystwa Przyrodniczego i Botanicznego.

W 1909 roku otrzymał Nagrodę Kasy im. Mianowskiego, a w 1930, wraz z żoną, Nagrodę Naukową Miasta Lwowa. Był odznaczony Komandorią Orderu Polonia Restituta.

Zmarł 24 kwietnia 1945 roku w Krakowie; został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Helena Józefa Choynowska, przyszła żona Seweryna Krzemieniewskiego, urodziła się 13 marca 1878 roku w Lachowie w powiecie Szczuczyn w województwie białostockim. Była córką Ludwika Choynowskiego, właściciela ziemskiego, i Zofii Ciemieniewskiej.

W 1894 roku ukończyła sześcioklasową Pensję Żeńską Jadwigi Sikorskiej w Warszawie i wyjechała do Krakowa, gdzie w 1896 roku ukończyła Wydział Przyrodniczy na Wyższych Kursach Naukowych dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego. W latach 1896–1900 studiowała jako wolny słuchacz na Uniwersytecie Jagiellońskim matematykę, a następnie nauki przyrodnicze, specjalizując się w fizjologii roślin. Pracowała jako wolontariuszka w Zakładzie Biologiczno-Botanicznym UJ. W 1899 roku wyszła za mąż za Seweryna Krzemieniewskiego. W latach 1909–1914 przebywała wraz z mężem w Dublinach, po wybuchu I. wojny światowej wyjechała z nim do Krakowa, gdzie jako wolontariuszka podjęła pracę pielęgniarstwa w szpitalu oraz brała udział w akcji szczepień przeciw ospie i tyfusowi. W 1919 roku, po przeniesieniu się do Lwowa, objęła stanowisko zastępcy profesora botaniki na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej. W latach 1924–1941 powróciła do współpracy z mężem. W czasie okupacji hitlerowskiej, w okresie 1941–1944, pracowała jako karmicielka zdrowych wszy w Instytucie Badań nad Tyfusem Plamistym i Wirusami profesora Rudolfa Weigla we Lwowie. Od 1944 roku przebywała w Warszawie, skąd po powstaniu warszawskim przeniosła się do Krakowa.

W maju 1945 roku doktoryzowała się na Uniwersytecie Jagiellońskim u profesora W. Szafera na podstawie pracy „*Spirochaeta cytophaga*” Hutchinson i Clayton oraz „*Cytophaga Hutchinsoni*” Winogradsky. (*Studium porównawcze*). Od czerwca 1945 roku pełniła funkcję starszego asystenta w Ogrodzie Botanicznym UJ, a następnie podjęła pracę w Instytucie Badawczym Leśnictwa w Krakowie jako kierownik Działu Mikrobiologii Gleby.

Nominacją z 1 kwietnia 1946 roku została powołana na stanowisko profesora zwyczajnego na będącym w trakcie organizacji Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie objęła Katedrę Fizjologii Roślin. Stworzyła tam własną Szkołę Fizjologów i Mikrobiologów. Prowadziła wykłady z mikrobiologii na Uniwersytecie Wrocławskim i z botaniki w Wyższej Szkole Rolniczej we Wrocławiu. W 1955 roku ze względu na wiek zrezygnowała z pracy na Katedrze, pracowała jednak dalej, aż do przejścia na emeryturę w 1960 roku, jako profesor zwyczajny Instytutu Botaniki PAN.

Helena Krzemieniewska opublikowała 48 prac dotyczących fizjologii i rozwoju bakterii i śluzowców. Najważniejsza z nich to *Śluzowce*

polskie na tle flory śluzowców europejskich. Odznaczona została Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1953 roku otrzymała Nagrodę Państwową III stopnia. Była członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Botanicznego i Polskiego Towarzystwa Mikrobiologicznego, członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Zmarła 28 maja 1966 roku we Wrocławiu i tam została pochowana.

Seweryn i Helena Krzemieniewscy mieli córkę Zofię z Krzemieniewskich Josztową — inżyniera chemika.

Materiały rękopiśmienne Seweryna i Heleny Krzemieniewskich zakupiło Archiwum PAN od ich córki Zofii Krzemieniewskiej-Josztowej w dwóch partiach: w 1968 i 1970 roku (nr. w ks. nab. 811, 933). Praca nad uporządkowaniem spuścizny została przeprowadzona przez studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu Mariusza Norkowskiego i Jana Budę pod kierunkiem mgr Elżbiety Sztraj w ramach zajęć praktycznych latem 1985 roku. Po uporządkowaniu materiałów rozmiar ich wynosi 0,45 m.b. W wyniku wstępnej segregacji wprowadzono podział zespołu na dwie części: spuściznę Seweryna Krzemieniewskiego oraz jego żony Heleny. Przy porządkowaniu materiałów w pierwszym rzędzie zastosowano podział na podstawowe grupy zgodnie z zasadami obowiązującymi w Archiwum PAN, tj. materiały twórczości naukowej, materiały działalności naukowej, materiały biograficzne, korespondencja oraz materiały o twórcach zespołu i ich rodzinie; końcowe dwie jednostki stanowią załączniki do spuścizny.

Inwentarz otwierają materiały Seweryna Krzemieniewskiego (1880–[1969]). W skład grupy I (1922–[1962]) wchodzi: trzy artykuły naukowe, jeden artykuł popularnonaukowy oraz biogramy uczonych przyrodników. Materiały warsztatowe to spisy, notatki i wypisy z literatury dotyczące miksobakterii, miksomycetów i śluzowców oraz materiały będące wynikiem wspólnych badań Seweryna i Heleny Krzemieniewskich nad śluzowcami i miksobakteriami, zawierające m.in. spisy śluzowców z różnych obszarów Polski.

Na grupę II składają się materiały z lat 1909–1945, które ilustrują współpracę S. Krzemieniewskiego z wyższymi uczelniami i towarzystwami naukowymi oraz jego udział w międzynarodowych kongresach w Cambridge i Nowym Jorku.

Materiały grupy III (1880–1945) zawierają dokumenty osobiste, życiorysy, świadectwa szkolne, dyplomy uniwersyteckie oraz materiały gospodarcze i majątkowe.

Grupę IV stanowi korespondencja z lat 1924–1941 podzielona na dwie podgrupy — korespondencję wychodzącą i wpływającą. Do korespondencji wpływającej sporządzono aneks alfabetyczny.

W skład materiałów Heleny Krzemieniewskiej (1915–[1969]) wchodzi, podobnie jak u Seweryna Krzemieniewskiego, cztery grupy materiałów. Materiały twórczości naukowej z lat 1957–1966 zawierają trzy prace: *Bakterie, Miksobakterie i Myxomycetes, Mycetozoa. Śluzowce*, trzy artykuły, autoreferat i wykłady z fizjologii roślin i mikrobiologii. Materiały warsztatowe to rysunki i fotografie miksobakterii i śluzowców oraz notatki, wypisy i fiszki bibliograficzne.

Materiały działalności naukowej (1920–1964) obrazują jej współpracę z uniwersytetami, akademiami i towarzystwami naukowymi oraz udział w kongresach w Londynie i Edynburgu, a także w Zjeździe Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Lublinie.

Materiały biograficzne (1915–1965) zawierają dokumenty osobiste, życiorysy, legitymacje, świadectwa szkolne, dyplomy uniwersyteckie oraz materiały gospodarcze i majątkowe.

Grupę IV stanowi korespondencja z lat 1920–1965 podzielona na dwie podgrupy — korespondencję wychodzącą i wpływającą. Do korespondencji wpływającej sporządzono aneks alfabetyczny.

Na grupę V materiałów o twórcach zespołu i ich rodzinie (1949–[1969]) składają się życiorysy, bibliografia prac, wspomnienia dotyczące małżonków, odpisy dokumentów i zaświadczenia dotyczące ojca H. Krzemieniewskiej Ludwika Choynowskiego oraz korespondencja córki Zofii Krzemieniewskiej-Josztowej.

Materiały niewiążące się bezpośrednio z pracą i działalnością małżonków Seweryna i Heleny Krzemieniewskich (memoriał S. Kutrzeby i artykuł B. Noréna) umieszczono w załącznikach.

Inwentarz Seweryna i Heleny Krzemieniewskich otrzymał w Archiwum PAN sygnaturę III–174. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół otrzymał numer 288. Zespół po przeredagowaniu przez dr Hannę Szymczyk w 2010 roku liczy 47 jednostek archiwalnych opatrzonych 4 aneksami.

Źródła i bibliografia:

1. Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich, APAN, III–174, j. 16–19, 39–41.
2. Badura L, *Naukowe dzieło Heleny i Seweryna Krzemieniewskich*, „Wiadomości Botaniczne”, 1969, t. XIII, z. 1, s. 9–21.
3. Brzozowski S., *Helena Krzemieniewska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, t. XV, s. 518–519.
4. Brzozowski S., *Seweryn Krzemieniewski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, t. XV, s. 519–521.
5. Gumiński S., *Helena Krzemieniewska*, [w:] *Uczni wrocławscy 1945–1979*, Wrocław 1980, s. 148–151.
6. Gumiński S., *Wspomnienie o Helenie Krzemieniewskiej (13 III 1878–28 V 1966)*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”, 1967, vol. XXXVI, nr 3, s. 424–429.
7. Kunicki-Goldfinger W., *Helena Krzemieniewska 13 III 1878–28 V 1966*, „Postępy Mikrobiologii”, 1966, t. V, s. 141–143.
8. Kunicki-Goldfinger W., *Obituary Notica. Helena Krzemieniewska 1878–1966*, „Acta Microbiologica Polonica”, 1967, vol. XVI, nr 1, s. 2–6.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA**Materiały Seweryna Krzemieniewskiego**

pozycja inwentarza

I. Materiały twórczości naukowej	1–11
A. Artykuły, biogramy	1–4
B. Materiały warsztatowe	5–11
II. Materiały działalności naukowej	12–15
III. Materiały biograficzne	16–19
IV. Korespondencja	20–21

Materiały Heleny Krzemieniewskiej

I. Materiały twórczości naukowej	22–34
A. Prace, artykuły, wykłady	22–30
B. Materiały warsztatowe	31–34
II. Materiały działalności naukowej	35–38
III. Materiały biograficzne	39–41
IV. Korespondencja	42–43

V. Materiały o twórcach spuścizny, rodzinne i obce	44–45
VI. Załączniki	46–47
Aneksy	1–4

MATERIAŁY SEWERYNA KRZEMIENIEWSKIEGO

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Artykuły, biogramy

1. *Miksobakterie i ich znaczenie w przyrodzie*
Artykuł
1941, rkp., l., k. 17
2. *Botanika we Lwowie*
Artykuł — tekst rozszerzony i skrócony
1943, rkp., masz., l., k. 17
3. *Życie w mrokach ziemi*
Szkic artykułu popularnonaukowego
B.d., rkp., l., sz., k. 18
4. Biogramy uczonych do wydawnictwa „Żywoty Polskie”
Tekst i notatki
B.d., rkp., masz., l., k. 29, zob. aneks 1

B. Materiały warsztatowe

5. Śluzowce
Spisy śluzowców ze zbiorów J. Krupy i W. Siemaszki oraz Ogrodu Botanicznego we Lwowie, zebranych z różnych obszarów Polski (Białowieża, Cisna, Czarnohora, Kieleckie, Mazury, Pieniny)
1922–[1956] i b.d., rkp., l., k. 17
6. Miksomecyty, śluzowce
Notatki, spisy
B.d., rkp., l., k. 17
7. Miksomecyty
Opis i rozmieszczenie, wykaz alfabetyczny
B.d., rkp., l., k. 239
8. Miksobakterie
Notatki, zapiski bibliograficzne, fotografie
1938–[1962] i b.d., rkp., masz., druk, 11 fot., l., k. 30

9. Jw.
Spisy próbek pobranych z ziemi we Francji, Finlandii i Tunisie
1928–1930, rkp., l., k. 14
10. Jw.
Notatki, spisy, wypisy z literatury
B.d., rkp., l., k. 68
11. Profesor Emil Godlewski
Notatki do biogramu
B.d., rkp., l., k. 11

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ

12. Uniwersytet Jagielloński
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Państwowa Komisja Egzaminacyjna we Lwowie, Komisja Dyscyplinarna przy UJK, Komisja Oceny Podręczników
Politechnika Lwowska
Nominacje, powołania, korespondencja
1909–1941, rkp., masz., j. pol., ros., l., k. 29
13. Akademia Rolnicza w Dublanach
Polska Akademia Umiejętności
Masarykova Akademie Práce v Praze
Nominacje, korespondencja
1918–1945, masz., j. czes., franc., pol., l., k. 14
14. Instytuty, towarzystwa, komisje
Nominacje, korespondencja
1920–1944, rkp., masz., j. czes., franc., niem., pol., l., k. 14,
zob. aneks 2
15. Kongresy międzynarodowe w Cambridge i w Nowym Yorku
Programy, materiały informacyjne, korespondencja
1930–1939, rkp., masz., druk, j. ang., pol., l., sz., k. 23 +
s. 47

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

16. Dokumenty osobiste, legitymacje
1912–1945, rkp., druk, j. łac., niem., pol., l., k. 19

17. Świadczenia szkolne, uniwersyteckie, dyplom doktorski
1880–1905, rkp., masz., j. łac., pol., ros., l., k. 10
18. Odznaczenia, dyplom, gratulacje
1929–1938, masz., druk, l., k. 10
19. Materiały gospodarcze i majątkowe
1916–1944, rkp., masz., l., k. 13

IV. KORESPONDENCJA

20. Korespondencja wychodząca
Listy do S.A. Waksmana i Ralpha Wyckoffa oraz do 4 nieustalonych adresatów
1926–1938 i b.d., rkp., j. ang., franc., pol., l., k. 5
21. Korespondencja wpływająca S. K. osoby i instytucje B–Ż i adresaci nieustaleni
1924–1941, rkp., masz., druk, j. ang., czes., franc., niem., pol., l., k. 120, zob. aneks 3

MATERIAŁY HELENY KRZEMIENIEWSKIEJ

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Prace, artykuły, wykłady

22. *Bakterie*
Praca — tekst, bibliografia, notatki
1957 i b.d., rkp., masz., l., k. 57
23. *Miksobakterie*
Szkic monograficzny, tekst, rysunki i fotografie
1963, rkp., masz., rys., 98 fot., l., k. 134
24. Jw.
Wstęp, rozdział 1, uzupełnienie, bibliografia
1963, rkp., masz., l., k. 159
25. *Myxomecetes, Mycetozoa. Śluzowce*
Praca — tekst i uzupełnienia
B.d., rkp., masz., l., k. 80
26. *Śluzowce. Myxomecetes, Mycetozoa*
Artykuł — 2 wersje zakończenia, szkic — fragment (brak s. 1–7), notatka
B.d., rkp., masz., l., k. 40

27. *Miksobakterie*
2 artykuły, 1 fragment (brak s. 9–19)
B.d., rkp., masz., l., k. 22
28. *Wpływ soli amonowych i azotanowych na gospodarkę wodną rośliny w powiązaniu z oddychaniem korzeni i liści*
Autoreferat — brak zakończenia
B.d., masz., k. 4
29. *Mikrobiologia*
Wykłady
1966 i b.d., rkp., masz., l., k. 327
30. *Fizjologia roślin i mikrobiologia*
Wykłady
B.d., rkp., masz., l., k. 177

B. Materiały warsztatowe

31. *Śluzowce*
Spisy i rysunki
1955 i b.d., rkp., fot., rys., druk, l., k. 101
32. *Jw.*
Wypisy z literatury
B.d., rkp., masz., rys., l., k. 176
33. *Miksobakterie*
Wypisy z literatury
B.d., rkp., masz., druk, rys., l., k. 253
34. *Jw.*
Notatki, fiszki bibliograficzne
1958–1962 i b.d., rkp., masz., l., sz., k. 256

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ

35. Politechnika Lwowska
Uniwersytet Jagielloński
Uniwersytet Wrocławski
Powołania, nominacje, korespondencja
1920–1956 i b.d., masz., l., k. 21
36. Polska Akademia Umiejętności
Polska Akademia Nauk. Instytut Botaniki
Powołania, nominacje, zaproszenie, korespondencja
1929–1963, masz., l., k. 15

37. Instytut Badawczy Ministerstwa Leśnictwa
Polskie Towarzystwo Mikrobiologów
Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika
Towarzystwo Naukowe we Lwowie
Towarzystwo Naukowe Warszawskie
Wrocławskie Towarzystwo Naukowe
Powołania, nominacje, sprawozdanie, zaproszenia
1931–1963, rkp., masz., l., k. 19
38. Kongres Międzynarodowy w Londynie i w Edynburgu
Zjazd Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Lublinie
Zaproszenia, program, korespondencja
1936–1964, masz., druk, j. ang., pol., l., sz., k. 16

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

39. Dokumenty osobiste, życiorys, legitymacje
1915–1960, rkp., masz., l., k. 26
40. Dyplom doktorski, odznaczenia, podziękowanie Muzeum Śląskiego z dołączonym spisem słuzowców
1939–1945, masz., l., k. 6
41. Materiały gospodarcze i majątkowe
1921–1965, rkp., masz., l., k. 25

IV. KORESPONDENCJA

42. Korespondencja wychodząca
Listy do Biblioteki Towarzystwa Botanicznego, urzędów parafialnych w Grabowie i Lachowie oraz do nieustalonego adresata
1936–1943 i b.d., rkp., masz., j. franc., pol., l., k. 5
43. Korespondencja wpływająca H. K. osoby i instytucje A–Z i adresaci nieustaleni
1920–1965, rkp., masz., j. ang., franc., jap., niem., pol., ros., l., k. 116, zob. aneks 4

V. MATERIAŁY O TWÓRCACH SPUŚCIZNY, RODZINNE I OBCE

44. Życiorysy, bibliografia prac, wspomnienia i mowy pogrzebowe, nekrolog H. K.
Artykuły poświęcone S. i H. Krzemieniewskim
1945–1969 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 26
45. Odpisy aktów urodzenia i ślubu Ludwika Choynowskiego, ojca H. K., odpis aktu urodzenia Zofii Jadwigi z Krzemieniewskich Josztowej, córki S. i H. K., listy do niej H. Kühlweina, Anieli Krawiecovej oraz pismo nieustalonego autora zawierające zagażenie wygłoszone przez S. K. na promocji doktorskiej profesora Władysława Abrahama w 1931 roku
1939–1967 i b.d., rkp., masz., j. łac., niem., pol., l., k. 7

VI. ZAŁĄCZNIKI

46. Stanisław Kutrzeba, *W sprawie organizacji nauki polskiej*
Memoriał
1945, masz., l., k. 14
47. Börje Norén, *Studies on Myxobacteria*
Artykuł
Przed 1955, druk, sz., k. 28
Druk: „Botaniska Notiser”, 1955, vol. 108, fasc. 1., s. 81–134

ANEKS I

- J. 4. Biogramy uczonych dla wydawnictwa „Żywoty Polskie”
1. Aleksandrowicz Jerzy
 2. Błoński Franciszek
 3. Ciesielski
 4. Cieszkowski Leon
 5. Dębicki Ludwik
 6. Eichler Bogumił
 7. Gilibert Jan Emanuel
 8. Gutwiński Roman
 9. Jundziłł Stanisław Bonifacy
 10. Kamiński Franciszek
 11. Kluk Krzysztof

12. Kobendza Roman
13. Krupa Józef
14. Kwieciński F.
15. Namysłowski Bolesław
16. Raciborski Marian
17. Rothert Władysław
18. Rostafiński Józef
19. Skupieński F.X.
20. Twardowska Maria ze Skismuntów
21. Waga Jakób
22. Zawadzki Aleksander

ANEKS 2

- J. 14. Instytuty, towarzystwa, komisje
1. Der Stadthauptmann der Stadt Krakau. Polizeidirektion
 2. Małopolskie Towarzystwo Rolnicze w Krakowie
 3. Ministerstwo Rolnictwa
 4. Państwowa Komisja Ochrony Przyrody
 5. Přírodovědecký Klub v Praze
 6. Société Botanique Tchecoslovaque=Československá Botanická Společnost v Praze
 7. Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego im. dra T. Chałubińskiego
 8. Towarzystwo Naukowe Warszawskie
 9. Towarzystwo Naukowe we Lwowie
 10. Zakłady Profesora Bujwida dla WYROBU Surowic i Szczepionek

ANEKS 3

- J. 21. Korespondencja wpływająca S. K. osoby i instytucje B-Ż i adresaci nieustaleni
1. Balzer Oswald	1932	1. 2
2. Barker Albert H.	1938	1. 1
3. Bédélian J.	1927	1. 1
4. Behrens J.	1933	1. 1
5. Bippel August	1929	1. 1
6. Buller Reginald	1930–1933	1. 3
7. Burk Dean	1931–1938	1. 4

8.	Chołodny N.	1924, 1926	1. 2
9.	Chyliński Konstanty	1934	1. 1
10.	Coghill D.	1937	1. 1
11.	Dickstein Samuel	193[?]	telegram
12.	Domin Karel	1929	1. 1
13.	Dyboski R.	1930	1. 3
14.	Dziekanat Wydziału Rolniczego UJ	1931	1. 1
15.	Dziubałtowski Stanisław	1926	1. 1
16.	Ehringer G.	1934	1. 4
17.	Emoto Yoshikadzu	1927–1929	1. 5
18.	Fiedler Tadeusz	1931	1. 1
19.	Godlewski Emil	1930	1. 2
20.	Iliński E.	1930	1. 1
21.	Imšenecki A.	1933	1. 1
22.	Isačenko B.	1940	1. 1
23.	Itersen van G.	1926	1. 1
24.	Jahn	1926–1928	1. 3
25.	Jarocki Jan	1932	1. 1
26.	Jusišici J.	1939	1. 1
27.	Kavina Karel	1928–1930	1. 3
28.	Kleiner Juliusz	1931	1. 1
29.	Kofler L.	1928	1. 1
30.	Korczewski M.	b.d.	1. 1
31.	Kutrzeba Stanisław	1933	1. 1
32.	Laboratorium voor Technische Botanie. Technische Hoogeschool w Delft	1928	1. 1
33.	Lilpop L.	1935	1. 1
34.	Longschamps Roman	1932	1. 1
35.	Macknen[?] A.E.	1937	1. 1
36.	Mahdihassan S.	1929	1. 1
37.	Maurizio A.	b.d.	1. 1
38.	Modilevski Jac.	1938	1. 1
39.	Niklerski B.	1927	1. 1
40.	Nowak Julian	1926	1. 3
41.	Porębowicz Edward	1931, 1932	1. 2
42.	Přibram's E.	1927	1. 1

43. Reich Leonard	1934	1. 2
44. Rippel August	1929, 1933	1. 4
	na odwrocie listu z 1929 odpowiedź S. K. dołączony wstęp do „Archiv für Mikrobiologie”, 1929	
45. Rostafiński Józef	1926–1927	1. 3
46. Russel E. John	1936	1. 2
47. Saint-Laurent de Julian	1927	1. 1
48. Schinz Hans	1936	1. 1
49. Schröter C.	1929	1. 1
50. Schußing Bruno	1929	1. 1
51. Szafer Władysław	1929–1930	1. 3
	+2 zał. z 1925, 1929	
52. Śnieszko S.	1938–1941	1. 3
53. Świątosławski Wojciech	1939	1. 1
54. Tanaka K.	1927	1. 1
55. Thaxter Roland	1925, 1926	1. 2
56. Thaysen A.C.	1931, 1932	1. 2
57. Thornton H.G.	1926–1929	1. 3
58. Waksman Selman A.	1926–1938	1. 3
59. Westerdijk Joh.	1927	1. 1
60. Wiśniewski Tadeusz	1934	1. 1
61. Wroczeński W.	1927	1. 1
62. Wyckoff Ralph	1933	1. 3
63. Załęski E.	1931	1. 1
64. Ziegelnpel K.	1927	1. 2
65. Ziemięcka Jadwiga	1929	1. 1
66. Żółciński J.	1926	1. 1
67. Adresaci niustaleni	1928–1931	1. 2

ANEKS 4

J. 43. Korespondencja wpływająca H. K. osoby i instytucje A–Z i adresaci niustaleni		
1. Adamson R.E.	1929	1. 1
2. Alexopoulos Constantine J.	1955, 1962	1. 2
3. Babajan E.	1959	1. 1
4. Bayer August	b.d.	wiz.
5. Biblioteka Polskiego Towarzystwa Botanicznego	1959	1. 1
6. Brierley William B.	1930–1938	1. 3

7.	Buller A.H.R.	b.d.	1. 1
8.	Christiansen M. Skytte	1957	1. 1
9.	Coghill D.	1938	1. 1
10.	Cohen Arthur L.	1935, 1936	1. 2
11.	Cook Irimey	1930	1. 1
12.	Dominik Tadeusz	1935	1. 1
13.	Dostal Józef B.	1938	1. 1
14.	Drożański Wincenty	1963	1. 1
15.	Dubos R.	1938	1. 1
16.	Emoto Yoshikazu	1931, 1935, b.d.	1. 2 +wiz.
17.	Faull J.H.	1927, 1928	1. 2
18.	Gorczyński Tadeusz	1965	1. 1
19.	Górski Franciszek	1959–1963	1. 4
20.	Gray William D.	1936, 1937	1. 2
21.	Güssow W.I.	b.d.	1. 1
22.	Hesseltine C.W.	1958	1. 1
23.	Hryniewicz B.	1933	1. 1
24.	Imšenecki A.	1934	1. 1
25.	Indira P.U.	1963	1. 1
26.	Issatchenko B.	1933, b.d.	1. 2
27.	Itersen van G.	1931	1. 1
28.	Karmaryńska Halina	1929	1. 1
29.	Kotowski Feliks	b.d.	wiz.
30.	Kowalow	1958	1. 1
31.	Kühlwein H.	1963	1. 1
32.	Lampky James	1963	1. 2
33.	Lilienfeldówna T.	1930, 1931	1. 2
34.	Lilpop L.	1934	1. 1
35.	Lindegren Carl C.	1934	1. 1
36.	Lipska Irena	1939	1. 1
37.	Löhnis F.	1927, b.d.	1. 3
38.	Maliszewska Wanda	1960	1. 1
39.	Martin G.W.	1935–1938	1. 5
40.	Meridian R. Ireene	1938	1. 1
41.	Meylan Ch.	1936	1. 1
42.	Nannenga N.E.	1965	1. 1
43.	Nisikado Yosikazu	b.d.	wiz.
44.	Nowiński Marian	1961	1. 1

45. Olnix [?] Lindsey S.	b.d.	1. 1
46. Pajączkowski Franciszek	1950	1. 1
47. Peterson John E.	1956	1. 1
48. Pinoy	b.d.	wiz.
49. Polskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższem Wykształceniem	1936	1. 2
50. Prát S.	b.d.	1. 1
51. Rakoczy Leokadia	1959, 1963	1. 2
52. Reinchenbach Hans	1963	1. 1
53. Rokicka A.	1932	1. 1
54. Rubentschik Z.	1932	1. 1
55. Russel E. John	1936	1. 1
56. Sąd Powiatowy w Kolnie	1951	1. 1
57. Schinz Hans	1936	1. 1
58. Siemaszko W.	1932–1939	1. 3
59. Skupieński F.	1927	1. 1
60. Stanier Roger Y.	1938–1960	1. 4
61. Stapp C.	b.d.	1. 1
62. Stecki Konstanty	1961	1. 1
63. Szafer Władysław Jentys-Szaferowa Janina	1965	1. 1
64. Thaysen A.C.	1932–1934	1. 3
65. Uczestnicy Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego	1964	1. 1
66. Vorbrodt W.	b.d.	1. 1
67. Wangerin Walther	b.d.	1. 1
68. Wehmer C.	b.d.	1. 1
69. Weigl Rudolf	b.d.	1. 1
70. Wierdad [?]	1931	1. 1
71. Wiśniewski Tadeusz	1934	1. 1
72. Wołoszyńska J.	1936	1. 1
73. Wójcicki Zygmunt	1920	1. 1
74. Zabłocka W.	1933	1. 1
75. Zabłocki Jan	1933	1. 1
76. Ziemięcka Jadwiga	1931–1958	1. 3
77. Adresaci nieustaleni	1927–1962	1. 4

Jerzy Herse w czasach studenckich,
Archiwum Centralne SGGW

Jolanta Stasiak
Warszawa

MATERIAŁY JERZEGO HERSEGO (1917–1976) (III–244)

Jerzy Herse urodził się 1 kwietnia 1917 roku w Warszawie w rodzinie inteligenckiej jako syn Wincentego Jarosława i Jadwigi Stefanii z Kielkiewiczów.

W 1935 roku ukończył gimnazjum, a następnie odbył służbę wojskową.

Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 roku. Podczas okupacji niemieckiej (do 1945 roku) więziony był w różnych obozach na terenie Niemiec. Po powrocie do kraju w 1945 roku służył w wojsku polskim.

W 1947 roku rozpoczął studia na Wydziale Rolniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, które ukończył w 1951 roku, uzyskując dyplom magistra inżyniera rolnictwa.

Od 1950 roku Jerzy Herse pracował w Zakładzie Ogólnej Uprawy Roli i Roślin SGGW na stanowisku asystenta, a od 1951 roku starszego asystenta. W roku akademickim 1951–1952 mgr Herse prowadził wykłady na temat *Ogólna uprawa roli i roślin* na Wydziale Zootechnicznym SGGW, w latach 1952–1953 na Wydziale Ogrodniczym SGGW, a od roku 1955 na Kursie Inżynierskim Melioracji Rolnych. 1 stycznia 1953 roku został przyjęty na aspiranturę, którą ukończył 1 stycznia 1956 roku. W 1957 roku doktoryzował się na tej samej uczelni na podstawie rozprawy *Zmiany niektórych właściwości gleby pod wpływem różnego następstwa roślin*, napisanej pod kierunkiem profesora M. Bireckiego.

W 1958 roku wyjechał do USA, gdzie odbył roczny staż na Uniwersytecie w Ames (Iowa).

W 1961 roku Jerzy Herse otrzymał stopień naukowy doktora habilitowanego. W tym samym roku zorganizował Zakład Upowszechniania Wiedzy Rolniczej SGGW, w którym przez wiele lat pełnił funkcję kierownika. W 1962 roku objął na tej samej uczelni Katedrę Szczegółowej Uprawy Roślin, którą prowadził do końca życia.

W 1969 roku mianowany został profesorem nadzwyczajnym, a w 1976 roku zwyczajnym.

Pełnił również wiele odpowiedzialnych funkcji na tejże uczelni: dyrektora Instytutu Produkcji Roślinnej (od 1970), dziekana Wydziału Rolniczego (1964–1969, 1972–1976), prorektora do spraw nauki, doświadczalnictwa i upowszechniania postępu technicznego w rolnictwie (1969–1972). Ponadto, w ostatnich latach życia był sekretarzem Komitetu Uprawy Roślin Wydziału V Polskiej Akademii Nauk.

Za wieloletnią pracę naukowo-dydaktyczną, organizacyjną oraz konspiracyjną profesor J. Herse był odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* (1971), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973) i Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1976).

Oprócz zajęć dydaktycznych i aktywnego życia organizacyjno-naukowego był autorem ponad 100 publikacji, w tym 22 prac naukowych i monograficznych z zakresu zmianowania i uprawy roślin oraz 12 podręczników i skryptów z uprawy roślin.

Był żonaty z Zofią Krawczyńską.

Zmarł 21 grudnia 1976 roku. Pochowany został na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Materiały Jerzego Hersego zostały zakupione przez Archiwum PAN od żony Zofii Herse w 1981 roku (nr w ks. nab. 1619). Spuścizna została uporządkowana i zinwentaryzowana przez mgr Jolantę Stasiak w 2008 roku. Rozmiar zespołu wynosi ok. 0,45 m.b. Spuścizna zawiera materiały z lat 1954–1975. Została podzielona na 2 zasadnicze grupy zgodnie z metodami przyjętymi w Archiwum PAN.

Grupa I — liczniejsza — zawiera 27 j.a. obejmujących materiały z lat 1954–1975 i składa się z następujących podgrup: A. Prace, artykuły, B. Wykłady, C. Prace popularnonaukowe, D. Materiały warsztatowe.

W podgrupie A, składającej się z 6 jednostek, umieszczono rękopisy bądź maszynopisy prac naukowych ułożone w porządku chronologiczno-rzeczowym. Znajdują się tu najstarsze prace, jak tezy rozprawy kandydackiej (doktorskiej) z 1957 roku oraz *Wyniki badań nad zasadami zmianowania roślin polowych w Polsce* z 1960 roku.

W podgrupie B, gdzie zastosowano podział rzeczowo-chronologiczny, umieszczono materiały do wykładów wygłoszonych w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Szkole Głównej Planowania i Statystyki, na Uniwersytecie Warszawskim i w innych instytucjach. Liczy ona 17 jednostek z lat 1954–1974.

Podgrupa C, włączająca prace popularnonaukowe (j. 24–25), zawiera odczyt *Znaczenie doboru właściwej odmiany dla podniesienia plonu zbóż* z 1954 roku oraz artykuł prasowy z 1973 roku i konspekt wykładu telewizyjnego, którego nie udało się dokładnie datować.

Na materiały warsztatowe (j. 26–27) składają się głównie notatki, wypisy z literatury, bibliografie, fragmenty prac, wykresy, plany i tabele. Materiałom tym nadano układ rzeczowy.

Grupa II, zawierająca materiały działalności organizacyjno-naukowej, społecznej i redakcyjnej z lat 1960–1974, obejmuje 11 j.a. Podzielona została na następujące podgrupy: A. Działalność naukowa i organizacyjna, B. Opiniowanie prac, C. Działalność redakcyjna. Zamieszczono tu referat, sprawozdania, protokoły, projekt planu pracy oraz opinię o pracy *Badania nad energią, siłą kiełkowania i siłą rostu różnych odmian buraka cukrowego* (j. 32). W podgrupie C zamieszczono pracę zbiorową pod redakcją J. Hersego *Szczegółowa uprawa roślin* (j. 33–38).

W Archiwum PAN materiałom Jerzego Hersego nadano sygnaturę III–244. Numer zespołu w Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM — 357. Inwentarz spuścizny liczy 38 jednostek.

Źródła i bibliografia

1. *Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie 1906–1956*, t. I, Warszawa 1958, s. 733–734.
2. Szczygielski T., *Prof. dr hab. Jerzy Herse (1917–1976)*, [w:] *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego. Akademia Rolnicza w Warszawie w latach 1957–1985*, t. I, Warszawa 1990.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–27
A. Prace, artykuły	1–6
B. Wykłady	7–23
a. Gleboznawstwo, warunki klimatyczne	7–8
b. Uprawa roli, uprawa roślin	9–11
c. Rośliny motylkowe, okopowe, oleiste	12–16
d. Rośliny przemysłowe, specjalne, zbożowe	17–21
e. Łąki i pastwiska, rolnictwo	22–23
C. Prace popularnonaukowe	24–25
D. Materiały warsztatowe	26–27

II. Materiały działalności organizacyjno-naukowej, społecznej i redakcyjnej	28–38
A. Działalność naukowa i organizacyjna	28–31
B. Opiniowanie prac	32
C. Działalność redakcyjna	33–38

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Prace, artykuły

1. *Zmiany niektórych własności gleby pod wpływem różnego następstwa roślin*
Tezy pracy kandydackiej, nadbitka drukarska — 2 egz.
1957, druk, l., k. 8
2. *Rozwój poglądów na zasady zmianowania roślin w uprawach polowych w Polsce*
Fragment opracowania: spis treści, rozdziały I–V
Przed 1960, rkp., masz., l., k. 31
Druk: Warszawa 1960
3. *Wyniki badań nad zasadami zmianowania roślin polowych w Polsce*
Opracowanie — egz. korektorski
1960, rkp., masz., l., k. 135
4. H. J., Gawrońska A., *O niektórych wynikach prac nad przedplonami i płodozmianami*
Fragmenty opracowania w 3 wersjach, notatki
B.d., rkp., masz., j. niem., pol., l., k. 57
5. *Badania podstawowe a rozwój produkcji roślinnej*
Drogi zwiększenia produkcji zbóż w Zakładach Doświadczalnych Instytutów Naukowych
Kierunki unowocześnienia i specjalizacji produkcji roślinnej
Znaczenie wyższego wykształcenia dla socjalistycznego rolnictwa
Artykuły
1972, 1975 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 46
6. H. J., Kołpak R., *Nowa — uproszczona technologia uprawy ziemniaków*
Nowe kierunki w agrotechnice ziemniaka
Warunki glebowe województwa łódzkiego
Wpływ doboru odmiany kukurydzy pastewnej na wartość pastewną kiszonki

H. J., Jakubiec A., *Wpływ uproszczonej uprawy przedsiębiernej na wysokość i strukturę plonów niektórych odmian pszenicy ozimej*

Artykuły

B.d., rkp., masz., druk, j. niem., pol., l., k. 43

B. Wykłady

a. Gleboznawstwo, warunki klimatyczne

7. *Pojęcie gleby*

Odczyn gleb

Przepuszczalność gleby

Stosunki wodne gleb

Właściwości fizyczne i fizykochemiczne gleb

Wykłady w SGPiS, szkice, notatki

1957–1964 i b.d., rkp., l., k. 33

8. *Ciepło*

Powietrze

Bilans wodny i gospodarka wodna siedliska

Ciśnienie atmosferyczne

Pogoda, klimat ogólny, lokalny, mikroklimat

Wykłady w SGGW i SGPiS, szkice, notatki

1954–1966 i b.d., rkp., l., k. 24

b. Uprawa roli, uprawa roślin

9. *Walka z chwastami*

Sposoby wykonania orki

Mechaniczna uprawa roli

Ogólne informacje o melioracjach rolnych

Elementarne pojęcia o strukturze i budowie roli

1954–1964 i b.d., rkp., l., k. 46

10. *Zbiór roślin uprawnych na nasiona*

Podstawy rolnictwa

Przyrodnicze podstawy zmianowania

Szkodniki roślin, zwalczanie chorób i szkodników roślin

Właściwości produkcji roślinnej

Wykłady w SGGW, notatki

1956–1969 i b.d., rkp., l., k. 32

11. *Ekologia*

Sprząt roślin uprawnych

Nasiona, metody siewu i sadzenia

Metodyka i technika hodowli

Nawozy i nawożenie

Wykłady w SGGW, SGPiS i na UW, szkice, notatki

1959–1973 i b.d., rkp., masz., l., k. 83

c. Rośliny motylkowe, okopowe, oleiste

12. *Groch*

Lubin

Seradela

Wyka

Esparceta

Wykłady w SGGW, szkice, notatki

1962–1966, rkp., l., k. 26

13. *Lucerna*

Wieloletnie rośliny motylkowe

Wieloletnie motylkowe pastewne

Rośliny strączkowe

Mieszanka wieloletnich roślin motylkowych z trawami

Wykłady w SGGW, SGPiS i na UW, notatki

1963–1966 i b.d., rkp., l., k. 56

14. *Burak cukrowy*

Wyniki badań nad nową technologią uprawy buraka cukrowego

Burak pastewny

Cykoria

Marchew

Wykłady w SGGW, SGPiS, notatki

1962–1969 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 40

15. *Topinambur*

Rośliny bulwiaste

Uproszczona uprawa ziemniaków

Wykłady w SGGW i na UW, szkice, notatki, tabele

1962–1967 i b.d., rkp., masz., l., k. 49

16. *Gorzycza biała, gorzycza sarepska, lnianka, rzodkiew oleista, mak, słonecznik, krokosz*

Rzepak i rzepik

Słonecznik

Rośliny oleiste

Wykłady w SGPiS, notatki
1962–1965, rkp., l., k. 35

d. Rośliny przemysłowe, specjalne, zbożowe

17. *Len*
Konopie
Rośliny przemysłowe
Wykłady w SGGW i innych instytucjach, notatki
1962–1974 i b.d., rkp., masz., l., k. 11
18. *Rośliny specjalne: tytoń, chmiel, wiklina*
Wykłady w SGGW, notatki
1963–1966 i b.d., rkp., l., k. 18
19. *Uprawa żyta*
Gryka, owies, proso
Jęczmień
Kukurydza
Owies
Wykłady w SGGW, SGPiS i na UW, notatki, tabele
1954–1973 i b.d., rkp., masz., l., k. 44
20. *Pszenica*
Hodowla roślin zbożowych
Pszenica ozima
Rośliny zbożowe
Możliwości i nowoczesne zasady zwiększania produkcji ziaren jęczmienia pastewnego i kukurydzy
Wykłady w SGGW, SGPiS i na UW, szkice, notatki, konspekt, tabele
1962–1971 i b.d., rkp., masz., l., k. 91
21. *Intensyfikacja uprawy zbóż (konspekt wykładu)*
Jęczmień ozimy
Uprawa i nawożenie jęczmienia jarego
Wpływ uproszczenia i mechanizacji uprawy na plony pszenicy ozimej
Wykłady na SGGW, konspekt, notatki, tabele
B.d., rkp., masz., l., k. 36

e. Łąki i pastwiska, rolnictwo

22. *Łąki i pastwiska. Ogólna charakterystyka łąk i pastwisk w Polsce*
Baza paszowa
Wpływ kompleksowości zabiegów na wysokość plonów

Zwózka i stożenie siana

Wykłady w SGGW i innych instytucjach, konspekty, notatki
B.d., rkp., l., k. 15

23. *Wykłady wstępne dla I roku*

Tematy, zarys historyczny
B.d., rkp., l., k. 7

C. Prace popularnonaukowe24. *Znaczenie doboru właściwej odmiany dla podniesienia plonu zbóż*

Odczyt, nadbitka drukarska — 2 egz., dopiski autorskie
1954, druk, l., k. 26

25. *Wzrost spożycia mięsa a wzrost zapotrzebowania na ziarno zbóż
Nawożenie zbóż jarych*

Artykuł prasowy, konspekt wykładu telewizyjnego
1973 i b.d., masz., l., k. 4
Druk: poz.1. „Polityka”, 1973, nr 19

D. Materiały warsztatowe26. *Struktura gleby, uprawa roli, uprawa roślin zbożowych*

Notatki, wypisy ze źródeł i opracowań, bibliografia, frag-
menty prac
1969–1972 i b.d., rkp., masz., l., k. 63

27. *Uprawa pszenicy ozimej, nawożenie, herbiocydy, fizyka gleb, rośliny zbożowe*

Wypisy z literatury, notatki, wykresy, plany, tabele
1956–1973 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 137

**II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNO-
-NAUKOWEJ, SPOŁECZNEJ I REDAKCYJNEJ****A. Działalność naukowa i organizacyjna**28. *Ocena planu prac naukowo-badawczych z zakresu produkcji roślinnej*

Referat zbiorczy wykonany w oparciu o materiały 16 komisji
i zespołów oceniających plany naukowo-badawcze instytutów
Przed 1960, masz. pow., l., k. 13

29. *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego*

Sprawozdania z działalności naukowej Katedry Szczegółowej Uprawy Roślin i Zespołu Badawczego „Hodowla i Nasiennictwo Mieszkańców Pszenicy”
1961–1965, 1971, rkp., masz., l., k. 26

30. Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych
Protokoły posiedzeń Rady Naukowej Sekcji Roślin Zbożowych, Rady Naukowej Sekcji Kukurydzy oraz wnioski dotyczące zmian w doborze, rejonizacji i rejestracji odmian zbóż ozimych
1971–1974, masz., masz. pow., l., k. 42
31. Instytut Ziemniaka, Zakład Uprawy Nawożenia i Mechanizacji
Projekt planu pracy na lata 1976–1980, korespondencja 1973, masz., l., k. 15

B. Opiniowanie prac

32. H. J., Kalinowska-Zdun M., *Opinia dotycząca pracy anonimowej pt. „Badania nad energią, siłą kiełkowania i siłą wzrostu różnych odmian buraka cukrowego”*
Opinia
B.d., masz., l., k. 4

C. Działalność redakcyjna

33. *Szczegółowa uprawa roślin*
Praca zbiorowa pod redakcją J. Hersego, fragmenty, spis treści, wstęp
B.d., masz., l., k. 70
Druk: PWN 1976
34. Jw.
Cz. 1
B.d., rkp., masz., l., k. 245
35. Jw.
Cz. 2–3
B.d., rkp., masz., l., k. 133
36. Jw.
Cz. 4
B.d., masz., l., k. 135
37. Jw.
Cz. 5
B.d., rkp., masz., l., k. 153
38. Jw.
Kopie pracy — fragmenty
B.d., masz., l., k. 200

Witold Sławiński, APAN

Jolanta Stasiak
Warszawa

MATERIAŁY WITOLDA SŁAWIŃSKIEGO (1888–1962) (III–151)

Witold Sławiński urodził się 27 listopada 1888 roku w Wilnie w rodzinie ziemiańskiej jako syn Wojciecha Jana i Heleny Konstancji z Narkiewiczów. Po ukończeniu w 1907 roku szkoły realnej studiował do 1910 roku w Akademii Rolniczej w Dublanach pod Lwowem, gdzie uzyskał stopień inżyniera rolnika. Naukę kontynuował w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Moskwie oraz na uniwersytetach w Moskwie i Wilnie, gdzie studiował leśnictwo i nauki przyrodnicze. W latach 1912–1914 był instruktorem kółek rolniczych w guberni wileńskiej.

Podczas I. wojny światowej (1914–1918) służył w wojsku rosyjskim. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Witold Sławiński został członkiem Komisji Organizacyjno-Rewindykacyjnej powołanej w celu odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego i pracował jako pomocnik referenta w Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz jako referent rolny w starostwie wileńskim. Od roku 1919 do 1923 pełnił obowiązki asystenta na Katedrze Botaniki Ogólnej na USB w Wilnie. Następnie udał się na dalsze studia do Paryża, gdzie na Sorbonie pod kierunkiem profesora B.A. Dangearda i G. Guillermonda pracował w dziedzinie mikrobiologii technicznej i fitosocjologii roślin.

Po powrocie do kraju w 1925 roku uzyskał doktorat na Uniwersytecie Poznańskim na podstawie pracy *Zielone Jeziora pod Wilnem*. W następnym roku został adiunktem na Katedrze Systematyki i Socjologii Roślin u Adama Wodziczki na UAM.

W 1928 roku ponownie wyjechał do Francji na dalsze studia w zakresie systematyki i fitosocjologii, które odbywał pod kierunkiem profesora P. Allorge'a. Oprócz Francji (Paryż, Grenoble) studiował również (do

1937 roku) we Włoszech (Turyn) i w Niemczech (Monachium, Berlin, Fryburg).

Od 1937 roku otrzymał kierownictwo Katedry Botaniki Stosowanej na Politechnice Warszawskiej, a także wykładał botanikę rolniczą na Wydziale Chemicznym i Wydziale Inżynierii.

W 1939 roku Witold Sławiński uzyskał veniam legendi na Uniwersytecie Poznańskim.

W okresie 2. wojny światowej brał czynny udział w tajnym nauczaniu, kierowaniu pracami dyplomowymi studentów Politechniki Warszawskiej oraz wykładał biochemię w Państwowej Wyższej Szkole Technicznej i na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego.

Od 1 maja 1945 roku wykładał systematykę i socjologię roślin na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Poznańskiego. Pracował również w Poznańskim Oddziale Państwowego Banku Rolnego jako biegły w sprawach kredytowych.

Dekretem Prezydenta Krajowej Rady Narodowej z 24 lipca 1946 roku Witold Sławiński został mianowany profesorem zwyczajnym botaniki i fizjologii roślin na Wydziale Rolnym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Od listopada 1946 roku objął Katedrę Botaniki i Mikrobiologii Technicznej Politechniki Warszawskiej, gdzie prowadził wykłady i ćwiczenia na Wydziale Chemicznym i Wydziale Geodezyjnym.

Zainteresowania profesora W. Sławińskiego koncentrowały się głównie na ziemiach północno-wschodniej Polski, toteż 1 sierpnia 1950 roku objął Katedrę Biologii w Akademii Medycznej w Białymstoku w charakterze profesora zwyczajnego i kierował nią aż do śmierci.

Przez jeden semestr (w latach 1956–1957) pełnił funkcję prorektora do spraw nauczania. W latach 1958–1960 był także kierownikiem Katedry Ekologii Roślin na Wydziale Melioracyjnym SGGW w Warszawie.

Poza działalnością naukową i administracyjną profesor W. Sławiński zaangażował się również w działalność popularyzatorską. W 1951 roku zorganizował w Białymstoku przy Akademii Medycznej Ogród Botaniczny o powierzchni 1,7 ha. Nawiązał również kontakty z licznymi ogrodami botanicznymi w kraju i za granicą, m.in. w Szwajcarii, Francji, Szwecji, Anglii, Kanadzie i Japonii.

Był członkiem licznych towarzystw naukowych i komitetów: Białostockiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego (1952), Białostockiego Towarzystwa Naukowego (1962 — współorganizator i pierwszy prezes), Komitetu Melioracji i Torfoznawstwa PAN oraz Gleboznawstwa i Chemii Rolnej PAN, rad naukowych Zakładu Ochrony

Przyrody PAN, Białowieskiego Parku Narodowego, Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Białymstoku (przewodniczący).

Za całokształt działalności odznaczony był m.in.: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1952), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947), Medalem X-lecia PRL (1954), Odznaką za Wzorową Pracę w Służbie Zdrowia.

Zainteresowania naukowe profesora W. Sławińskiego koncentrowały się głównie na fitosocjologii i mikrobiologii technicznej; w tej dziedzinie zajmował się przede wszystkim ochroną wód. Pozostawił około 85 prac naukowych oraz szereg artykułów i recenzji w czasopismach naukowych. Do najważniejszych zaliczają się: *Okolice Wilna. Oszmiańskim traktem z Wilna do Miednik Królewskich* (1919), *Przyczynek do znajomości flory okolic Wilna, cz. 1 Historia i bibliografia* (1922), *Dr Jan Emanuel Gilibert, profesor i założyciel Ogrodu Botanicznego w Wilnie* (1925), *Zespół nadmorskiej piaskownicy w okolicach Chodzieży* (1932), *Andrzej Zielencow, badacz flory wileńskiej* (1933), *Enzymatyka* (1946), *Podstawy fitosocjologii, cz. 1* (1949), *Mikrobiologia techniczna* (1949), *Podstawy fitosocjologii, cz. 2–4* (1950, 1956), *Zarys teorii szaty roślinnej łąk* (1956).

Profesor Witold Sławiński był trzykrotnie żonaty: z Waclawą ze Zmigrodzkich, Adrianną Lenczewską i Jadwigą z Rudominów. Z pierwszego małżeństwa miał syna Jana i córkę Zofię.

Zmarł 4 września 1962 roku w Białymstoku. Pochowany został na cmentarzu w Supraślu.

Materiały Witolda Sławińskiego zostały zakupione przez Archiwum PAN od żony Jadwigi Sławińskiej w 1965 i 1968 roku (nr. w ks. nab. 585, 793). W 1997 roku Archiwum PAN otrzymało w darze od profesora Jerzego Dobrzyckiego dwie kserokopie listu prof. W. Dziewulskiego do prof. W. Sławińskiego z 1959 roku (nr w ks. nab. 2282). Spuścizna rękopiśmienna została uporządkowana i zinwentaryzowana w 2007 roku przez mgr Jolantę Stasiak. Objętość zespołu wynosi 0,45 m.b.

W wyniku prac porządkowych i inwentaryzacyjnych archiwalia Witolda Sławińskiego podzielone zostały na 7 zasadniczych grup zgodnie z metodami przyjętymi w Archiwum PAN: I. Materiały twórczości naukowej, II. Materiały działalności organizacyjno-naukowej i zawodowej, III. Materiały biograficzne, IV. Korespondencja, V. Materiały o twórcy zespołu, VI. Materiały osób obcych, VII. Załączniki.

Spuścizna zawiera materiały z lat 1948–1967.

Grupa I — największa — obejmuje materiały twórczości naukowej z lat 1951–1962 i liczy 13 jednostek archiwalnych. Została podzielona na 3 podgrupy: A. Opracowania, B. Popularyzacja, C. Materiały warsztatowe. Zawiera ona teksty opracowań i artykułów, notatki, obliczenia i pomiary. Poza tym mieści się w niej duży zbiór map i planów oraz zdjęć doliny rzeki Supraśl i okolic Białegostoku. Niektórych rękopisów nie udało się dokładnie datować.

Grupa II zawiera materiały działalności organizacyjno-naukowej i zawodowej z lat 1951–1962 — 1 j.a. Znalazły się w niej protokoły zjazdów, wnioski z konferencji oraz wycinki prasowe dotyczące działalności zawodowej twórcy spuścizny.

Grupa III to materiały biograficzne z lat 1948–1967 w liczbie 2 jednostek archiwalnych. Znajduje się tu m.in. autobiografia, bibliografia prac, korespondencja urzędowa, fotografie oraz nekrologi.

Grupa IV składa się z 2 jednostek korespondencji wychodzącej i wpływającej z lat 1949–1962. Materiały ułożono alfabetycznie i zaopatrzone w aneksy.

W grupie V mieszczą się materiały o twórcy zespołu z lat 1962–1963; zawiera ona 1 j.a., w której znalazły się wycinki prasowe dotyczące wspomnień o W. Sławińskim oraz biogram i bibliografia prac.

Grupa VI obejmuje materiały osób obcych z lat 1949–1962 i składa się z 4 jednostek, w których zgrupowano prace, wykresy, wyniki analiz, tabele, plany, notatki współpracowników W. Sławińskiego.

Załączniki zebrane w grupie VII obejmują wycinki prasowe dotyczące Supraśla i Supraśli z lat 1959–1961.

W Archiwum PAN nadano spuściznie sygnaturę III–151. Numer zespołu w Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM — 265. Liczy ona 24 jednostki, do inwentarza dołączono 5 aneksów.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Witolda Sławińskiego, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, III–151, j. 15, 19.
2. Czczuga B., *Sławiński Witold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 1998, t. XXXVII/4, z. 159, s. 618–620.
3. Gątkiewiczowa J., *Profesor Dr Witold Sławiński, zasłużony naukowiec, pedagog i społecznik 27 XI 1888 r. – 4 IX 1962 r.*, „Wiadomości Botaniczne”, 1963, t. VII, z. 2, s. 113–116.

4. *Księga pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*, t. I, Warszawa 1958, s. 601–603.
5. *Księga pamiątkowa Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie 1944–1964*, Warszawa 1965, s. 52.
6. Rejment-Grochowska I., *Sławiński Witold*, [w:] *Słownik biologów polskich*, Warszawa 1987, s. 492–493.
7. *Sławiński Witold*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 2004, t. XXV, s. 198.
8. *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. III, Wrocław 1982, s. 36.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–13
A. Opracowania	1–3
B. Popularyzacja	4
C. Materiały warsztatowe	5–13
II. Materiały działalności organizacyjno-naukowej i zawodowej	14
III. Materiały biograficzne	15–16
IV. Korespondencja	17–18
A. Korespondencja wychodząca	17
B. Korespondencja wpływająca	18
V. Materiały o twórcy zespołu	19
VI. Materiały osób obcych	20–23
VII. Załącznik	24
Aneksy	1–5

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Opracowania

1. *Układy roślinne i metody ich badania*
Opracowanie
Po 1960, rkp., masz., j. łac., pol., 1., k. 125
2. *Fizyczne własności gleb w dolinie rzeki Supraśl*
Opracowanie
B.d., masz., sz., k. 17
3. *Zasoby biogeochemiczne doliny rzeki Supraśl*
Opracowanie
B.d., rkp., masz., j. łac., pol., 1., k. 63

B. Popularyzacja

4. Supraśl
Artykuły — różne wersje i warianty, notatki, wycinki prasowe
1951–1962, rkp., masz., druk, l., k. 48, zob. aneks 1

C. Materiały warsztatowe

5. *Zespoły leśne*
Notatki, obliczenia, pomiary, tabele
1953–1962, rkp., masz., j. łac., pol., l., sz., k. 29
6. *Dolina rzeki Supraśl Środ.*
Mapy, plan
1956, rkp., druk, l., k. 13
7. Jw.
Mapy
1956, druk, l., k. 19
8. Supraśl
Zeszyty z notatkami dotyczącymi obserwacji stanowisk leśnych i łąkowych
1956–1961, rkp., j. łac., pol., l., sz., k. 279
9. *Dolina rzeki Supraśl, wieś Kłodno i kolonia Jakubin, Przechody, Swisłocz*
Mapy, plany
1957, 1959 i b.d., rkp., druk, l., k. 8
10. Supraśl, Nowosiołki, Komosy i okolice Białegostoku
Fotografie
1960 i b.d., fot. 104
11. Charakterystyka terenu doliny rzeki Supraśl
Notatki, obliczenia, fragmenty prac dotyczących gleb, klimatu, flory i szaty roślinnej, bibliografia
Ok. 1960–1962, rkp., masz., l., k. 153
12. Rezerwat Supraśl
Plan pracy, notatki dotyczące m.in. systematycznego wykazu gatunków roślin
Ok. 1961, rkp., j. łac., pol., l., k. 59
13. *Plan urządzenia gospodarstwa leśnego na okres od 1 stycznia 1953 r. do 31 grudnia 1962 r.*
Obliczenia, tabele, wyniki badań
B.d., rkp., masz., j. łac., pol., l., k. 6

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNO-NAUKOWEJ I ZAWODOWEJ

14. Zjazdy, sympozja, wywiady do prasy dotyczące działalności zawodowej

Protokół sympozjum pracowników Zakładu Biologii Akademii Medycznej w Białymstoku i pracowników Zakładu Ekologii Wydziału Melioracji Wodnych SGGW w Warszawie, protokół uzgodnienia projektu technicznego obiektu Supraśl Środkowa, notatki dotyczące treści referatów wygłoszonych na zjeździe, plan, wycinki prasowe, afisz dotyczący odczytu W. S.

1951–1962, rkp., masz., druk, j. franc., pol., l., k. 22

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

15. Dokumenty osobiste

Autobiografia, spis prac naukowych, ankieta dotycząca tymczasowego zaświadczenia tożsamości, legitymacje, korespondencja w sprawie renty i lokalu mieszkalnego, fotografie W. S. — osobiste, zbiorowe, rodzinne

1948–1967 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 15, fot. 9

2 fotografie włączono do Zbioru Fotografii APAN

16. Nekrologi, fotografia z pogrzebu

1962, druk, l., k. 7

IV. KORESPONDENCJA

A. Korespondencja wychodząca

17. Osoby i instytucje B–Z

1958–1962, masz., l., k. 53, zob. aneks 2

B. Korespondencja wpływająca

18. Osoby i instytucje A–Z i nadawcy nieustaleni

1949–1962, rkp., masz., l., k. 95, zob. aneks 3

V. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU

19. Witold Sławiński
Biografia, bibliografia prac, wspomnienia, wycinki prasowe
1962–1963 i b.d., masz., druk, j. pol., ros., l., k. 14

VI. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

20. Kazimierz Kadenacy, *Badania hydrologiczne stanów wody gruntowej przeprowadzone w VII–XI 1958 r. w związku z badaniami fitosocjologicznymi na łąkach w dolinie biegu rz. Supraśl (woj. białostockie)*
Fragmenty opracowania, wykresy, tabele, pomiary, rysunki, notatki
1949–1961, rkp., masz., l., k. 108
21. *Terenowe pomiary hydrologiczne stanów wody gruntowej w dolinie rzeki Supraśl*
Zeszyty z pomiarami badawczymi, notatki współpracowników W. S.
1958–1959 i b.d., rkp., l., sz., k. 153
22. Dolina rzeki Supraśl
Opracowania, badania, wyniki analiz, tabele, wykresy, plany, notatki współpracowników W. S.
1958–1962 i b.d., rkp., masz., j. łac., pol., l., k. 72, zob. aneks 4
23. *Hydrologia doliny i rzeki Supraśl*
Opracowanie — różne wersje i warianty
B.d., rkp., masz., l., k. 160

VII. ZAŁĄCZNIKI

24. Wycinki prasowe dotyczące Supraśla i Supraśli
1959–1961 i b.d., druk, l., k. 12, zob. aneks 5

ANEKS 1

- J. 4. Supraśl
1. *Dlaczego „Biebrza” nie może ustalić tematyki badań*, druk:
„Gazeta Białostocka”, 23 września 1955

2. *Dolina rzeki Supraśl*, b.d.
3. *Gleba jest tworem żywym*, druk: „Życie Białostockie”, 1 stycznia 1956
4. *Głębinę jezior rajgrodzkich badają białostoccy naukowcy, cz. I*, druk: „Życie Białostockie”, 11 września 1957
5. *Głębinę jezior rajgrodzkich badają białostoccy naukowcy, cz. 2*, druk: „Życie Białostockie”, 12 września 1957
6. *Głos w obronie przyrody i zabytków*, druk: „Gazeta Białostocka”, 27 lutego 1962
7. *Irracjonalne posunięcia*, b.d.
8. *Jak niektóre miasta i osiedla woj. białostockiego ustosunkowały się do Milenium*, 1962
9. *Mikroflora użyźnia glebę*, druk: „Gazeta Białostocka”, 11/12 czerwca 1955
10. *Notatki i wrażenia z Supraśla*, b.d.
11. *Notatki i wrażenia z Supraśla*, druk: „Gazeta Białostocka”, 9 września 1958
12. *Nowa placówka naukowa w Białymstoku*, druk: „Życie Białostockie”, 8 sierpnia 1957
13. *Białowieży refleksje i uwagi*, druk: „Życie Białostockie”, 27 czerwca 1957
14. *Park i ogrody należy otoczyć troskliwą opieką. Zielone płuca Akademii Medycznej*, druk: „Życie Białostockie”, 14 czerwca 1951
15. *Przez wandalizm giną zabytki*, druk: „Życie Białostockie”, 14 września 1956
16. *Różne wiosenne spostrzeżenia z Supraśli*, druk: „Słowo Powszechne”, 27 kwietnia 1960
17. *Supraśl może stać się ośrodkiem wypoczynkowym*, druk: „Słowo Powszechne”, 18 września 1959
18. *Supraśl pierwiosnie*, 1961
19. *Supraśl w lecie 1959*, b.d.
20. *Supraśl w lecie 1961*, b.d.
21. *Supraśl w lecie 1961*, druk: „Gazeta Białostocka”, 29/30 lipca 1961
22. *Supraśl wiosną 1960 roku*, 1960
23. *Żle się dzieje w dolinie Supraśli*, druk: „Gazeta Białostocka”, 28 czerwca 1960

ANEKS 2

J. 17. Korespondencja wychodząca osoby i instytucje B–Z		
Bakun Edward	1961	1. 1
Dąbrowski Mieczysław	1961	1. 1
Dyrektor Państwowej Szkoły Technicznej	1962	1. 1
Karpińska Jadwiga	1962	1. 3
Komenda Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Białymstoku	1961	1. 1
Lepionka Stanisław	1961	1. 1
Minister Szkolnictwa Wyższego	1960	1. 1
Myszkiewicz Eugeniusz Wojewódzki Konserwator Przyrody w Białymstoku	1959–1961	1. 11
Nadleśnictwo Państwowe w Supraślu	1961–1962	1. 3
Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Białymstoku	1959–1962	1. 6
Państwowa Rada Ochrony Przyrody	1962	1. 1
Perro-Swatowska Irena	1961–1962	1. 7
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Supraślu	1958	1. 1
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej	1960, 1961	1. 2
Redakcja „Gazety Białostockiej”	1960	1. 2
Redakcja „Słowa Powszechnego” w Białymstoku	1960	1. 1
Smólska Kalina	1962	1. 1
Szczęsny Tadeusz Dyrektor Zarządu Ochrony Przyrody	1961	1. 1
Ministerstwa Leśnictwa	1959	1. 1
Turowski A.	1961	1. 1
Wojewódzka Rada Narodowa	1961	1. 1

Zawadzki Kazimierz		
Dyrektor Stacji Chemiczno- -Rolniczej w Białymstoku	1958–1959	1. 3
Zimny Henryk	1962	1. 3

ANEKS 3

J. 18.	Korespondencja wpływająca osoby i instytucje A–Z i nadawcy nieustaleni		
	Akademia Medyczna w Białymstoku		
	Zakład Fizyki		
	Wydziału Lekarskiego	1958	1. 1
	Dziewulski Władysław	1959	1. 2
	Dzikowska Krystyna	1962	1. 1
	Galeyowie Jadwiga i Lucjan	1959	1. 1
	Grzybowska Stanisława	1961	1. 2
	Instytut Melioracji i Użytków Zielonych Oddział Badawczy w Lublinie	1961	1. 2
	Kadenacy Kazimierz	1958–1959	1. 13
	Karpińska Jadwiga	1962	1. 4
	Komitet Budownictwa Urbanistyki i Architektury	1962	1. 1
	Kornaś Jan	1960	1. 1
	Kostrowicki Andrzej Samuel	1961	1. 1
	Minister Szkolnictwa Wyższego	1958–1960	1. 4
	Nadleśnictwo Supraśl w Supraślu	1960	1. 1
	Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Białymstoku	1961–1962	1. 3
	Państwowe Liceum Technik Plastycznych w Supraślu	1960	1. 1
	Państwowe Technikum Melioracji Rolniczej w Supraślu	1961	1. 1
	Perro-Swatowska Irena	1961–1962	1. 6
	Podbielkowski Zdzisław	1959	1. 1

PAN Instytut Botaniki Pracownia Fitosocjologii w Warszawie	1958–1961	1. 3
PAN Wydział II	1960	1. 2
PAN Wydział V	1959–1960	1. 5
Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika Zarząd Główny	1959	1. 1
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Supraślu	1958	1. 1
Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Białymstoku Wydział Architektury i Budownictwa	1961	1. 1.
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku Wydział Rolnictwa i Leśnictwa Wojewódzki Konserwator Przyrody	1959–1961	1. 6
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wojewódzki Zarząd Rolnictwa	1956	1. 1
Przewodniczący Prezydium WRN w Białymstoku	1961	1. 1
Rektor Akademii Medycznej w Białymstoku	1960	1. 1
Smólska Kalina	1962	1. 2
SGGW Katedra Ekologii	1959	1. 1
Śniekło Aleksander	1949	1. 1
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu	1961	1. 1
Urząd Rady Ministrów	1960	1. 1
Wnorowski Zygmunt	1958, 1961	1. 2
Wojewódzka Komisja Planowania Gospodarczego w Białymstoku	1961	1. 1
Zawadzki Saturnin	1961	1. 1
Zimna Jadwiga	1959	1. 1

Zimny Henryk	1959–1962	1. 4
Nadawcy nieustaleni	1961, b.d.	1. 2

ANEKS 4

- J. 22. Dolina rzeki Supraśl
1. Baszyński K., *Zespoły łukowe doliny Supraśli*, 1961
 2. Bobiatyńska-Ksok E., *Fauna glebowa*, 1958–1960
 3. Gierasimow M., Konyk W., *Stratygrafia*, 1962
 4. Karpińska J., *Wyniki analiz mikroskopowych torfu z obiektu Supraśl*, 1962
 5. Kościk A., *Historia szaty roślinnej w świetle analizy pyłkowej*, b.d.
 6. *Sukcesja łąk Supraśli*, b.d.
 7. Wilkialis J., *Fauna pijawek (Hiruolinea) rezerwatu Supraśl*, b.d.
 8. Zawadzki K., *Analiza chemiczna gleb*, 1958
 9. Zimny H., *Mikroflora gleb zespołów łąkowych doliny Supraśl*, b.d.
 10. Zimny H., *Wyniki analiz mikrobiologicznych gleb łąkowych doliny Supraśli*, 1959

ANEKS 5

- J. 24. Wycinki prasowe dotyczące Supraśla i Supraśli
1. *Jesień w Supraślu*, druk: „Słowo Powszechne”, 1960, nr 262
 2. *Kto wybuduje domy wczasowe*, druk: „Gazeta Białostocka”, 3 sierpnia 1960
 3. *Lepiej za tydzień niż za dwa lata*, druk: „Gazeta Białostocka”, b.d.
 4. *Na nartach przez lasy Supraśla*, b.d.
 5. *Pstrąg w Supraśli*, druk: „Gazeta Białostocka”, 17/18 czerwca 1961
 6. *Refleksje w obliczu Millenium*, druk: „Słowo Powszechne”, b.d.
 7. *Rosznia na Wysokim Stoczku przed Sądem Wojewódzkim za zatrucie ryb w Supraślu*, druk: „Życie Białostockie”, 25 lutego 1960
 8. *Rosznia ponosi winę. Wytrucie ryb w rzece Supraśl*, druk: „Życie Białostockie”, 29 lipca 1959
 9. *Supraśl ośrodkiem narciarstwa dla 5 województw*, b.d.
 10. *Supraśl znów zatruta!*, druk: „Gazeta Białostocka”, 17/18 czerwca 1961
 11. *W Supraślu też budują...*, b.d.
 12. *Zwierzenia supraślskiego wczasowicza*, druk: „Słowo Powszechne”, 25/26 lipca 1962

Bronisław Edward Sydow,
prywatne archiwum Alicji Sydow

Joanna Arvaniti
Warszawa

MATERIAŁY BRONISŁAWA EDWARDA SYDOWA (1886–1952) (III–23)

Bronisław Edward Florian Józef Sydow urodził się 14 maja 1886 roku w Szamotułach jako syn Józefa Sydowa, adwokata, i Bronisławy z domu Kospoth-Pawłowskiej; był wnukiem wybitnego kartografa Edwarda von Sydowa. Z wykształcenia Bronisław Edward Sydow był ekonomistą, z zamiłowania muzykologiem i muzykografem. Prawdopodobnie około 1914 roku wyjechał do USA (Nowy Jork, Chicago). W latach 1914–1920 przebywał w Ameryce Południowej (Boliwia, Chile, Paragwaj, Peru), gdzie studiował ekonomię na Uniwersytecie w Santiago de Chile. Tam też opublikował w latach 1916–1917 w czasopiśmie chilijskich swoje pierwsze popularne artykuły o Fryderyku Chopinie: *Compositores polacos* („ZIG-ZAG”, 29 lipca 1916), *Como murió Chopin* („Las Ultimas Noticias”, 17 października 1916), *Nocturno de Chopin* („Silueta Magazine”, wrzesień 1917). Około 1920 roku wrócił do Polski, początkowo osiadł w Sopocie, potem w Warszawie. W latach 1932–1933 przebywał w Finlandii, gdzie nadzorował polski eksport węglowy. W 1933 roku był w sprawach handlowych w Mediolanie; zorganizował tam w czasie wystawy polski pawilon. Od 1931 roku pełnił funkcje honorowego wicekonsula Paragwaju i Hondurasu. Gdy kraje te po ataku Japonii w 1941 roku na Pearl Harbor znalazły się w stanie wojny z Niemcami, został zaaresztowany i osadzony na Pawiaku, potem w więzieniu przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie. Zwolniono go po siedmiu miesiącach. Zamieszkał w Milanówku przy ulicy Wójtowskiej, w Warszawie pracował w firmie spożywczej „Nasierowski i Spółka”. Podczas okupacji zbierał w ocalałych antykwariatach, bibliotekach, muzeach i redakcjach stolicy materiały związane z Fryderykiem Chopinem, m.in. w firmie wydawniczej „Leon Idzikowski”. W 1943 roku sporządził tajnie spis obiektów chopinowskich z kolekcji E. Ganche’a, wystawionej

w Staatsbibliothek (w Bibliotece Jagiellońskiej) w Krakowie. Od 1945 roku działał w Instytucie Fryderyka Chopina (od 1950 roku Towarzystwo im. Fryderyka Chopina); w 1946 roku był jego sekretarzem, a od 1947 członkiem Zarządu Instytutu. Uczestniczył w poszukiwaniu zbiorów Instytutu wywiezionych przez Niemców na Śląsk. Z ramienia Instytutu Fryderyka Chopina brał udział w organizacji uroczystości powrotu serca Fryderyka Chopina do Warszawy w 1945 roku. Zainicjował festiwale chopinowskie w Dusznikach Zdroju, był m.in. wiceprzewodniczącym Komitetu Wykonawczego I. Międzynarodowego Festiwalu Chopinowskiego w 1946 roku, podczas którego dokonał odsłonięcia tablicy pamiątkowej ufundowanej przez Instytut Fryderyka Chopina w teatrze, w którym koncertował Fryderyk Chopin w 1826 roku. W latach 1945–1947 zajmował się wspólnie z Jarosławem Iwaszkiewiczem ustalaniem autentyczności rzekomych listów Fryderyka Chopina do Delfiny Potockiej. Opiekował się domem urodzenia Fryderyka Chopina w Żelazowej Woli oraz grobem rodziców kompozytora w katakumbach cmentarza Powązkowskiego; współorganizował w maju 1948 roku uroczystość przeniesienia ich szczątków do nowego grobowca w piwnicach katakumb na warszawskich Powązkach. Przygotowywał wystawy poświęcone Chopinowi. Kupował, gromadził i opracowywał zbierane na całym świecie pamiątki po kompozytorze i materiały jego dotyczące (m.in. zdobył nieznaną list Mikołaja Chopina z 1790 roku). W 1950 roku korespondował z potomkiem rodziny Chopinów Feliksem Ciechomskim, m.in. w sprawie biografii matki Fryderyka Chopina. W ostatnich latach życia pracował w hiszpańskiej redakcji Polskiego Radia i w prywatnej firmie eksportowo-importowej „Mundial”.

W 1936 roku opublikował w Gdyni książkę *El Puerto de Gdynia*. Przełożył na język hiszpański wiersz Cypriana Kamila Norwida *Fortepian Chopina*. Jest autorem opracowań: *Bibliografia F.F. Chopina* (1949, suplement 1954), wspólnie z Mieczysławem Idzikowskim *Portret Fryderyka Chopina: antologia ikonograficzna* (1952, równocześnie wyszła też wersja francuska *Les portraits de Frédéric Chopin* — przekład N. Mrożek), dokończona przez Janusza Mikettę *Korespondencja Fryderyka Chopina* (1955, w latach 1953–1960 ukazała się wersja francuska *Correspondance de Frédéric Chopin* — przekład Irena Sydow oraz Suzanne i Denise Chainaye; w 1962 roku wydano wybór listów po angielsku *Selected Correspondence of F. Chopin* — przekład Arthur Hedley, w 1965 roku — po japońsku). Pisał liczne artykuły, broszury i drobne publikacje o tematyce chopinowskiej, m.in.: cykl *Mickiewicz i Chopin* („Kurier Codzienny”, 1945, nr 72, 78, 84), *Serce Chopina* („Ruch Muzyczny”, 1945, nr 3), *Chopiniana wojenne*

(„Odrodzenie”, 1945, nr 16), *Nieznany list Elsnera do Chopina* („Ruch Muzyczny”, 1946, nr 6), *Przyjaźń dwóch genialnych artystów* („Ruch Muzyczny”, 1947, nr 6), *Chopin i Delacroix* („Kwartalnik Muzyczny”, 1949, nr 26, 27). Wraz z Karolem Stromengerem opracował „Almanach chopinowski 1949”. Znał biegle kilka języków, m.in. angielski, francuski, hiszpański i niemiecki.

Był dwukrotnie żonaty. Z małżeństwa (1920) z Urszulą Pawłowską, kuzynką wychowaną w Wielkiej Brytanii, miał dwóch synów: Andrzeja (1925–1944) i Bogdana (1927). Z Ireną Michaliną z domu Fenigstein (1908–1989) miał syna Jerzego Janusza (1933–2002) oraz córkę Annę Sylwię (1938).

Bronisław Edward Sydow zmarł 29 maja 1952 roku w Warszawie i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie w kwaterze 100-II-20.

Materiały Bronisława Edwarda Sydowa zostały zakupione przez Archiwum Polskiej Akademii Nauk w 1954 roku od żony Ireny Sydow, a 3 lipca 1955 roku Irena Sydow przekazała Archiwum PAN jeszcze jedną dodatkową teczkę z materiałami męża (nr w ks. nab. 16).

Spuścizna pochodzi z lat 1946–1952 i jest w stanie dobrym. Objętość inwentarza po uporządkowaniu wynosi 0,04 m.b. Materiały zostały opracowane przez dr Joannę Arvaniti. Dokumenty podzielono na 3 grupy zgodnie z zasadami przyjętymi w Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

Grupa I włącza materiały twórczości naukowej i składa się z 4 jednostek archiwalnych podzielonych na 2 podgrupy: A. Prace twórcy spuścizny, B. Materiały warsztatowe. Obejmuje ona lata 1946–1951 i stanowi w przeważającej części maszynopisy prac B.E. Sydowa z jego rękopiśmieniowymi poprawkami. Opracowanie *Ikonografia Fryderyka Chopina*, opatrzone indeksem nazwisk oraz skorowidzem rzeczowym, zawiera spis prac ze wszystkich dziedzin plastyki tematycznie związanych z postacią Fryderyka Chopina, jego życiem, twórczością, bliskimi mu osobami oraz miejscami; jest to wykaz płaskorzeźb, rzeźb, pomników, tablic pamiątkowych, medali, medalionów, portretów, rysunków, grafik, pocztówek, znaczków i fotografii powstałych w kraju i na świecie w czasach współczesnych Fryderykowi Chopinowi oraz po jego śmierci. Do opracowania dołączono spis prac samego Fryderyka Chopina, który był doskonałym rysownikiem i karykaturzystą. Opracowanie to, podobnie jak *Bibliografia Fryderyka Chopina (Prace bibliograficzne, Publikacje dotyczące ikonografii Chopinowskiej, Tablice pamiątkowe)* opatrzone jest pieczęciami Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

Grupa II — korespondencja wpływająca — zawiera jedynie 2 listy nieustalonych nadawców z lat 1951 i 1952.

Grupę III stanowią załączniki, które tworzą 2 jednostki; jedna to wyścinki prasowe z lat 1949 i 1951 dotyczące uroczystości chopinowskich w Polsce i we Francji, a druga to niewielki zbiór widokówek, w części z 1950 roku, z wizerunkami Fryderyka Chopina oraz jego pomników na cmentarzu Père-Lachaise w Paryżu oraz w parku w Gliwicach.

Dokumenty Bronisława Edwarda Sydowa, a wśród nich jego korespondencja z Instytutem Fryderyka Chopina, znajdują się w Narodowym Instytucie Fryderyka Chopina w Warszawie.

Zespołowi Bronisława Edwarda Sydowa nadano w Archiwum Polskiej Akademii Nauk sygnaturę III–23. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół otrzymał numer 146. Inwentarz składa się z 7 jednostek archiwalnych.

Źródła i bibliografia

1. Idzikowski M., *Bronisław Edward Sydow (1886–1952)*, „Ruch Muzyczny”, 1963, nr 7, s. 12–14.
2. Skowron Z., *Sydow Bronisław Edward Florian Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLVI/2, z. 189, Warszawa-Kraków 2009, s. 186–187.
3. *Sydow Bronisław Edward*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM*, t. X, Kraków 2007, s. 213–214.
4. *Sydow Bronisław Edward*, [w:] *Słownik muzyków polskich*, t. II, Kraków 1967, s. 216.
5. *Sydow Bronisław Edward*, [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. XXVI, Warszawa 2005, s. 294.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej	1–4
A. Prace twórcy spuścizny	1–2
B. Materiały warsztatowe	3–4
II. Korespondencja wpływająca	5
III. Załączniki	6–7

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Prace twórcy spuścizny

1. *Bibliografia Fryderyka Chopina*
Opracowanie, fragment
1948, masz. z popr. rkp., j. ang., czes., franc., hiszp., hol., łac.,
niem., pol., ros., wł., l., k. 26
2. *Ikonografia Fryderyka Chopina*
Opracowanie
1949–1950, masz. z popr. rkp., j. franc., pol., l., k. 114

B. Materiały warsztatowe

3. Bibliografia Fryderyka Chopina
Notatki
1946, rkp., l., k. 12
4. Ikonografia Fryderyka Chopina
Fiszki
1946–1951 i b.d., rkp., j. franc., niem., pol., rum., l., k. 14

II. KORESPONDENCJA WPLYWAJĄCA

5. Nadawcy nieustaleni
1951, 1952, rkp., masz., druk, l., k. 2

III. ZAŁĄCZNIKI

6. Wspomnienia dotyczące uroczystości chopinowskich
Henryk Przybylski, *Uroczystości chopinowskie w Sulechowie*,
„Odra”, 17 lipca 1949
N.N., *Czerna-Stefańska w Paryżu*, „Życie Warszawy. Niedzielný
Dodatek Ilustrowany”, 8 lipca 1951, nr 28 (127)
Wycinki prasowe
1949, 1951, druk, j. franc., pol., l., k. 3
7. Reprodukcje ikonografii Fryderyka Chopina
Eugène Delacroix, *Portret Fryderyka Chopina*
A. Micheli, *Popiersie Fryderyka Chopina*
Grób Fryderyka Chopina na cmentarzu Père-Lachaise w Paryżu
Pomnik Fryderyka Chopina w parku w Gliwicach
Kartki pocztowe
1950 i b.d., druk, j. ang., franc., pol., l., k. 5

Andrzej Klubiński
Warszawa

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW NAUCZANIA W INSTYTUCIE GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO I LEŚNICTWA W MARYMONCIE W ZASOBIE ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Dotychczasowe syntezy szkolnictwa rolniczego na ziemiach polskich w XIX wieku wskazują na kluczową rolę Instytutu Agronomicznego (późniejszego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa) w rozwoju koncepcji nauczania tej grupy społeczeństwa¹. Założony w 1816 roku z inicjatywy Stanisława Staszica, Stanisława Kostki Potockiego i Tadeusza Mostowskiego był nie tylko pierwszą nowoczesną szkołą rolniczą w Królestwie Polskim, wyprzedzając powstanie podobnych instytucji na terenie Cesarstwa — w Moskwie (1822) i w Petersburgu (1824). Miarą jego znaczenia w historii instytucji dydaktycznych jest przede wszystkim intensywna, trwająca niespełna pół wieku, ewolucja celów nauczania, środków dydaktycznych wykorzystywanych w toku kształcenia, zakresu wykładanych przedmiotów i środowiska uczniów szkoły. Ten praktyczny aspekt funkcjonowania szkoły powoduje, że jest ona szczególnie interesującym obiektem badań, choć wymaga przyjęcia za punkt odniesienia specyficznej podstawy źródłowej. Wypisy z wykładów, notatki, skrypty, wydawnictwa powielające treści wykładów, w przeciwieństwie do źródeł wytworzonych przez samą instytucję (lub przez inne instytucje publiczne w związku z działalnością Instytutu), pozwalają nie tylko na uwzględnienie charakterystyki postulowanego programu nauczania i kierunków kształcenia uczniów na poziomie syntezy, ale także

¹ Wieczorek T., *Geneza przysposobienia rolniczego w Polsce*, Warszawa 1969; tenże, *Historia szkół rolniczych w Polsce*, Warszawa 1973; Kmiecik Z., *Ruch oświatowy na wsi. Królestwo Polskie 1905–1914*, Warszawa 1963; Miąso J., *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815–1915*, Wrocław 1966.

na analizę praktyki szkolnej. Jednym ze szczególnie istotnych pod tym względem jest zasób Archiwum Polskiej Akademii Nauk, który dotychczas w badaniach nad dziejami szkolnictwa rolniczego był wykorzystywany w ograniczonym stopniu. Lukę w badaniach nad programem nauczania Instytutu marymonckiego wypełniają dwie monografie tej instytucji². Materiałem badawczym, który stanowi znaczące uzupełnienie dotychczasowych monografii dziejów instytucji, są dokumenty przechowywane w zasobie Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

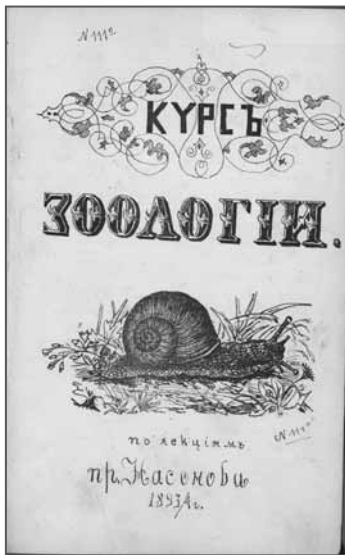
Zgodnie ze swoją specyfiką Archiwum PAN gromadzi zarówno zespoły wytworzone przez instytucje naukowe, jak i spuścizny ludzi nauki (w tym niespełna pięćdziesiąt spuścizn reprezentantów nauk przyrodniczych)³. Wśród zespołów wytworzonych przez instytucje szkolnictwa rolniczego Archiwum przechowuje w swoim zasobie także materiały dwóch historycznie ważnych ośrodków tego rodzaju na ziemiach polskich w XIX wieku — Szkoły Rolniczej w Czernichowie z lat

² Strzemiński M., *Instytut Agronomiczny w Marymoncie (1816–1862)*, Puławy 1980; tenże, *Panicze z marymonckiej mąki. Z dziejów instytutów rolniczych w Polsce*, Puławy 1986.

³ Materiały m.in.: Kazimierza Bassalika, III–75, botanika, mikrobiologia; Stanisława Bilewicza, III–103, biologia, embriologia; Tytusa Chałubińskiego, 63, botanika, medycyna; Emila Chroboczka, III–262, warzywnictwo; Mieczysława Czai, III–78, zootechnika; Wacława Dąbrowskiego, III–106, mikrobiologia, przemysł rolny; Jana Dembowskiego, III–145, biologia; Bohdana Dobrzańskiego, III–283, gleboznawstwo; Stanisława Felisiaka, III–321, zoologia; Zygmunta Golonki, III–182, rolnictwo, łakarstwo; Wandy Haberkant, 90, biologia; Jerzego Hersego, III–244, rolnictwo; Bolesława Leona Hryniewieckiego, III–328, botanika; Zbigniewa Jarochońskiego, 71, pomologia; Ferdynanda Karo, 28, botanika, florystyka; Lucjana Kaznowskiego, III–32, botanika, mikologia; Wandy Kłosiewicz, III–224, zootechnika; Romana i Jadwigi Kobendzów, III–299, botanika; Stefana Kopcia, III–11, biologia; Seweryna i Heleny Krzemieniewskich, III–174, biologia; Franciszka Majewskiego, III–159, fizjologia roślin; Teodora Marchlewskiego, III–124, zootechnika; Jadwigi Marszewskiej-Ziemięckiej, 144, mikrobiologia; Edwarda Migdała, 44, leśnictwo; Jana Miklaszewskiego, III–48, leśnictwo; Wacława Niedziałkowskiego, III–50, leśnictwo; Mariana Nunberga, III–286, leśnictwo, entomologia; Romana Ołędzkiego, 76, hodowla roślin; Krystyny Pożaryskiej, III–277, paleontologia, mikropaleontologia, biostratygrafia, biopaleografia; Adama Prażmowskiego, 35, mikrobiologia, uprawa roślin; Feliksa Przesmyckiego, III–254, mikrobiologia; Nadziei Rojeckiej, III–230, botanika, fitopatologia; Jerzego Ryxa, 91, rolnictwo; Michała Siedleckiego, 136, zoologia; Witolda Sławińskiego, III–151, biologia; Kazimierza Szarskiego, III–126, zoologia; Dezyderego Szymkiewicza, III–58, botanika, fizjologia roślin; Józefa Trzebińskiego, 105, botanika, zoologia; Feliksa Woytkowskiego, III–214, botanika, entomologia Peru.

1877–1879⁴ i Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego z lat 1918–1950⁵.

W kontekście badań nad treściami nauczania na szczególną uwagę zasługują jednak przede wszystkim dokumenty gromadzone w spuściznach ludzi nauki, wytwarzane przez nich w toku własnej kariery szkolnej lub działalności dydaktycznej. Z uwagi na technikę wykonania i bogatą szatę graficzną materiałów tego rodzaju do grupy najstarszych i najciekawszych w zasobie Archiwum PAN należy m.in. skrypt wykładów z zoologii przygotowany i wydany w 1894 roku przez ówczesnego studenta Uniwersytetu Warszawskiego Józefa Trzebińskiego. W tym samym zespole zachowały się również sporządzone przez niego *Wileńskie wykłady z historii systematyki*⁶. Pokrewnym typem źródeł do historii nauczania

Kurs zoologii, 1893/1894, strona tytułowa, Materiały Józefa Trzebińskiego, APAN, 105

z zasobie Archiwum PAN są wypisy profesora Michała Siedleckiego z kursu zoologii wykładanego w 1912 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim⁷. Obok dokumentów rozproszonych w spuściznach szczególnie cennym typem źródeł do dziejów nauczania są kolekcje skryptów i notatek z wykładanych przedmiotów.

W kontekście badań nad praktyką nauczania w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa wyjątkowe znaczenie ma przechowywany w zasobie Archiwum PAN zbiór skryptów wykładów, które były prowadzone w szkole w latach 1843–1848⁸. Wraz z kolekcją materiałów do działalności i biografii jednego z najwybitniejszych wykładowców szkoły Wojciecha Jastrzębowskiego⁹ oraz zbiorem kopii dokumentów dotyczących działalności

⁴ Wykłady Szkoły Rolniczej w Czernichowie, APAN, 15.

⁵ Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego, APAN, I–21.

⁶ Materiały Józefa Trzebińskiego, APAN, 105.

⁷ Materiały Michała Siedleckiego, APAN, 136.

⁸ Wykłady Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, APAN, 14.

⁹ Materiały Wojciecha Jastrzębowskiego, APAN, 26.

Michała Oczapowskiego¹⁰, dyrektora Instytutu w latach 1835–1853, stanowią one uzupełnienie źródeł o charakterze normatywnym. Stopień kompletności wykładów zgromadzonych w zbiorze powoduje, że spośród zachowanych materiałów do dziejów praktyki nauczania szkoły jest to bodaj najistotniejszy zespół źródeł. Wyjątkowe miejsce Instytutu zaś sprawia, że materiał ten staje się również jednym z ważniejszych zbiorów dokumentów do dziejów nauczania rolniczego na ziemiach Królestwa Polskiego w 1. połowie XIX wieku.

Kolekcja przechowywana w Archiwum PAN składa się z dziewiętnastu skryptów i notatek z przedmiotów nauczanych w Instytucie. Piętnaście z nich jest sygnowanych podpisem Stanisława Rubiszewskiego. Mimo braku datacji cechy dwu pozostałych rękopisów pozwalają na ich identyfikację jako skryptów tego samego autora. Jedynie dwa rękopisy — *Szczegółowe opisanie drzew leśnych* i fragment notatek zawierający rozdział zatytułowany *Ekonomia polityczna* — nie są sygnowane, a drugi z wymienionych rękopisów, z uwagi na datę powstania (po 1866 roku), wymaga dalszych ustaleń proveniencyjnych.

Zachowana datacja wskazuje, że niemal wszystkie powstały pomiędzy 1844 a 1846 rokiem, dokumentując zakres treści nauczania, który był przekazywany uczniom w praktyce szkolnej, w niedługim czasie po przekształceniu wcześniej funkcjonującego Instytutu Agronomii w Instytut Szkolnictwa Rolniczego i Leśnictwa. Cezury czasowe powstania rękopisów wskazują zatem, że są one dokumentacją działalności dydaktycznej Instytutu w przełomowym, tzw. złotym okresie historii szkoły, który charakteryzował się dynamiką rozwoju programu edukacyjnego i działalności dydaktycznej placówki.

Na dziewiętnaście rękopisów zespołu siedemnaście z nich tworzy zbiór notatek z przedmiotów wykładanych w roku szkolnym 1844/1845 i 1845/1846. Trzy z nich (*Agronomia. Gospodarstwo wiejskie*¹¹, *Chemia*¹² i *Fizyka*¹³) notują treści wykładów z roku szkolnego 1844/1845. Pozostałe dokumentują zajęcia prowadzone w roku szkolnym 1845/1846¹⁴, składa-

¹⁰ Materiały Michała Oczapowskiego, APAN, 75.

¹¹ *Koniec Agronomii, Rubiszewski, Marymont, dn. 20 listopada 1844, Agronomia. Gospodarstwo wiejskie, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14.*

¹² *Chemia. Wykładana przez doktora Belzę, magistra filozofii w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie na kursie pierwszoletnim w r(oku) 1844/5, tamże.*

¹³ *Fizyka. 1844/5, tamże.*

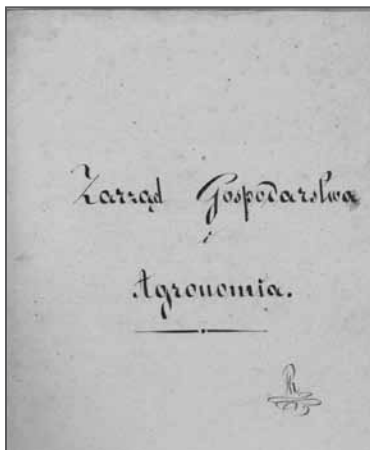
¹⁴ *Zoologia. Wykład doktora Jastrzębowski, magistra filozofii na kursie długoletnim w Marymoncie w roku 1845/6; Ogrodnictwo. 1846 r., tamże.*

jąc się na zbiór informacji o treściach dwuletniego kształcenia podstawowego w Instytucie.

Notatki proweniencyjne umożliwiają również rekonstrukcję okoliczności ich wytworzenia. Wymienionych siedemnaście rękopisów stanowi kolekcję notatek, które zostały sporządzone przez ucznia szkoły Stanisława Rubiszewskiego w toku jego dwuletniego okresu kształcenia. Zgodnie z danymi biograficznymi uczniów Instytutu, zrekonstruowanymi przez Michała Strzemeskiego, autor skryptów był studentem Instytutu, który uzyskał absolutorium w 1846 roku¹⁵. Mimo że przebieg jego dalszej nauki był nietypowy (uzyskał promocję uprawniającą go do sprawowania funkcji nadleśniczego dopiero w 1861 roku), datacja i uwagi proweniencyjne pozostawione przez autora rękopisów wskazują, że notatki powstały w pierwszym okresie jego kształcenia, którego przebieg nie odbiegał od ogólnie przyjętego programu nauczania. Na podstawie porównania uwag proweniencyjnych pozostawionych w notatnikach przez Stanisława Rubiszewskiego można ustalić, że został on przyjęty do szkoły w roku 1844/1845 na pierwszy rok kursu i kontynuował naukę w roku szkolnym 1845/1846 na drugim roku kursu. Zbiór stanowi zatem dokumentację procesu nauczania w okresie pierwszych dwu lat nauki w Instytucie, choć nie jest ona kompletna pod względem liczby przedmiotów nauczania.

Mimo że skrypty nie obejmują wszystkich przedmiotów szkolnych, stopień zachowania kolekcji umożliwia w znacznej mierze rekonstrukcję treści w ramach programu kształcenia. Porównanie listy przedmiotów wykładanych w tym czasie w Instytucie z listą przedmiotów wykładów, z których Stanisław Rubiszewski sporządził notatki, wskazuje, że kolekcja uwzględnia przedmioty zawodowe, jest jednak szczególnie dobrym materiałem do badań nad treściami obowiązującymi wszystkich uczniów zarówno w pierwszym, jak i w drugim roku studiów. Spośród tzw. przedmiotów zasadniczych (zawodowych) zachowały się jedynie trzy notatniki, z których dwa zawierają notatki do *Gospodarstwa wiejskiego* i jeden do *Mechaniki*. Należące do zespołu *Szczegółowe opisanie drzew* zapewne odnosi się do zakresu materiału wykładanego na kursie leśniczym. Znacznie lepiej udokumentowane są w kolekcji tzw. przedmioty pomocnicze (ogólne), wykładane zarówno dla uczniów kursu rolniczego, jak i leśniczego (choć ich autor, uczeń kursu rolniczego, zapisał je jako przedmiot nauczania na tym właśnie kursie). Spośród przedmiotów

¹⁵ Strzemeski M., *Instytut Agronomiczny w Marymoncie...*, załącznik II *Wychowankowie Instytutu Agronomicznego (Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa) w Marymoncie*, s. 287.

Zarząd gospodarstwa, strona tytułowa,
Wykłady IGWiLwM, APAN, 14

ogólnych zachowały się w zbiorze: *Administracja*, *Botanika ogólna*, *Fizjologia roślinna* i *Wyciąg botaniczny* (skrypty do botaniki wykładanej przez Wojciecha Jastrzębowskiego), *Budownictwo* oraz *Projektowanie budowli* (notatniki z wykładami z budownictwa), *Chemia* (notatnik z wykładami Józefa Bełzy dla pierwszego roku kursu rolnictwa), *Fizyka* (dwa notatniki z wykładami Wojciecha Jastrzębowskiego), *Historia naturalna*, *Mineralogia i geologia* (skrypt wykładu Wojciecha Jastrzębowskiego), *Krótki zbiór wiadomości mineralogicznych i geologicznych* (fragment notatnika z wykładami z historii naturalnej

Wojciecha Jastrzębowskiego), dwa fragmenty skryptu wykładów z arytmetyki, w tym jeden zawierający zbiór zadań z arytmetyki oraz *Przykłady zastosowania reguły trzech do zmiany miar, wag, monet obcych na krajowe i odwrotnie, tak pojedynczo jak złożenie, brane wraz z tak zwanymi czynnikami zamiany*, wykładanej w ramach matematyki, *Ogrodnictwo* (fragment skryptu wykładów Wojciecha Jastrzębowskiego) oraz *Zoologia* (skrypt wykładów Wojciecha Jastrzębowskiego dla drugiego roku kursu rolnictwa z roku szkolnego 1845/1846). Przegląd zanotowanych wykładów wskazuje zatem, że w kolekcji brakuje wykładów z kursu leśnictwa — z zakresu uprawy, szacowania i oceny lasu, zagospodarowania i urządzenia lasów, ich zarządu, użytkowania, ochrony oraz łowiectwa. Stan zachowania skryptów nie jest również reprezentatywny w zakresie wykładów specjalistycznych kursu rolnictwa, w szczególności brakuje notatek z wykładów dotyczących uprawy roślin gospodarskich i hodowli zwierząt domowych. Wśród przedmiotów ogólnych brak również notatek z wykładów z rachunkowości i księgowości, technologii, geometrii i miernictwa, rysunku technicznego oraz z (wykładanych w Instytucie jako przedmioty pomocnicze) religii, języka rosyjskiego, języka niemieckiego oraz ze śpiewu¹⁶. Cechą wspólną brakujących przedmiotów nauczania było jednak

¹⁶ Tamże, s. 99–100.

przede wszystkim kształcenie umiejętności praktycznych, co nie wpływało w sposób bezpośredni na zakres wiedzy teoretycznej. Mimo szczątkowego zachowania notatników z wykładami z przedmiotów zawodowych kolekcja notatek z wykładów jest zatem przede wszystkim dobrą podstawą źródłową do analizy treści nauczania przedmiotów ogólnych, kształtujących wiedzę teoretyczną absolwentów szkoły zarówno z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych, jak i nauk pokrewnych, wykorzystywanych w codziennej praktyce zawodowej (m.in. prawoznawstwa, budownictwa). W konsekwencji zbiór notatek z wykładów można uznać za kolekcję źródeł najlepiej oddającą cele kształcenia adeptów kursu rolniczego i leśniczego.

Z uwagi na zachowanie notatników z wykładami prowadzonymi przez Stanisława Rubiszewskiego z historii naturalnej, zoologii (wykładanej dla drugiego roku kursu), mineralogii, fizyki, botaniki, ogrodnictwa i biografii zbiór jest również przyczynkiem do działalności dydaktycznej niektórych wykładowców szkoły, w szczególności zaś Wojciecha Jarzębowskiego, jednego z najbardziej znanych i cenionych nauczycieli Instytutu, szczególnie zaangażowanego w działalność dydaktyczną szkoły. Dzięki dacie skryptów lub identyfikacji ich autora można także przypisać treści wykładów poszczególnym wykładowcom. Skrypt do elementów prawoznawstwa (*Administracja*) odzwierciedla zajęcia prowadzone przez J.K. Jędrzejewicza, zaś skrypt do chemii jest zapisem wykładów Józefa Bełzy. Mimo braku informacji zapisanych przez autora notatek za Michałem Strzemińskim można przypisać treści wykładów z mechaniki Pawłowi Kochańskiemu, który jako jedyny wykladał przedmiot w okresie sporządzania skryptów.

Wstępne porównanie rękopisów z kolekcji pozwala na zróżnicowanie charakteru pomocy dydaktycznych tworzonych przez uczniów w toku nauki. Najpełniejszą z zachowanych postacią notatek z wykładów jest rękopiśmienna forma podręcznika zawierającego pełny cykl wykładu. Zachowują ją cztery spośród skryptów kolekcji. Technika wytworzenia wskazuje, że ich autor samodzielnie nadawał im wygląd zbliżony do formy książki drukowanej, zaopatrując rękopis w tekturowe obwoluty i w kaligraficzne tytuły wykładanego przedmiotu, rozpoczynając zapis od wyróżnionego graficznie śródtytułu oraz nadając mu charakterystyczne dla wydawnictw drukowanych brzmienie *Wstęp* lub *Wiadomości wstępne*. W niektórych przypadkach układ rękopiśmiennego tekstu naśladował wprost książki drukowane, stosując analogiczne podziały strony na tekst

Statystyka, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 1

główny i przypisy wydzielone graficznie na dole strony. Wśród rękopisów kolekcji szczególnie starannie sporządzono *Historię naturalną. Mineralogię i Geologię*. Została ona nie tylko oprawiona w twarde okładki, lecz także zaopatrzona w odrębną stronę tytułową i zakładkę. W tym wypadku jednak możliwe, że może tak staranna oprawa rękopisu została dodana w okresie późniejszym z uwagi na cenione w środowisku marymontczyków autora zapisanych wykładów Wojciecha Jastrzębowskiego. Również i w tym przypadku mamy

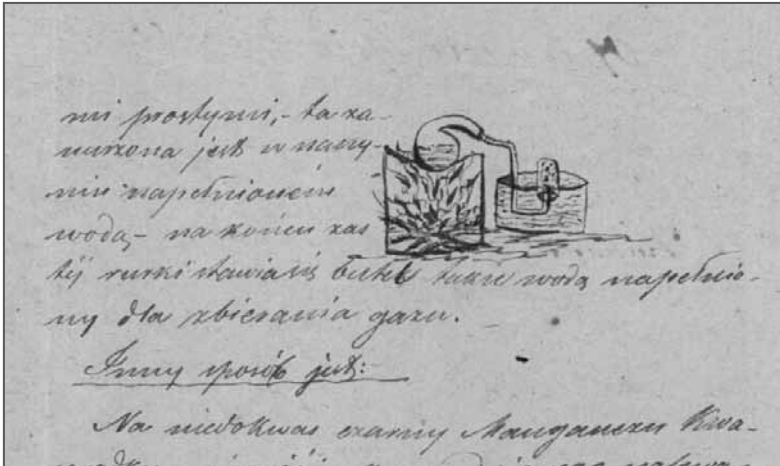
do czynienia z formą rękopiśmiennego zapisu wykładu naśladowanego wydawnictwo drukowane. Praktyka ta wskazuje, że obok zwyczaju tworzenia (reprezentowanych w zbiorze) notatek z wykładów i samodzielnego sporządzania wypisów fragmentów materiału dydaktycznego w Instytucie funkcjonowała tradycja tworzenia podręczników nawiązujących do tradycji książki rękopiśmiennej okresu nowożytnego.

Wstępna analiza treści podręczników naśladowujących wydawnictwa drukowane pozwala również na sformułowanie hipotezy, zgodnie z którą mogą być one (przynajmniej w niektórych wypadkach) traktowane jako zapis wygłaszanego wykładu. W tym kontekście szczególną uwagę zwraca narracyjna stylistyka zapisanych treści wykładu rękopiśmiennych podręczników¹⁷. W niektórych przynajmniej przypadkach treść wykładu zdradza cechy stylistyczne języka mówionego, notując powtórzenia¹⁸. Wydaje się, że można je interpretować jako świadectwo praktyki

¹⁷ „Kurs administracji krajowej lubo dzielimy na dwie części, to jest na rząd kraju i urzędzenia, wszelako ze względu łatwiejszego tych poznanja jedną wraz z drugą przechodzić będziemy”. Zob.: *Administracja*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 1.

¹⁸ „Mówiąc o organizacji tych władz, mówić nam naprzód wypadła o rządach gubernialnych”. Zob.: tamże, k. 7.

dosłownego notowania treści wykładu z zachowaniem jego indywidualnej stylistyki wypowiedzi. Notatki i dopiski, uzupełnienia o własne ćwiczenia i uwagi umieszczane poza tekstem głównym strony wskazują, że służyły one (analogicznie do wydawnictw drukowanych) jako źródło lektury i podstawa dalszej pracy z wykładanym materiałem.

Proces wydzielania wodoru, rysunek doświadczenia chemicznego, [w:] Chemia, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 8

Obok rękopisu mającego charakter podręcznika stanowiącego zapis pełnego cyklu wykładów w ramach semestru lub roku szkolnego Stanisław Rubiszewski tworzył liczące kilkanaście stron notatki z zajęć lub samodzielnie opracowanych fragmentów wykładanego materiału. Taką praktykę ilustrują zachowane skrypty do matematyki, wśród których zachował się m.in. odrębnie opracowany rękopis notujący zasady stosowania tzw. reguły trzech. Wyodrębnienie fragmentu wykładu z matematyki i jego osobne opracowanie wskazuje, że oprócz podręczników w toku nauki uczniowie opracowywali na własne potrzeby także szczególnie istotne partie materiału, nadając im postać odrębnych czystopisowych notatek. Znajdujące się w kolekcji rękopisy wskazują zatem, że oprócz podręczników uczniowie Instytutu tworzyli także samodzielne pomoce również w formie wypisów części wykładanego materiału, odnoszące się zapewne do szczególnie istotnych fragmentów wykładu.

Zróznicowane cechy zewnętrzne zbioru skryptów dostarczają również informacji o używanej w Instytucie metodyce nauczania. Wskazują, że szkoła, znana przede wszystkim ze stosowania metod doświadczalnych nauki, w praktyce nauczania wykorzystywała także niezwykle tradycyjne strategie przekazywania i utrwalania wiedzy. Obok notatek stanowiących zapis wykładu w kolekcji zachowały się posyty składające się z pytań i odpowiedzi, które były zapewne dyktowane uczniom w takiej właśnie formie. Odwoływała się ona zresztą do najbardziej tradycyjnej metodyki nauczania, wymagając od uczniów znajomości mnemotechnicznego sposobu zapamiętywania sekwencji tekstu. Stosowano ją w Instytucie przede wszystkim wtedy, gdy konieczne było zwięzłe przedstawienie systematyki dziedziny wiedzy i jej podstawowych kwestii, porządkowanych od problemów i definicji ogólnych do zagadnień szczegółowych. Tak została ujęta m.in. *Uprawa mechaniczna gruntu*, której wykład rozpoczął się od pytania: „Wielorako dzieli się uprawa mechaniczna gruntu”¹⁹, a następnie przechodził do kolejnych zagadnień definicji, wskazując na celowość działania: „Co właściwie sobie zamierzamy w robocie orania, a zatem jaki jest cel orania?”²⁰.

Ilość zachowanych notatników zawierających wykład zapisany w formie tekstu do zapamiętania stanowi jednak tylko część spośród zachowanych rękopisów. Znaczna ilość rysunków w skryptach do większości przedmiotów pozwala stwierdzić, że znaczący udział w technikach nauczania miała analiza pogładowa treści wykładu. Zachowane materiały wskazują, że tę metodę nauczania stosowano w dwóch przypadkach. Pierwszym był wykład z przedmiotów o charakterze doświadczalnym (chemia), drugim zaś nauczanie umiejętności niezbędnych do poprawnego funkcjonowania majątku ziemskiego. W drugim z przypadków rysunki wskazują, że wykładowca omawiał zarówno pozytywne, jak i negatywne przykłady, poddając je bliższej analizie. Ta metoda posłużyła m.in. do wykładu z zakresu zasad budownictwa. Odręczne rysunki umieszczone w tekście wykładu pozwalają sądzić, że nauczyciel przedstawiał uczniom różne warianty założenia architektonicznego i szeregował przykłady w drodze pozytywnej i negatywnej analizy jego funkcjonalności²¹. Porównanie zachowanych skryptów wskazuje zatem, że wykładowcy Instytutu stosowali na równi z nowoczesnym wykładem i me-

¹⁹ *Gospodarstwo wiejskie. Uprawa mechaniczna gruntu*, tamże, k. 1.

²⁰ Tamże.

²¹ *Budownictwo*, tamże, k. 2 v.

totami doświadczalnymi także tradycyjne mnemotechniczne sposoby przyswajana wiedzy.

W kontekście badań nad treściami nauczania i praktyką szkoły analiza zbioru skryptów i jego znaczna kompletność daje nie tylko możliwość przeglądu typów pomocy tworzonych przez uczniów Instytutu w toku nauki i przybliża praktykę panującą w Instytucie w tym okresie. Zbiór jest okazją do bliższej charakterystyki metodyki nauczania i treści programowych realizowanych w trakcie roku szkolnego, w szczególności zaś miejsca i funkcji nauk matematyczno-przyrodniczych w kształceniu absolwentów szkoły.

Przegląd treści wykładów w szkole marymonckiej wskazuje, że deklarowana w programie nauczania szeroka podstawa programowa kształcenia była w istocie wprowadzana w życie z pewnymi ograniczeniami, a treści programowe Instytutu były przede wszystkim próbą ukształtowania zasobu wiedzy niezbędnego do praktycznego funkcjonowania produkcyjnego gospodarstwa rolnego w ramach dziewiętnastowiecznej gospodarki rynkowej i stanu prawnego obowiązującego w Królestwie Polskim. Temu celowi został podporządkowany wykład z przedmiotów z grupy ogólnych. Ograniczenia treści programu dotyczyły zarówno prawoznawstwa, jak i (przynajmniej częściowo) nauk matematyczno-przyrodniczych, które w znacznej mierze starały się zapewnić wiedzę niezbędną w praktyce przyszłych zarządców lub gospodarzy i rezygnowały z przekazywania zagadnień teoretycznych²².

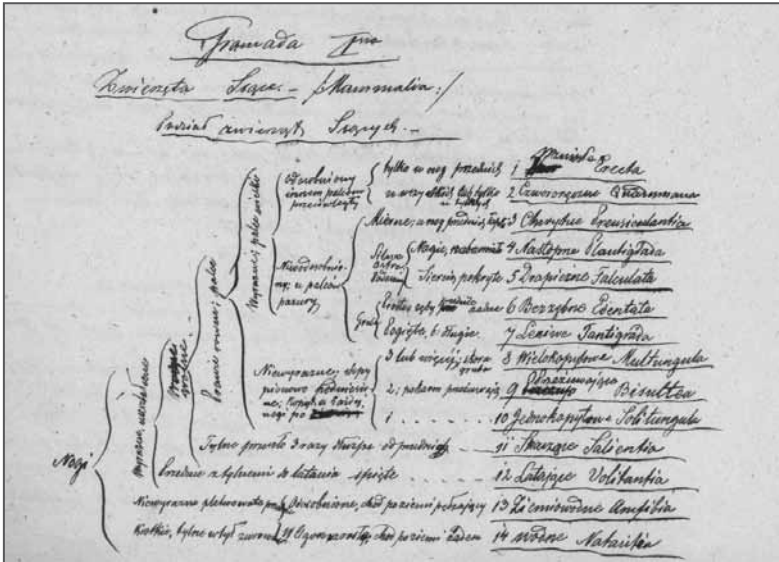
W tym zakresie na poziomie definicji poszczególnych dziedzin wiedzy z nauk przyrodniczych poprzestawano na ujęciu popularnym lub przydatnym uczniom w praktyce zawodowej. Dążąc do przekazania wiedzy praktycznej, m.in. w wykładzie z geologii uczniowie zapoznani byli z definicją akcentującą celowość nauki, charakteryzując ją jako zakres wiedzy użyteczny: „poznać rzeczy kopalne, czyli minerały, które inaczej nazwać można tworami nieorganicznymi, czyli martwymi [...]”²³. W dwadzieścia lat później bardzo podobną definicję odnajdywali czytelnicy *Encyklopedii powszechnej* Orgelbranda²⁴. W sposób podobny, choć jeszcze bardziej praktyczny, definiowana była fizyka. Zgodnie z notatkami Stanisława Rubiszewskiego pytaniu rozpoczynającemu wykład:

²² Strzemiński M., *Panicze z marymonckiej mąki...*, s. 28–29.

²³ *Krótki zbiór wiadomości mineralogicznych i geologicznych*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 1.

²⁴ „Mineralogia jest częścią historii naturalnej, w której systematycznie opisują się minerały”. Zob.: *Encyklopedia powszechna*, t. XVIII, Warszawa 1864, s. 614.

„Co [to] jest fizyka”²⁵ towarzyszyło dopełniająca je i ukierunkowująca uwagę ucznia pytanie uzupełniająca, „[...] z jakiego względu jej znajomość potrzebna jest gospodarzowi”²⁶, ukierunkowując uwagę ucznia na zagadnienia praktyczne. Celowość jej poznania w ujęciu zanotowanego wykładu warunkowały jedynie korzyści ekonomiczne wynikające z pro-

Podział zwierząt ssących, [w:] Zoologia, Wykłady IGWiLWM, APAN, 14, k. 13

dukcji rolnej jako sposobu „ciągnięcia rozmaitych korzyści z takowych rzeczy, które to korzyści i użytki zależą zawsze od własności, jakie każde ciało posiada i od zmian, którym może ulegać”²⁷.

Celom praktycznym były podporządkowane także treści wykładu z chemii. Kurs rozpoczął się wprawdzie od zdefiniowania pierwiastków i atomu, a rękopis wykładu potwierdza, że integralną częścią nauczania był opis procesu chemicznego i analiza doświadczenia, które było przez uczniów przerysowywane. Sugerowałyby to, że w szkole stosowano nowoczesne środki nauczania. Mimo najnowszych technik nauczania zapisane treści wykładu wskazują, że niezależnie od stosowanej

²⁵ Fizyka, Wykłady IGWiLWM, APAN, 14, k. 1.

²⁶ Tamże.

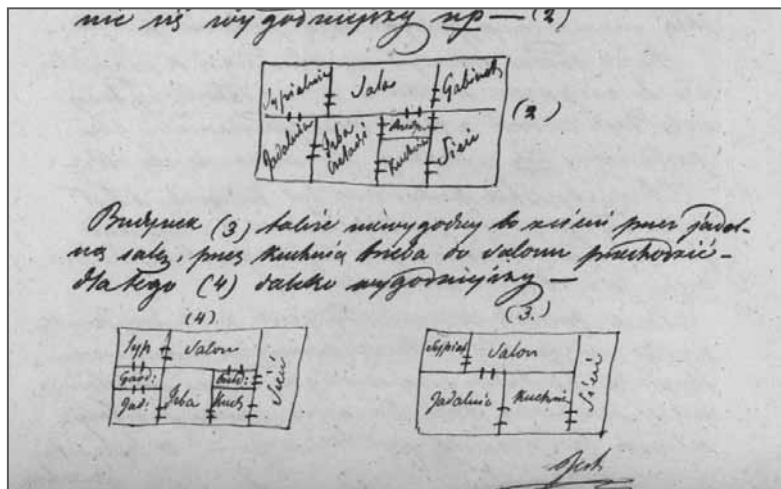
²⁷ Tamże.

metody doświadczalnej realizowany program dydaktyczny ograniczał zakres przekazywanej wiedzy do elementów praktycznych, uznanych za przydatne w praktyce gospodarowania. Notatki wskazują, że realizując pełen zakres wykładu w sposób formalny, eliminowano część wiedzy uznaną za nieprzydatną w praktyce dobrego gospodarowania. W ten sposób z praktyki szkolnej wyłączono informacje o niektórych związkach chemicznych. Uczniowie zapisywali zatem nazwy związków chemicznych, jednak zamiast charakterystyki w ich opisie notowali zwykle formułę: „Jako niemające zastosowania w gospodarstwie opuszcza się”. Selekcja informacji dotyczyła także związków, które były przedmiotem nauki. Zgodnie z kryteriami praktycznymi została ograniczona w ten sposób m.in. charakterystyka jodu, która uwzględniała lakoniczne omówienie jego budowy uzupełnione o informacje wskazujące na jego zastosowanie. Jak zanotował Stanisław Rubiszewski, jod „służy do wyśledzenia krochmalu i daje kolor fioletowy”²⁸. Dwa wymienione wyżej przykłady wskazują, że wykład był niezwykle pragmatyczny. Wydaje się zatem, że fakt wykorzystania eksperymentu chemicznego w procesie kształcenia należy w dużym stopniu łączyć nie tyle z nowoczesnością metodyki edukacji, ile z tradycją postulowaną u schyłku XVIII wieku przez Hugona Kołłątaja zalecającego stosowanie doświadczeń w toku nauczania przedmiotów zawodowych²⁹.

Na tle ograniczeń w zakresie przekazywanej wiedzy wyjątek stanowi obszerny zakres informacji teoretycznych zapisanych w notatniku z wykładami z zoologii, co jednak należy wiązać ze specyfiką wykładu Wojciecha Jastrzębowskiiego. Z wykładu zanotowanego przez Stanisława Rubiszewskiego wynika, że oprócz informacji praktycznych treści przekazywanego programu nauczania uwzględniały znaczną ilość materiału teoretycznego z zakresu budowy i ewolucji organizmów roślinnych i zwierzęcych poparte złożonymi i obszernymi systematykami, które zostały przerysowane przez autora rękopisu, wśród nich jest m.in. schemat cech ssaków. W przypadku wykładu z zoologii zachowane notatki wskazują, że treści nauczania koncentrowały się zatem nie tylko na wykształceniu umiejętności praktycznych, ale także na umieszczeniu w kontekście teorii ewolucji. Bez wątplenia taki zasób wiedzy umożliwiał słuchaczom wykładu samodzielne budowanie systematyki świata roślin i zwierząt w oparciu o wskazanie ich cech zewnętrznych, wykraczając

²⁸ *Chemia*, tamże, k. 17.

²⁹ Kluk K., *O rolnictwie, zbożach, łąkach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodarskich*, oprac. S. Inglot, Wrocław 2006, s. LXXXIII, przyp. 16.

Plany budynków wiejskich, [w:] *Budownictwo*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 2 v.

poza praktykę sprawnego zarządzania gospodarstwem wielkoprodukcyjnym. Było to jednak ujęcie wyjątkowe, wskazujące raczej na pozycję Wojciecha Jastrzębowskiego wykładającego zoologię oraz na postawioną mu znaczną swobodę w przekazywaniu wiedzy.

Charakter ograniczeń przekazywanej wiedzy wskazuje, że jego źródłem był skład społeczny uczniów — po 1831 roku studentami Instytutu byli w znacznej mierze synowie właścicieli ziemskich³⁰. Jednym z przykładów adaptacji profilu kształcenia do potrzeb tej grupy społecznej są notatki z wykładu z zakresu elementów budownictwa wiejskiego, zapisane w notatnikach zatytułowanych *Budownictwo* oraz *Projektowanie budowli*. Analiza treści wykładu z podstaw architektury zapisanego w obu rękopisach wskazuje, że uczniowie Instytutu zyskiwali wiedzę przede wszystkim w zakresie planowania budynków gospodarczych dostosowanych do zapewnienia odpowiednich warunków przechowywania i zabezpieczenia upraw, projektowania budynków mieszkalnych właściciela lub zarządcy wiejskiego, w tym elementy wiedzy o stylach architektonicznych i elementy estetyki.

W szczególności zasady planowania budynków mieszkalnych wykładane w szkole wskazują, że tok szkolenia przewidywał jedynie naukę planowania domu właściciela ziemskiego lub zarządcy dóbr, nie

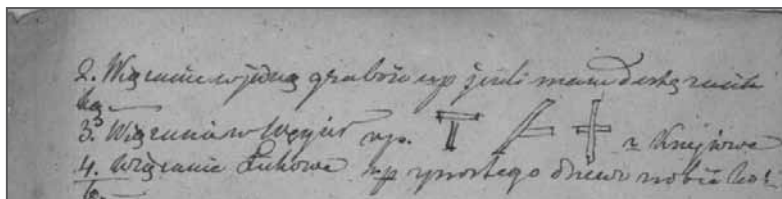
³⁰ Strzemski M., *Instytut Agronomiczny w Marymoncie...*, s. 97.

uwzględniając budownictwa wiejskiego innych grup społeczności wiejskiej. Jako typowe pomieszczenia wskazywano: salon, jadalnię, sypialnię i gabinet, zalecając uczniom stosowanie układu wnętrza uwzględniającego sypialnię, garderobę, gabinet, salon, sień, kuchnię, pomieszczenie gospodarcze i podkreślając konieczność zachowania estetycznego umiaru i funkcjonalności budynku, „aby na małej powierzchni pomieścić wiele pokoi, żeby nie było ciasno, ale wygodnie”³¹. Studenci Instytutu byli uczeni jednocześnie dystansu wobec architektury pałacowej, jak zapisał Stanisław Rubiszewski w zeszycie *Projektowanie budowli*, „pałace [...] do budownictwa gospodarskiego nie należą, są to budowle miejskie na wsi postawione, bo to są budowle zbytkowe i żadnego związku z gospodarstwem nie mają”³². W treściach nauczania uwzględniono także elementy wiedzy o zasadach estetyki (zwłaszcza harmonii i symetrii) i informacje o historycznych porządkach architektonicznych (toskańskim, gotyckim, jońskim, rzymskim, korynckim). Uczono także praktycznych zasad projektowania, wdrażając założenia kompozycji płaszczyzn i podstawowe reguły perspektywy. Również stopień ogólności wykładu z zakresu podstawowych zasad ciesielskich nie zapewniał uczniom umiejętności praktycznych. Zachowane schematyczne rysunki wiązań drewna, podobnie jak rysunki ilustrujące sposób układania cegły, wskazują, że przekazywane treści nauczania, nie wykluczając nabycia wiedzy o sposobach budowania, umożliwiły przede wszystkim ogólną orientację, niezbędną przyszłym właścicielom lub zarządcom majątku ziemskiego do dokonania wyboru właściwej techniki i nadzoru nad wykonaniem prac budowlanych. O zakresie wiedzy w odniesieniu do budowy tych ostatnich oraz o propagowanym modelu gospodarstwa rolnego świadczą także notatki z wykładu z budownictwa zatytułowane *Projektowanie budowli*, poświęcone szczegółowemu omówieniu rodzajów budynków gospodarczych obejmujących stajnie, owczarnie, kurniki, chlewy, ale także bażantarnie, składy i magazyny służące do przechowywania dużych ilości produkcji zbożowej oraz wozownie. *Nauka budowania* wskazuje, że istotnym elementem wykładu było przekazanie umiejętności obliczania kubatury pomieszczeń gospodarczych dających możliwość przechowywania znaczących ilości produktów, w których wielkościami przykładowymi było 600 kop, w tym 300 kop oziminy i 300 kop jarzyn, co przygotowywało do zarządzania gospodarstwem rolnym. Umieszczony w ramach wykładu

³¹ *Projektowanie budowli*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 2 v.

³² Tamże, k. 2.

zbiór informacji o budowie młynów wodnych uwzględniał także aktualizację informacji o zróżnicowanej praktyce, wskazując na różnice między tzw. młynarstwem amerykańskim a tzw. młynarstwem ekonomicznym. Samodzielne notatki na marginesie tej części skryptu i odręczne obliczenia świadczą o tym, że nauka praktycznych zasad budowania młyna była traktowana jako ważny element wykształcenia przyszłego absolwenta szkoły także przez autora rękopisu. Notatki Stanisława Rubiszewskiego wskazują zatem, że program realizowany w Instytucie w latach 40. XIX wieku odnosił się do zarządzania gospodarstwem rolnym jedynie z perspektywy zarządcy dóbr, co bardzo zbliżało profil nauczania do tradycji szkół kameralnych. Rodzimy elementem były postulaty natury etycznej integrujące środowisko średnioszlacheckie, m.in. przez formułowanie postulatów umiaru w budownictwie i akcentowanie obcości architektury pałacowej w przestrzeni majątku wiejskiego i w kontekście katalogu tradycyjnych, idealistycznych zasad umiaru, gospodarności i skromności szlacheckiej.

Plany rozmieszczenia pomieszczeń w budynkach wiejskich, [w:] *Budownictwo*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14. k. 2 v.

Dostosowanie treści programu nauczania do potrzeb środowiska właścicieli majątków ziemskich lub zarządzających nimi jest widoczne także w ograniczeniu treści wykładu do analizy gospodarstwa produkcyjnego funkcjonującego w oparciu o gospodarkę rynkową w realiach systemu prawnego Królestwa Polskiego. Szczególnie silne sprofilowanie treści programowych widoczne jest w notatkach z mechaniki, w ramach której nauczano nie tyle technologii uprawy ziemi, ile zasad uzyskiwania przychodu. Formułując zakres i celowość wykładanego przedmiotu, ograniczano zakres przekazywanego materiału do analizy praktyki, „jakim sposobem roboty najskuteczniej, najprędzej i najoszczędniej wykonywać”³³.

³³ „Roboty mechaniczne stanowią największą część wartości produktu wyrobionego, np. ze zboża robić chleb gorszy od surowego ziarna to byłaby zła spekulacja”. Zob.: *Mechanika*, tamże, k. 1.

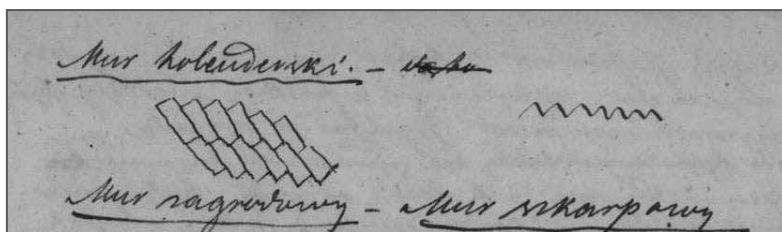
Tak zdefiniowana dziedzina wiedzy odwoływała się wprawdzie do elementów fizyki i uczyła, że „jedynie mechaniczne roboty są takie, które potrzebują ruchu”³⁴, jednak po zdefiniowaniu przedmiotu nauki jej celowość była określana już tylko w kategoriach ekonomicznych — wydajności, pracy i zysku. Przy okazji przekazywano uczniom także terminologię ekonomiczną, używając m.in. takich terminów, jak „produkt wyrobiony”³⁵, który został użyty jako określenie produktu wytworzonego. Istotą nauczania mechaniki było zatem przekazanie wiedzy o praktyce szacowania kosztów produkcji oraz obliczania spodziewanego zysku i uzyskiwania realnych korzyści finansowych z prowadzonej gospodarki rolnej. Jak zapisał autor notatek z wykładu, „mechanika daje poznać wartość płodów przemienienia na pieniądze, a zatem zaprowadzi do oszacowania kosztów produkcyjnych, jeżeli cena produktów wyższa od handlowej, nie warto zachodu, jeżeli niższa, upadnie przedsiębiorstwo. Przedsiębiorstwo każde powinno przynosić procent 30, ażeby istniało”³⁶. W trakcie nauki mechaniki uczniowie przyswajali zasady obliczania ładowności wozu, zyskując umiejętności praktyczne w zarządzaniu gospodarstwem, w którym transport znaczących ilości produkcji rolnej wymagał planowania procesów pracy. Jak wskazuje rękopis wykładu, oprócz zanotowania przykładu wyjaśniającego zasadę, autor uzupełnił ją kolejnym wyliczeniem na marginesie skryptu, w którym analizował wydajność pracy konia ciągnącego ładunek w zależności od obciążenia wozu oraz długość czasu pracy mierzonego w godzinach i w dniach pracy. Była to zatem umiejętność, której w toku nauki poświęcano szczególnie dużo uwagi. Tezę tą potwierdzają zachowane zapiski uzupełniające notatki z wykładu. Wskazują one, że jednym z istotnych elementów nauczania były zasady obliczania wydajności pracy przy znacznych obciążeniach i konieczności przemieszczania towarów na znaczne odległości. Wiedza przekazywana uczniom w ramach mechaniki przygotowywała ich nie tylko i nie tyle do prowadzenia ekstensywnego gospodarstwa zaspakajającego potrzeby własne właściciela, ale przede wszystkim umożliwiała prowadzenie przedsiębiorstwa rolnego i jego funkcjonowanie w szerszym kontekście gospodarki rynkowej. Tak ujęty wykład uczył analizy kosztów produkcji, przekazując umiejętności określania jej w kontekście transportu ciężarów, zmiany kształtu ciał, dzielenia na części, gatunkowania, przeprowadzania cieczy i gazów, sztucznego wiązania ciał.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

O specyfice programu nauczania w Instytucie decydowało połączenie przedmiotów zawodowych, elementów nauk przyrodniczych i umiejętności praktycznych z zakresu rachunkowości i statystyki. W kolekcji skryptów wykładów szkolnych zachowały się trzy notatki z zajęć z rachunkowości. Niedatowany i niesygnowany fragment skryptu rozpoczynający się od rozdziału *Wiadomości wstępne* zawiera podstawy arytmetyki (w tym pojęcie liczb oznaczonych „naturalne” i nieoznaczonych) oraz przytacza jej definicję. Celowość wykładu z arytmetyki charakteryzują zanotowane w dalszej części rękopisu przykładowe zadania. Ich treści dotyczą przede wszystkim operacji finansowych związanych bezpośrednio z funkcjonowaniem własności ziemskiej na rynku kapitałowym. Do typowych należą zadania prezentujące sposób obliczania narastającego

Sposoby murowania, [w:] *Budownictwo*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 32 v.

kapitału i należnych rat od wieloletniej pożyczki. Przykładowe zadanie do rozwiązania, w którym istotą było obliczenie terminu spłaty pożyczki liczonej w dziesiątkach tysięcy rubli w zależności od procentu i czasu, wskazuje, że kontekstem nauki było duże gospodarstwo funkcjonujące w oparciu o operacje finansowe przeprowadzane na bazie instrumentów pieniężnych i znaczących sum spłacanych w długich okresach. Zadania dotyczyły w tym samym stopniu upraw rolnych i hodowli, co gospodarki leśnej. Jak świadczy układ notatek, osobnym zakresem wiedzy, wydzielonym przez autora do osobnego rozdziału, był obrót drewnem i planowanie jego produkcji. Sąsiadujące ze sobą zadania z rachunkowości finansowej i z zakresu zarządzania majątkiem leśnym wskazują, że nie tylko ucześnie na przedmioty kursu rolniczego i leśniczego były w szkole traktowane jako niezbędna podstawa wykształcenia każdego ucznia, niezależnie od jego specjalizacji.

Taki profil kształcenia był zgodny z definicją gospodarstwa, która precyzowała zadania gospodarza i zarazem zakres działalności rolnej

wyłącznie w kategoriach ekonomicznych. Termin „gospodarstwo” funkcjonował w programie nauczania i używany był przede wszystkim na określenie (przez wykładowcę synonimicznie) własności ziemskiej i przedsiębiorstwa produkcyjnego. Kontekstem i uzupełnieniem dla takiego znaczenia terminu „gospodarstwo” było pojęcie „przemysłu rolniczego”, definiowanego jako „przerobienie płodów rolniczych”³⁷, co pozwalało odróżnić przemysł rolniczy od produkcji przemysłowej. Za typowy dla profilu nauczania szkoły należy zatem uznać wykład Wojciecha Jastrzębowskiego, który ograniczał celowość działania gospodarstwa rolnego (zarówno hodowli roślin, jak i zwierząt) do produkcji dóbr „potrzebnych na pokarm, odzienie i do innych wygod i przyjemności człowieka”. Tak określona działalność była w dalszym toku wykładu definiowana jako aktywność ekonomiczna, służąca progresywnemu rozwojowi gospodarstw, „żeby z kapitałów gospodarstwa [...] najpożyteczniej i najrzęczniejsz korzystać”. Jest to zarazem zasada, która wyjaśnia wyżej scharakteryzowane ograniczenia wykładu z nauk matematyczno-przyrodniczych.

Postrzeganie gospodarstwa rolnego lub własności ziemskiej jako przedsiębiorstwa produkcyjnego, aktywnie działającego na rynku zbytu, umacniano również w innych treściach nauczania. Za szczególnie istotny rys programu szkoły rolniczej w latach 40. XIX wieku należy uznać jego treści ekonomiczne, które akcentowały zysk finansowy, wskazując wtórność wzrostu ilościowego produkcji rolnej. Jak świadczą notatki Stanisława Rubiszewskiego, uczniowie byli przekonywani, że „nie największe produkowanie, ale największy czysty zysk powinien być celem gospodarza”. Wskazywano jednak, że pożądany zysk z gospodarstwa rolnego nie jest wartością prostą przychodu uzyskanego w wyniku sprzedaży produktów rolnych, ale wartością dodaną, uzyskaną po odliczeniu kosztów produkcji. Słuchaczy Instytutu uczono także, że w działalności gospodarczej istotna jest dbałość o przyrost wartości majątku trwałego w gospodarstwie. Wpajanie im zasady, że „zysk powinien być także trwałym, to jest jeżeli się nie podwajać, to przynajmniej, że się zniżyć nie powinien”. Była to zatem koncepcja gospodarstwa rolnego lub hodowlanego, które nie tylko było aktywnym partnerem rynku handlowego w procesach popytu i podaży, ale także prowadziło konkurencyjną działalność w stosunku do innych gospodarstw, wprowadzając w życie zasady efektywnego gospodarowania. Propagowanie w dalszej części wykładu gospodarowania jako rzemiosła, sztuki i umiejętności wskazywało

³⁷ *Budownictwo*, tamże, k. 1.

uczniom na konieczność kontynuacji kształcenia także poprzez obserwację i poprzez prowadzenie prac eksperymentalnych we własnych gospodarstwach. Zasada łączenia spostrzeżeń i doświadczenia była zresztą bardzo charakterystycznym rysem pedagogiki Wojciecha Jastrzębowskiego.

Innowacją w programie kształcenia Instytutu było wprowadzenie podstaw prawoznawstwa. Administracja wykładana w latach 40. XIX wieku, podobnie jak nauki matematyczno-przyrodnicze, została podporządkowana celom praktycznym. Skrypt Stanisława Rubiszewskiego ma charakter rękopiśmiennego podręcznika przekazującego, jak się wydaje, kompletny zapis treści wykładu. Analiza zawartości skryptu wskazuje, że nauczanie podstaw prawoznawstwa miało charakter praktyczny, umożliwiający uczniom sprawne poruszanie się w przepisach prawa i strukturze administracji państwowej Królestwa w zakresie ich późniejszych kompetencji. Definiując administrację jako przedmiot wykładu, uczniom Instytutu przekazywano informacje o podstawach prawnych działania organów władzy. Skrócona definicja administracji jako części „władzy wykonawczej każdego kraju” wskazuje, że zapewne przekazywano uczniom także podstawowe informacje natury teoretycznej. Ograniczenie znaczenia terminu do „rządu wewnętrznego kraju” wskazuje zarazem, że program nauczania pomijał zagadnienia relacji i instancyjności urzędów Królestwa i Cesarstwa. W sformułowanej na wstępie definicji, podobnie jak w przypadku pozostałych przedmiotów, wskazywano na praktyczny aspekt wiedzy, zwracając uwagę na takie przejawy działalności organów i instytucji prawnych, jak stanowienie przepisów i nadzór nad ich realizacją. Przebadanie treści skryptu dotyczącego administracji wskazuje, że wykład koncentrował się w znacznej mierze na przeglądzie organów władzy, począwszy od władz centralnych. W tym wypadku treści nauczania obejmowały także charakterystykę miejsca cara w systemie instytucji prawnych oraz wskazanie podstawy prawnej. Jak zapisał autor skryptu, „władza najwyższa jest przy Najjaśniejszym Cesarzu wszech Rosji i królu polskim i ta jednoczy władzę prawodawczą, sądowniczą i wykonawczą. Kształt i porządek kraju został nadany przez postanowienie królewskie datowane w Petersburgu 14 lutego 1832 roku”. Prócz informacji o stanie prawnym państwa wykład uwzględniał także wyjaśnienie terminu „rolnictwo” oraz „praca”, stanowiąc uzupełnienie dla treści przekazywanych w trakcie wykładów z innych przedmiotów. Zgodnie z zanotowanymi definicjami rolnictwo było przemysłem dostarczającym „płody potrzebne, użyteczne i przyjemne” dla ludzi w oparciu o „przyrodzoną

urodzajność ziemi”. Notatki z wykładu z podstaw prawoznawstwa zawierają także dość wyczerpujący zbiór informacji dotyczących instrumentów finansowych i procedur prawnych ułatwiających finansowanie działalności rolniczej. W toku nauki akcentowano przy tym funkcję państwa (administracji kraju), wskazując znaczenie instytucji rządowych w udzielaniu kredytów na zakup urządzeń rolniczych, produkcję zboża czy hodowlę zwierząt. W trakcie zajęć z administracji była przekazywana również elementarna wiedza o praktycznej działalności instytucji rządowych. W ramach charakterystyki Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu przekazywano uczniom nie tylko informacje o kompetencjach urzędu, ale także dane o jego działalności w ostatnim dziesięcioleciu i jej wpływie na zmiany gospodarcze w kraju, odnotowując skutki aktywności instytucji w kontekście zmian makroekonomicznych: „Tak znaczna ilość tryków i macior zakupionych do owczarni prywatnych upowszechniła znaczenie w kraju polepszaczy gatunku owiec i podniosła cenę wełny”.

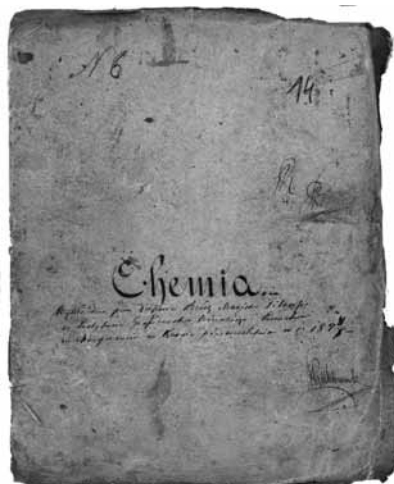
Problematyka poruszana w czasie wykładu z podstaw prawoznawstwa i jego porównanie z treściami wykładów z przedmiotów z dziedziny nauk matematyczno-przyrodniczych wskazuje, że niemal wszystkie treści programowe były realizowane tylko w takim zakresie, jaki mógł służyć zarządom dóbr. Oznaczało to w istocie marginalizację wiedzy teoretycznej z dziedziny nauk przyrodniczych i jej silne spofilowanie. Ograniczenia w treści nauk przyrodniczych wskazują, że jednym z podstawowych celów programu edukacji w Instytucie było wychowanie przede wszystkim nowoczesnego przedsiębiorcy rolnego, świadomie kształtującego podaż i popyt na rynku towarów. W istocie zatem szkoła rolnicza w Marymoncie w latach 40. XIX wieku nie zrealizowała planów swoich założycieli, stając się ośrodkiem kształcenia kadr zarządzających majątkiem ziemskim na wzór szkół niemieckich XVIII wieku, zgodnie z tendencjami rozwoju gospodarczego Królestwa Polskiego.

Zbiór notatek z wykładów i rękopiśmiennych podręczników rzuca zatem nowe światło na założenia programowe kształcenia, rysując nieco odmienne cele edukacji, niż wynikałoby to ze źródeł o charakterze normatywnym. Potwierdza on jednocześnie, że rozbudowany i wzbogacony o nowe przedmioty program nauczania teoretycznego miał przede wszystkim cele praktyczne i wraz z praktykami uczniów realizowanymi na terenie pól doświadczalnych Instytutu i wycieczkami naukowymi organizowanymi przez Wojciecha Jastrzębowskiego w ciągu roku szkolnego i w przerwach wakacyjnych stanowił bardzo spójny program

zmierzający do wykształcenia umiejętności praktycznych uczniów. Porównanie treści i założeń programowych jest, wobec słabego wykorzystania źródeł do praktyki nauczania, postulatem badawczym, jednak już wstępna analiza skryptów wskazuje, że jedynie badania porównawcze różnych typów źródeł wytworzonych w związku z procesem kształcenia pozwalają na pełniejsze scharakteryzowanie specyfiki szkolnictwa rolniczego w Królestwie Polskim I. połowy XIX wieku, reprezentującego pod względem metodyki nauczania, której treści programowe pozostawały w silnej zależności od rozwoju gospodarki rynkowej, okres przejściowy między tradycyjnymi technikami przekazywania wiedzy a nowoczesnym wykładem, opartym na analizie i doświadczeniach praktycznych.

Sposoby murowania, [w:] *Budownictwo*, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14, k. 32 v.

Chemia, strona tytułowa, Wykłady IGWiLwM, APAN, 14

Katarzyna Słojkowska
Warszawa

WYSTAWA I KONFERENCJA POŚWIĘCONA TYTUSOWI CHAŁUBIŃSKIEMU

Archiwum Polskiej Akademii Nauk od przeszło 50 lat gromadzi materiały źródłowe do historii nauki polskiej. Oprócz dokumentów urzędowych Polskiej Akademii Nauk oraz materiałów towarzystw naukowych mamy w swoich zbiorach spuścizny polskich uczonych. Jedną z nich jest niewielka, bo licząca zaledwie 0,10 m.b., spuścizna Tytusa Chałubińskiego opatrzona sygnaturą 63.

Materiały po „królu Tatr” mają inwentarz. Większa ich część trafiła do naszego Archiwum w latach 1959–1970 jako dar od rodziny. Nieduży fragment spuścizny został nam przekazany przez profesora Zygmunta Kolankowskiego w 1994 roku. Materiały związane z Tytusem Chałubińskim i jego rodziną są także w innych spuściznach: w zespole Tytusa Filipowicza¹ i Anieli Szejczerowej².

Spuścizna doktora Chałubińskiego ma, jak wspomniano, niewielkie rozmiary, ale cechuje ją duża różnorodność. Znajdują się tu materiały biograficzne, korespondencja, materiały działalności oraz twórczości naukowej. Są to dokumenty drukowane i rękopiśmienne, a także fotografie i medale. Organizując naszą wystawę, staraliśmy się pokazać tę wielobarwność. Ekspozycja towarzyszyła sympozjum *W kregu doktora Tytusa Chałubińskiego*, zorganizowanemu z okazji Roku Chałubińskiego 12 grudnia 2009 roku przez Instytut Historii Nauki PAN i Polskie Towarzystwo Tatrzańskie. Na ekspozycję składało się pięć gablot, które zostały umieszczone przed wejściem do sali Lustrzanej w Pałacu Staszica w Warszawie, gdzie odbywały się obrady. Autorki wystawy — dr Joanna Arvaniti i mgr Katarzyna Słojkowska — wyodrębniły cztery bloki tematyczne. W dwóch pierwszych gablotach pokazane zostały materiały

¹ Materiały Tytusa Filipowicza i Zofii Filipowiczówny, APAN, 98.

² Materiały Anieli Szejczerowej, APAN, III–248.

biograficzne. Znalazły się tu m.in.: dokument dotyczący podziału majątku, akt nabycia ziemi w Zakopanem, listy Tytusa Chałubińskiego do dzieci — Jadwigi i Ludwika — na każdy dzień tygodnia, kwit banku Leopolda Kronenberga, dwie wersje testamentu, z 1883 i 1889 roku, klepsydra oraz fotografie przedstawiające Tytusa Chałubińskiego, jego dzieci i domy w Zakopanem i w Warszawie.

Z kolei trzecia gabłota zawierała materiały działalności organizacyjno-naukowej, badawczej i zawodowej. W tej grupie dokumentów znajdowały się statuty Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego i Kasy im. Józefa Mianowskiego, materiały warsztatowe w postaci rysunków botanicznych i zapisków do prac naukowych, fotografie przedstawiające Tytusa Chałubińskiego jako członka Rady Miejskiej i jako lekarza. Znalazł się tu również artykuł *Sześć dni w Tatrach. Wycieczka bez programu* — jedyny i wyjątkowy tekst o górskiej wyprawie wśród licznych prac poświęconych wyłącznie przyrodzie i lecznictwu. „Dla dziejów szlachetnego taterniczego sportu dokument to historyczny, zawierający pełen odczucia piękna Tatr obraz, jak dawniej chodził po wierzchach «król tatrzański»” — napisano we wstępie³.

Czwarta gabłota zawierała korespondencję. Były tu listy Tytusa Chałubińskiego do dzieci, do wiernego i oddanego przyjaciela i powinowatego Aleksandra Balickiego oraz do zięcia Jana Alfonsa Surzyckiego. „Świadectwa powiązań rodzinnych i przyjacielskich czynią tę nieprzeciętną postać bardziej bliską, wzbudzają uczucia serdecznej więzi z człowiekiem, który ulegał cierpieniom, ponosił klęski, a mimo to wytrwale i pogodnie pełnił ciężące na nim liczne obowiązki rodzinne, zawodowe i społeczne”⁴. Na uwagę zasługują pełne miłości i ciepła słowa, którymi doktor zwracał się do najbliższych osób. Dla przykładu warto zacytować wyrażenia z listów kierowanych do córki: „Moja Najdroższa Jędynaczko”⁵, „Moja Najdroższa Córusi”⁶, „Pocieszko Ty Moja Najmilsza”⁷.

W piątej gablocie zostały umieszczone materiały o Tytusie Chałubińskim i dotyczące jego rodziny. Znalazły się tu fotografie, artykuły prasowe, korespondencja Muzeum Tatrzańskiego i dr. Chramca,

³ Chałubiński T., *Sześć dni w Tatrach. Wycieczka bez programu*, Kraków 1921, s. 3.

⁴ Chałubiński T., *Listy (1840–1889)*, oprac. Aniela Szwajczerowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 5.

⁵ List Tytusa Chałubińskiego do córki, Zakopane, 7 listopada 1888, Materiały Tytusa Chałubińskiego, APAN, 63, j. 5, k. 94.

⁶ List Tytusa Chałubińskiego do córki, Zakopane, 6 maja 1889, tamże, k. 100.

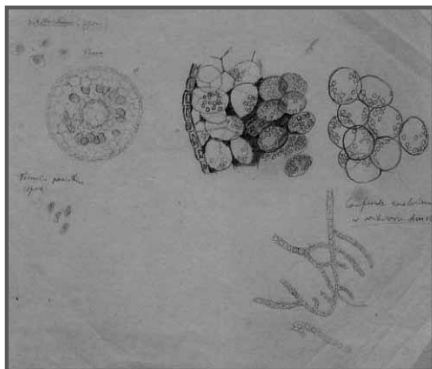
⁷ List Tytusa Chałubińskiego do córki, Warszawa, 3 kwietnia 1889, tamże, k. 85.

listy Tytusa Filipowicza do Anny Surzyckiej oraz dwa medale autorstwa Edwarda Gorola z 1972 i 1975 roku⁸.

Każda gabłota została opatrzona cytatem, który w jakiś sposób odzwierciedlał temat przewodni materiałów w niej zawartych. Dobór cytatów nie był łatwy, ponieważ o Tytusie Chałubińskim napisano dużo pozytywnych zdań. Bardzo podobała nam się na przykład myśl Sabały, który powiedział: „Pan profesor to nieziemski cłek. Nogami on tu, ale serce jego w niebie”⁹. Wystawa okolicznościowa była unikatową okazją zobaczenia dokumentów ze zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk w oryginale. Oglądać ją można było w Pałacu Staszica do końca 2009 roku.

Cieszymy się, że mogliśmy wziąć udział w sympozjum, które stało się ważnym wydarzeniem kończącym Rok Chałubińskiego. Wielobarwność panowskiej spuścizny i życia doktora Chałubińskiego starała się oddać mgr Katarzyna Słojkowska w wystąpieniu na XXII Krajowym Zjeździe Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji, który odbył się 15–16 czerwca 2010 roku w Łodzi. Tytuł referatu brzmiał *Materiały Tytusa Chałubińskiego w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk*. Została w nim przedstawiona charakterystyka dokumentów i krótki zarys wszechstronnych zainteresowań i wielostronnej działalności „króla Tatr”.

Był to bowiem nie tylko „najznakomitszy, najszlachetniejszy przedstawiciel polskich lekarzy — jak mówił o nim Bolesław Prus — ale także zamiłowany botanik, chemik, pasjonat filozofii i literatury, namiętny meloman, pionier masowych wycieczek i odkrywca Tatr”¹⁰. Wystąpieniu towarzyszyła prezentacja barwnych slajdów, ilustrujących omawiane materiały.

Szkice budowy roślin, Materiały Tytusa Chałubińskiego, APAN, 63, j. 2, k. 13

⁸ Gorol E., *Chałubiński Tytus (1820–1889), lekarz, przyrodnik*, 1972, APAN, Zbiór Medali, 439; Gorol E., *Towarzystwo Internistów Polskich*, medal zaszczytny, 1975, APAN, Zbiór Medali, 572.

⁹ Bończa-Tomaszewska E. z Krzywickich, *Wspomnienia o Tytusie Chałubińskim (1862–1889)*, wyd. A. Wrzosek, Poznań 1927, s. 9.

¹⁰ Zięba S., *100 lat Zakopanego*, [w:] „Dziennik Polski”, 30 lipca 1949, nr 206, s. 6.

Tytus Chałubiński, *Sześć dni w Tatrach. Wycieczka bez programu*,
Materiały Tytusa Chałubińskiego, APAN, 63, j. 13, k. 1

Tytus Chałubiński przed szpitalem Ducha Świętego,
Materiały Tytusa Chałubińskiego, APAN, 63, j. 8, k. 21

Joanna Arvaniti
Warszawa

WYSTAWA
FRYDERYK CHOPIN. JEGO ŚLADY W ZBIORACH
ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Rok 2010 został ogłoszony przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego Rokiem Chopinowskim. Przygotowana przez pracowników Archiwum Polskiej Akademii Nauk niewielka okolicznościowa ekspozycja *Fryderyk Chopin. Jego ślady w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk* (scenariusz dr Joanna Arvaniti, recenzja dr Hanna Krajewska, współpraca mgr Jan Fronczak, Tomasz Rudzki, mgr Katarzyna Słojkowska; projekt plastyczny Maria Kaliszczuk-Donaj, Urszula Wołek-Staszewska z Agencji Wydawniczo-Poligraficznej AMALKER) wpięła się w cykl imprez związanych z obchodami tego ważnego wydarzenia kulturalnego. Na komputerowo opracowanych czterech planszach o wymiarach 70x100 cm zaprezentowane zostały materiały związane z Fryderykiem Chopinem, przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, w Oddziale Archiwum PAN w Katowicach z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim oraz w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, zgrupowane w czterech blokach tematycznych: 1. *Miłości*; 2. *Mieszkania*; 3. *Wspomnienia*; 4. *Uroczystości i koncerty*. Wystawa nie ma charakteru biograficznego i absolutnie nie wyczerpuje zarysowanych na planszach tematów, a jej treść i zawartość została uwarunkowana ilością, rodzajem i charakterem zgromadzonych w naszej instytucji materiałów tematycznie związanych z Fryderykiem Chopinem i jego rodziną. Umieszczone na każdej tablicy odpowiednio dobrane cytaty wprowadzają widza w nastrój i przybliżają zaprezentowaną na planszach tematykę.

Materiały związane z Fryderykiem Chopinem znajdują się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w kilku zespołach archiwalnych

i w Zbiorze Fotografii Archiwum PAN. Liczne, ale dosyć monotonne dokumenty dotyczące Chopina zawarte są przede wszystkim w ważnej zarówno dla chopinologów, jak i miłośników twórczości wielkiego kompozytora spuściznie Bronisława Edwarda Sydowa (1886–1952)¹, muzykologa. Na wystawie pokazano m.in. fragmenty opracowań Bronisława Edwarda Sydowa *Bibliografia Fryderyka Chopina* i *Ikonaografia Fryderyka Chopina* oraz ciekawe materiały warsztatowe uczonego (fiszki, notatki) związane z przygotowaniem prac o wybitnym kompozytorze.

Do wystawy wykorzystano również spuściznę Adama Czartkowskiego (1881–1958)², botanika, a jednocześnie muzykologa i historyka kultury, w której znajdują się m.in. jego rękopiśmienne notatki do pracy *Chopin żywy*.

Jednym z obiektów na wystawie poświęconej Chopinowi jest referat Mariana Sobieskiego (1908–1967)³, muzykologa, etnografa muzycznego, i jego żony Jadwigi (1909–1995), również muzykologa, pt. *Tempo rubato u Chopina i w polskiej muzyce ludowej* oraz tekst programu radiowego autorstwa Jadwigi Sobieskiej, poświęconego 96. rocznicy śmierci genialnego kompozytora.

Włodzimierz Dzwonkowski (1880–1954)⁴, historyk, zgromadził w swojej spuściznie odpisy listów Chopina z 1847 i 1848 roku, w których Fryderyk zawiadamia rodzinę o zerwaniu z George Sand. Listy te, opatrzone przypisami i uwagami W. Dzwonkowskiego i M. Karłowicza, mają pierwszorzędne znaczenie biograficzne, gdyż można dowiedzieć się z nich po raz pierwszy z ust samego Fryderyka o szczegółach zerwania z George Sand. Na wystawie zaprezentowano również maszynopis z rękopiśmiennymi poprawkami W. Dzwonkowskiego niezwykle ciekawej pracy *Georg Sand i Chopin, 1838–1847*.

Zygmuntowi Wdowiszewskiemu (1896–1978)⁵, numizmatykowi, heraldykowi, kustoszowi Muzeum Narodowego w Warszawie, zawdzięczamy interesujące i dotychczas nieznanne dokumenty dotyczące matki Fryderyka Chopina Tekli Justyny z Krzyżanowskich, córki Jakuba i Antoniny, urodzonej w miejscowości Długie oddalanej o dwa kilometry od Izbicy Kujawskiej, gdzie podczas porządkowania akt Urzędu Stanu Cywilnego pracownik Czesław

¹ Materiały Bronisława Edwarda Sydowa, APAN, III–23, j. 1–7.

² Materiały Adama Czartkowskiego, APAN, 21, j. 3.

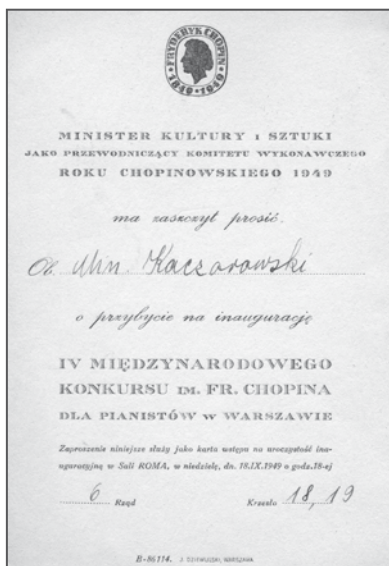
³ Materiały Mariana i Jadwigi Sobieskich, APAN, III–176, j. 19, 98.

⁴ Materiały Włodzimierza Dzwonkowskiego, APAN, III–7, j. 74, 112.

⁵ Materiały Zygmunta Wdowiszewskiego, APAN, III–232, j. 71.

Dokumenty dotyczące matki Fryderyka Chopina, 1952, Materiały Zygmunta Wdowiszewskiego, APAN, III-232, j. 71, k. 71

Uroczystości ku czci Fryderyka Chopina, 1949, Materiały Michała Kaczorowskiego, APAN, III-314, j. 21, k. 78

Machtyłowicz odnalazł w 1952 roku autentyczną metrykę urodzenia z 1782 roku matki genialnego kompozytora. Zygmunt Wdowiszewski prowadził w latach 50., 60. i 70. badania archiwalne dotyczące genealogii rodziny Krzyżanowskich.

Bardzo ciekawy jest zespół Michała Kaczorowskiego (1897–1975)⁶, ekonomisty i urbanisty, ministra odbudowy w powojennej Polsce, wiceprezesa Instytutu Fryderyka Chopina, zawierający jego korespondencję z Zarządem Instytutu Fryderyka Chopina w sprawie odrestaurowania pałacyku i parku w Żelazowej Woli oraz saloniku Chopinów w pałacu Krasińskich (Czapskich) przy ulicy Krakowskie Przedmieście 5, *Statut Instytutu Fryderyka Chopina*, *Statut Komisji Żelazowej Woli*, materiały upamiętniające uroczystości ku czci wielkiego kompozytora, a także zaproszenia dla ministra Michała Kaczorowskiego oraz jego żony Zofii Kaczorowskiej na obchody i jubileuszowe koncerty.

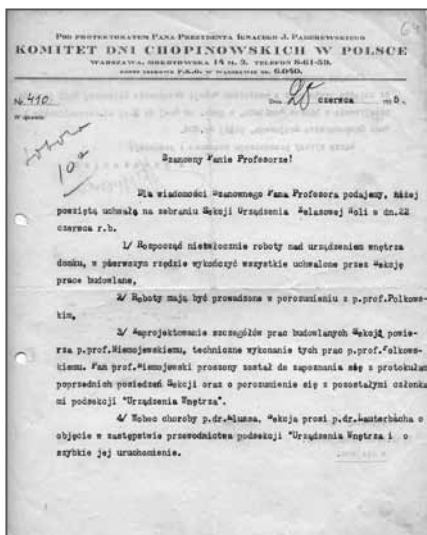
Szczególną uwagę scenarzystki zwróciła spuścizna profesora Lecha Niemojewskiego (1894–1952)⁷, architekta. Zawiera ona bowiem obszerne, ale nie wszystkim znane materiały dotyczące urzędowania w latach 30. wewnątrz pałacu w Żelazowej Woli. Profesor Lech Niemojewski

⁶ Materiały Michała Kaczorowskiego, APAN, III-314, j. 21.

⁷ Materiały Lecha Niemojewskiego, APAN, III-67, j. 88.

był członkiem Komitetu Dni Chopinowskich działającego pod protektoratem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Jana Paderewskiego (przewodniczącym Komitetu Wykonawczego był generał Kazimierz Sosnkowski). Dokumenty te są niezwykle ciekawe i różnorodne. Zawierają bowiem nie tylko zaproszenia na kolejne zebrania członków Komitetu Dni Chopinowskich, plany pracy, sprawozdania i korespondencję operacyjną, lecz także np. szczegółowe wytyczne na temat wystroju wszystkich pałacowych pomieszczeń, w tym pokoju muzycznego w Żelazowej Woli, a więc koloru i sposobu dekoracji ścian, rodzaju oświetlenia górnego i bocznego, modelu i tapicerki mebli, marki i koloru fortepianu itd. Zainteresowanie scenarzystki wzbudziły kosztorysy, np. wystawiony przez Stolarnię Artystyczną Józefa Derwińskiego (mieszcząca się w Warszawie przy ulicy Bednarskiej 26) rachunek za cztery jesionowe kanapy dwusiedzeniowe, jedną trzysiedzeniową i pięć taboretów (3500 zł) lub przez Antykwariat Artystyczny Franciszka Studzińskiego za jedną kanapę, dwa fotele i cztery krzesła (1650 zł). Komitet Wykonawczy Dni Chopinowskich wypłacał również zaliczki, np. stolarzowi Stanisławowi Wajszmorrowi (zamieszkałemu w Warszawie przy ulicy Palestyńskiej 11, m. 6) na dostarczenie trzech jesionowych gablot i postumentu pod maskę pośmiertną Fryderyka Chopina (300 zł) czy też płacił rachunki, np. za transport mebli do Żelazowej Woli. Jako ciekawostkę można dodać, że współpracownikiem profesora Lecha Niemojewskiego podczas realizacji projektu wystroju wnętrza pałacyku w Żelazowej Woli był inżynier Piotr Biegański, który w okresie powojennym, już jako profesor, kierował odbudową Pałacu Staszica.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że rodzina Chopinów była bardzo przyjaźniona z rodziną Lindów, a sam Fryderyk był najbardziej żyty z córką

Korespondencja Lecha Niemojewskiego w sprawie urządzania wnętrza pałacu w Żelazowej Woli, 1935, Materiały Lecha Niemojewskiego, APAN, III-67, j. 88, k. 64

Mazurek Fryderyka Chopina dla Luizy z Nussbaumów Linde, 1835, Materiały Samuela Bogumiła Lindego, APAN, 112, ZAB

Marian Rehorowski, *Mieszkania Chopina*, „Kulisy. Ekspres Wieczorny”, 1965, nr 9 (419), Materiały Mariana Kacpra Rehorowskiego, APAN, W. III-7, j. 11, b.p.

Samuela Bogumiła Lindego Emilią. W domu Chopinów, zawsze w czwartki, bywał słynny autor *Słownika języka polskiego*. Prawnuk córki Samuela Bogumiła Lindego Anny Brandt profesor Andrzej M. Brandt ofiarował Archiwum Polskiej Akademii Nauk odpis nut mazurka (oryginał zaginął) skomponowanego w 1835 roku przez Fryderyka Chopina dla Luizy z Nussbaumów Linde, zmarłej w 1836 roku drugiej żony Samuela Bogumiła Lindego; dokument ten zasilił zbiory Archiwum PAN zawierające szczątki spuścizny rodziny autora sześciotomowego leksykonu Samuela Bogumiła Lindego (1771–1847)⁸. Nuty te są dla nas tym bardziej cenne, że znajdują się na nich autograf samego wielkiego Fryderyka Chopina.

Na wystawie wykorzystano również interesujący artykuł Mariana Kacpra Rehorowskiego (1911–1973)⁹, historyka mebli, pt. *Mieszkania Chopina*, zamieszczony w nr. 9 (419) gazety „Kulisy. Ekspres Wieczorny” z 1965 roku, poświęcony różnym lokalom zajmowanym przez Fryderyka Chopina i jego rodzinę. Autor twierdzi we wstępie: „W życiu człowieka niezmiernie doniosłą rolę odgrywa mieszkanie, stwarzając mu warunki do pracy i wypoczynku, umożliwiając życie rodzinne i prywatne. [...] Warunki mieszkaniowe mają poważny wpływ na człowieka”. W życiu Chopina

⁸ Materiały Samuela Bogumiła Lindego, APAN, 112.

⁹ Materiały Mariana Kacpra Rehorowskiego, APAN, W. III-7, j. 11.

— tak krótkim przecież — było wiele różnych mieszkań, którym Fryderyk, obdarzony szczególnymi zdolnościami do komponowania wewnątrz, zawsze stawiał wysokie wymagania. Wędrowkę po mieszkaniach kompozytora rozpoczyna Rehorowski od opisu pierwszego domu rodzinnego Fryderyka w Żelazowej Woli, składającego się z trzech małych, niskich pokojów z białymi ścianami, belkowymi stropami i skromnym wyposażeniem; mieszkanie to niczym nie różniło się od mieszkań miejscowych urzędników (oprócz gabinetu Mikołaja Chopina wypełnionego półkami z francuskimi książkami). Autor artykułu zaprasza czytelników do kolejnych mieszkań Fryderyka — warszawskich, wiedeńskich, angielskich, wreszcie paryskich, wspomina też o licznych domach przyjaciół Fryderyka, w których młody muzyk spędzał ferie i wakacje a o których, jak twierdzi Rehorowski, tak niewiele wiemy. Do artykułu dra Mariana Kacpra Rehorowskiego dołączone są reprodukcje przedstawiające wizerunki kilku mieszkań Fryderyka. Pierwsza fotografia to dom w Warszawie przy ulicy Krakowskie Przedmieście 5, gdzie Chopinowie przeprowadzili się w kwietniu 1827 roku z dużego, jasnego lokalu, który mieścił się w prawej oficynie na 2. piętrze Pałacu Kazimierzowskiego i z którym wiązały ich bolesne wspomnienia — tragiczna śmierć najmłodszej córki Emilki. Było to ostatnie mieszkanie Fryderyka w Warszawie przed opuszczeniem stolicy na zawsze w 1830 roku. Warto w tym miejscu dodać, że w oparciu o rysunek z 1832 roku saloniku w ordynackim pałacu hrabiów Krasieńskich autorstwa Antoniego Kolberga, malarza i przyjaciela z lat młodości Fryderyka Chopina, oraz o sztych Friedricha K. Dietricha z 1830 roku pokój Chopinów wiernie odtworzono w czasach powojennych. Akwarela Antoniego Kolberga opatrzona jest uwagą „Salon Chopinów w pałacu Krasieńskich, oficyna od korpusu lewa, 2. piętro, po wyjeździe Fryderyka. Oryginał posłałem mu do Paryża, AK”. Zdjęcie zrekonstruowanego saloniku Chopinów, obecnie w gmachu Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, znajduje się również na naszej wystawie. Kolejne fotografie na chopinowskich planszach to wizerunki trzech ostatnich paryskich mieszkań Fryderyka, który w stolicy Francji zmieniał miejsce zamieszkania aż dziewięć razy. Zobaczymy więc mieszkania Chopina przy Square d’Orléans nr 9, przy rue de Chaillot nr 74 i — ostatnie — przy placu Vendôme nr 12. Square d’Orléans to romantyczny plac z fontanną, a znajdujące się tam mieszkanie Chopina, które muzyk wynajął w kwietniu 1842 roku, po śmierci swojego współlokatora i przyjaciela lekarza Jana Matuszyńskiego (poprzednie jego mieszkanie, jak twierdzi Rehorowski, mieściło się przy rue Pigalle w pobliżu lokalu wynajmowanego przez George Sand), było piękne, jasne, posiadało

pełen uroku salon z kominkiem i garniturem wytwornych mebli — z ekranem, sofą, stolikiem i fortepianem Pleyela. Przy rue de Chaillot nr 74 zamieszkał Chopin w czerwcu 1849 roku, gdyż pogarszający się coraz bardziej stan zdrowia genialnego kompozytora skłonił go, zresztą za stanowczą radą lekarzy, do zamieszkania w cieplejszej i zdrowszej dzielnicy Paryża, a właściwie na jego zielonych peryferiach. Na wystawie przedstawiono zdjęcie reprodukcji obrazu Teofila Kwiatkowskiego, prezentującego sypialnię Chopina w mieszkaniu przy rue de Chaillot — Fryderyk spał w alkwie w ogromnym łóżu z zasłonami. Ostatnie tygodnie życia spędził Chopin w luksusowym i bardzo drogim apartamencie przy placu Vendôme nr 12, z pięknym salonem z kominkiem, eleganckimi meblami i wygodną sypialnią.

Ubarwieniem wystawy są różnorodne pod względem treści i formy wycinki prasowe zebrane przez Jerzego Pileckiego (1908–1962)¹⁰, archeologa, historyka nauki. Spośród czterdziestu czterech fragmentów różnych gazet, zawierających artykuły, wiersze, fotografie i rysunki, autorka scenariusza wybrała kilkanaście najciekawszych. Na 1. tablicy umieszczono atrakcyjny wizualnie i treściowo wycinek z krakowskiego „Przekroju” z 1949 roku *Wielka miłość Chopina*, prezentujący krótką biografię genialnego kompozytora, wzbogaconą wizerunkami kolejnych miłości Fryderyka, poczynając od uwielbianej matki będącej wzorem i uosobieniem wszelkich cnót niewieścich, przez wszystkie kobiety jego życia, ulubione miejsca na ziemi z przepięknym parkiem i pałacykiem w Żelazowej Woli na czele, gdzie kiedyś stała jego kołyska, na fotografii ukochanego fortepianu marki Pleyel kończąc. Na planszy poświęconej mieszkaniom Chopina znalazł się wycinek z nr. 22 „Dziennika

Wielka miłość Chopina, „Przekrój”, 1949, Materiały Jerzego Pileckiego, ANPAN i PAU, K. III–16, zał. 7, b.p.

Polskiego” z 1949 roku z artykułem Zbigniewa Grabowskiego *W przystani Chopina*, który poświęcony jest w znacznej części miejscom zamieszkania Fryderyka Chopina na Majorce. W nr. 25 (120) „Dziennika Literackiego” z 1949 roku, który z okazji 100. rocznicy śmierci genialnego

¹⁰ Materiały Jerzego Pileckiego, ANPAN i PAU, K. III–16, zał. 7.

artysty został również ogłoszony Rokiem Fryderyka Chopina, opublikowano piękny wiersz Jerzego Hordyńskiego *Rozmowy z Chopinem*, który znalazł porządne miejsce na planszy poświęconej wspomnieniom o Fryderyku Chopinie. W centralnym miejscu 4. tablicy umieszczono natomiast zdjęcia laureatów IV Międzynarodowego Konkursu im. Fryderyka Chopina, opublikowane w nr. 40 (215) „Radio i Świata” z 1949 roku.

Szczególną atrakcją wystawy są różnego rodzaju pocztówki i fotografie. Uwagę zwraca unikatowe zdjęcie autorstwa Marie Odile Conseil, ofiarowane Archiwum Polskiej Akademii Nauk przez Izabelę Gass, na którym widnieje fragment niewielkiej miejscowości w Wogezach — Marainville, rodzinnej

wioski ojca Fryderyka Mikołaja Chopina. Mikołaj, syn Franciszka, kłodzkiego, właściciela winnicy i syndyka we wsi Marainville, w wieku 16 lat wywędrował wraz z rodziną Adama Weydlicha, zarządcy majątku hrabiego Michała Jana Paca w Marainville, do Polski. Weydlich, doceniając różnorodne zdolności i niezwykłą ciekawość świata młodego Mikołaja, pomógł mu w zdobyciu wykształcenia i nauce dobrych manier. To prawdopodobnie dzięki niemu Mikołaj „wyrósł ponad środowisko, w którym się urodził. Oprócz francuskiego znał niemiecki, zaczynał mówić po polsku, grał niezłe na flecie i na skrzypcach, znał się na księgowości, rozczytywał się w pismach Woltera, pisał wiersze. [...] Był już kimś innym, znalazł się w warstwie społecznej, która wówczas szybko się rozrastała, nie należała ani do chłopstwa, ani do szlachty, została nazwana «inteligencją», bez majątku, bez tytułów, bez herbów. [...] Dzięki pomocy swego opiekuna otrzymał posadę kasjera czy księgowego w Manufakturze Tytoniowej w Warszawie”¹¹. Przygotowując scenariusz wystawy, autorka zapoznała się z ciekawym artykułem *Korzenie geniuszu*, napisanym przez Catherine Beli i przetłumaczonym na język polski przez Izabelę Gass, opublikowanym w „La Républiquein

IV Międzynarodowy Konkurs im. Fryderyka Chopina, „Radio i Świat”, 1949, nr 40 (215), Materiały Jerzego Pileckiego, ANPAN i PAU, K. III-16, zał. 7, b.p.

¹¹ Ekiert J., *Fryderyk Chopin. Biografia ilustrowana*, Warszawa 2009, s. 44–45.

Lorrain” 28 lutego 2010 roku. Okazało się, że autorka ofiarowanych przez Izabelę Gass fotografii Marie Odile Conseil jest spowinowacowana z rodziną Mikołaja Chopina, gdyż brat jej ojca ożenił się z praprawnuczką jednej z sióstr Mikołaja Chopina Florentyną Forcelles-sous-Gugney. Nikt z jej rodziny jednak nie ma talentu muzycznego.

Ciekawe są fotosy z wizerunkami pomników Fryderyka Chopina i różnych miejsc z nim związanych¹². Wśród nich jest wizerunek bazyliki św. Rocha w Brochowie, w której 28 czerwca 1806 roku zawarli związek małżeński rodzice Fryderyka Chopina — Mikołaj Chopin i Tekla Justyna z Krzyżanowskich, 23 kwietnia 1810 roku ochrzczony został sam Fryderyk Chopin, zaś 22 listopada 1832 roku w tymże kościele siostra Fryderyka Ludwika powiedziała „tak” Józefowi Jędrzejewiczowi. Na wystawie zobaczyć można zdjęcia parku i pałacyku Skarbków w Żelazowej Woli, w którym urodził się i spędził kilka pierwszych miesięcy życia mały Fryderyk, z urzekającymi portretami wszystkich członków rodziny Chopinów oraz rodziców chrzestnych Frycka — Fryderyka Skarbkka i Anny Wiesiołowskiej ze Skarbków.

Park w Żelazowej Woli, 2010,
fot. J. Arvaniti

Dom Skarbków w Żelazowej Woli,
w którym urodził się Fryderyk Chopin,
2010, fot. J. Arvaniti

Szkoda tylko, że dom jest pusty, a wszystkie meble i przedmioty, które niegdyś stanowiły jego wyposażenie, zniknęły. Inne fotografie na wystawie przedstawiają pamiątkowe miejsca w Warszawie w różny sposób związane z bohaterem ekspozycji, w ich liczbie zaś są: kościół Wizytek przy Krakowskim Przedmieściu 34, w którym w każdą

¹² Autorami wszystkich fotografii na wystawie są pracownicy Archiwum Polskiej Akademii Nauk Joanna Arvaniti, Jan Fronczak, Katarzyna Słojkowska.

niedzielę w latach 1825–1826 mały Fryderyk grał na organach w czasie nabożeństw szkolnych; kawiarnia „Telimena” przy Krakowskim Przedmieściu 27, w czasach Chopina „Café Brzezińska”, w której niemal każdego dnia bywał Fryderyk Chopin, a także później George Gershwin i Ignacy Jan Paderewski; kawiarnia „Honoratka” przy Miodowej 14 — jedyny istniejący do dziś pod tą samą nazwą lokal, w którym często spędzał wieczory Fryderyk Chopin, a także zbierali się młodzi polscy patrioci, m.in. Joachim Lelewel, Piotr Wysocki, Maurycy Mochnacki, Zygmunt Krasiński; jedna ze słynnych multimedialnych „ławeczek Chopina” przy Krakowskim Przedmieściu, przyciągających zawsze wielu turystów; kościół św. Krzyża przy Krakowskim Przedmieściu 3, w którym spoczywa serce Fryderyka Chopina. Wystawę zdobią zdjęcia pomników wielkiego kompozytora w Łazienkach Królewskich w Warszawie oraz w Żelazowej Woli, a wśród nich jest najnowszy i najmniej znany postument genialnego artysty z 1993 roku — jest to rzeźba dłuta Zofii Wolskiej, „ufundowana przez przyjaciół ze Stadtmuseum w Düsseldorfie”. Imponująco prezentuje się wizerunek bardzo nowoczesnego, przeszklonego Narodowego Instytutu Fryderyka Chopina przy ulicy Tamka 43 oraz Muzeum Fryderyka Chopina w malowniczo położonym na skarpie wiślanej pałacu Ostrogskich przy ulicy Okólnik 1 w Warszawie. Jest to najnowocześniejsze muzeum biograficzne w Europie

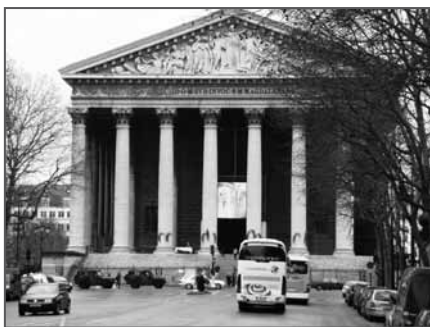

Kawiarnia „Telimena” przy ulicy Krakowskie Przedmieście 27 w Warszawie, 2010, fot. J. Arvaniti

Jedna z multimedialnych „ławeczek Chopina” przy ulicy Krakowskie Przedmieście w Warszawie, 2010, fot. J. Arvaniti

czy może nawet na świecie. Muzeum to, istniejące od lat 30. XX wieku, otwarto w 200. rocznicę urodzin Fryderyka Chopina po gruntownym remoncie i modernizacji. Na wystawie można też zobaczyć tablicę pamiątkową umieszczoną na ścianie Biblioteki Polskiej w Paryżu, na której wśród nazwisk osób zasłużonych dla powstania w 1838 roku Biblioteki Polskiej w Paryżu, takich jak Adam Czartoryski, Władysław Czartoryski, Julian Ursyn Niemcewicz, Karol Kniaźiewicz, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Ludwik Plater, Karol Sienkiewicz, Władysław Zamojski, Zygmunt Krasiński, można znaleźć również nazwisko Fryderyka Chopina. Na naszym okolicznościowym pokazie nie

Kościół św. Magdaleny w Paryżu, 2010,
 fot. J. Fronczak

Narodowy Instytut Fryderyka Chopina przy ulicy
 Tamka 43 w Warszawie, Muzeum Fryderyka
 Chopina w pałacu Ostrogskich przy ulicy
 Okólnik 1 w Warszawie, 2010,
 fot. K. Słojkowska

mogło też zabraknąć wizerunku kościoła św. Magdaleny w Paryżu, gdzie odbywały się uroczystości pogrzebowe Fryderyka Chopina i gdzie żegnano go *Requiem* Wolfganga Amadeusza Mozarta, oraz zawsze tonącego w kwiatach grobu Fryderyka Chopina na paryskim cmentarzu Père-Lachaise, przy którym autorka scenariusza miała zaszczyt być i również oddać hołd genialnemu polskiemu kompozytorowi.

Wystawę *Fryderyk Chopin. Jego ślady w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk* można było oglądać w sali Lustrzanej Pałacu Staszica od 27 września 2010 roku, a jej otwarciu towarzyszył koncert kameralny zespołu Trio Galant (Agnieszka Marucha — skrzypce, Anna Niewiarowska — wiolonczela, Justyna Galant — fortepian), zorganizowany przez

Towarzystwo im. Fryderyka Chopina i Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Francuskiej w ramach programu *200 koncertów na 200-lecie urodzin Fryderyka Chopina*.

Wystawa *Fryderyk Chopin. Jego ślady w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk* na razie w polskiej wersji językowej (wkrótce będzie pokazana w wersji francuskiej) zdobi też salę Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk przy ulicy Lauriston 74 w Paryżu, co jest wielkim zaszczytem i wyróżnieniem dla jej twórców. Wkrótce też będzie pokazana w Kulturalnym Centrum Badawczym Chopina (Centre de Recherche Culturel Chopin) w Charnes.

Wystawa Fryderyk Chopin. Jego ślady w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, 2010, fot. D. Chałada

Catherine Beli
Metz
Izabela Gass, tłumaczenie
Warszawa

KORZENIE GENIUSZU

Mikołaj Chopin, umierając w 1844 roku, wspominał być może swoje lotaryńskie dzieciństwo. Jego życie było niezwykle ciekawe i bogate pod względem intelektualnym, co w dużej części zawdzięczał swojej edukacji w Marainville w Wogezach. Odchodząc, zostawiał w smutku jedyne go syna Fryderyka, genialnego muzyka, którego obchody 200-lecia urodzin przypadają w tym roku.

Na żyznej równinie owiewanej wiosennym wietrzykiem stoi chłopak. Ma 16 lat, czuje zapach świeżego siana, skoszonego na łące opodal sadu owocowego. Mikołaj Chopin cieszy się chwilą, w kieszeni ma dyplom. Już po raz ostatni przekroczył bramę Gimnazjum w Tantomont, małej miejscowości położonej między Charmes a Mirecourt. Na lewo w odległości dostrzega Marainville, gdzie się urodził i dorastał. Niewielka wioska jest położona u stóp zamku zamieszkałego przez hrabiego Paca. Przed

Marainville, 2010, fot. M.O. Conseil

nim, aż po widnokrąg rozciąga się dolina Madon, spichlerz zbożowy od czasów rzymskich. Rosnące na brzegu rzeki wierzby moczą swoje zielone gałęzie w wodzie. Na polach pracują wieśniacy. Jeszcze nie ruszyli z widłami na wielmożów de Bassompierre, właścicieli hrabstw Haroue i Alentours. Ale już słychać pomruki rewolucji, dawny porządek zbliża się ku końcowi. Niedługo lud powstanie przeciw panom, daninom i podatkom. Jesteśmy przecież w 1787 roku.

Pejzaż obserwowany przez Mikołaja jest taki sam jak ten, który widział jego przodek w 1670 roku, kiedy znalazł się na trasie do Vezelise, na skrzyżowaniu dróg z Europy Północnej i traktem prowadzącym do Włoch. Antoni Chapin (później urzędnik merostwa zmienił nazwisko na Chopin) przybył wynędzniały z Delfinatu, trzymając za rękę swojego siedmioletniego syna, pradziadka Mikołaja. Lotaryngia po wojnie trzydziestoletniej już się odradzała i warunki życia tutaj były lepsze niż w górach. To pradziadek Mikołaja zakorzenił się w Lotaryngii, z dala od gór Queyras. Członkowie rodziny Chopinów, tkacze, kołodzieje, z pokolenia na pokolenie poprawiali swoje położenie ekonomiczne, poślubiając dziewczyny z okolicy. Franciszek, ojciec Mikołaja, zaczynał jak jego ojciec od naprawiania kół karet właścicieli zamku w Marainville; w wiosce tej mieszkał ze swoją żoną Małgorzatą. Przy okazji naprawiał także wózki okolicznym chłopom z Bralleville, Ambacourt czy Xirocourt, gdzie żyli jego bracia i siostry. Ale był młodym, ambitnym człowiekiem, który rozumiał potrzebę edukacji. Uczęszcza więc do Gimnazjum

Marainville, 2010, fot. M.O. Conseil

w Tantimon, miejscowości znajdującej się 5 km od jego wsi. Uczą tam astronomii, kaligrafii, rachunków i nawet okultyzmu, który praktykują ksienie z Remiremont, właścicielki majątku. Pozwalają nawet na wygrawerowanie na fasadzie Gimnazjum Kolegium Religijnego symbolu swastyki, nienaruszonego od przeszło 200 lat.

W ten oto sposób Franciszek staje się z kołodzieja kimś ważnym; znajduje wspólny język z księdzem, merem i administratorem zamku Adamem Weydlichem. Franciszkowi Chopinowi rodzą się dzieci: Anna (1769), 2 lata później Mikołaj (1771), następnie Małgorzata. Mikołaj jest drobnym chłopcem, zaradnym, ciekawskim, raczej figlarzem. Jego dom w Marainville to typowa zagroda lotaryńska, dosyć niska, ciemna, przedzielona na dwie części: mieszkalną i gospodarczą. Jej okna wychodzą na kościół, w którym były chrzczone wszystkie dzieci Franciszka. Sześcioletni Mikołaj, aby uprzyjemnić sobie nudne lekcje religii, powycinał na oparciach kościelnych ławek swoje inicjały i datę (C.N. 1777). I oto chichot Historii — dom rodzinny Mikołaja Chopina, o który nikt nie dbał, popadł w ruinę i w 1982 roku zastąpiony został przez szopę z blachy, a te małe inicjały, wycięte na drewnianych ławkach w kościele, są widoczne do dzisiaj.

W wieku 9 lat Mikołaj uczepony sutanny dobrego księdza Noela, swojego sąsiada, przekracza po raz pierwszy bramę zamku Marainville. Hrabia Pac przebywa tu rzadko. To małżonka administratora ciepło przyjmuje chłopca. Jest to młoda kobieta (ma 28 lat), z pochodzenia Niemka, bezdzietna. Przybyła z Paryża do tej „dziury” ze swoim mężem Adamem Weydlichem, który administruje zamkiem z upoważnienia hrabiego. Życie dworskie na zamku w Luneville, Commercy czy na dworze książęcym w Nancy toczy się tak jak w Wersalu, z którym te posiadłości konkurują. Tak samo, tylko bardziej prowincjonalnie dzieje się na zamku w Marainville (z zamku pozostał do dziś jedynie kamień zaznaczający bramę główną i przybudówki w ruinie). Wolter już nie żył, ale przyjmowano tutaj muzyków, uczonych, filozofów, którzy dyskutowali, przechadzając się alejami wysadzonymi pomarańczami i oleandrami. Dla Mikołaja pani Weydlich staje się drugą matką, matką intelektualną. Korzysta na tym jego edukacja, którą pobiera tak jak jego ojciec w Gimnazjum Kolegium Religijnego w Tantimon. Na zamku ma lekcje muzyki, pani Weydlich pomaga mu w zdobyciu wiolonczeli, którą codziennie przynosi chłopcu na zajęcia. Trójka dzieci Franciszka Chopina uczy się tutaj dobrych manier i zasad kodeksu szlacheckiego.

Mikołaj ma 14 lat, kiedy dowiaduje się, że hrabia Pac chce sprzedać zamek. Świat mu się wali i chłopiec staje przed podjęciem najważniejszej decyzji w swoim życiu. Państwo Weydlichowie opuszczają zamek, by zamieszkać u swojej przyjaciółki Teresy Chopin. Adam Weydlich wyjeżdża do Polski, a kiedy jego żona chce do niego dołączyć, Mikołaj decyduje się opuścić razem z nią Lotaryngię. [Już nigdy nie zobaczy ani rodziców, ani Francji.] Drogą na Morawy ruszają do Polski. Jesienią 1787 roku Mikołaj przekracza Wisłę.

W Polsce pracuje w Manufakturze Tytoniu w Warszawie, potem jako guwerner u różnych rodzin arystokratycznych. Spotyka Justynę, którą poślubia w 1806 roku. Rok później rodzi się Ludwika (1807), potem Fryderyk (1810), Izabela (1811) i wreszcie w 1812 roku Emilia. Ich matka jest kobietą pełną uroku, o wielkiej inteligencji, o orlim nosie i gęstych, kręconych włosach, o urodzie, którą odziedziczył jej syn. W Warszawie Chopinowie prowadzą pensję, na którą przyjmują uczniów z zamożnych rodzin. W salonie siedmioletni Fryderyk grywa na pianinie, a młodzi pensjonariusze jego ojca otaczają go i słuchają z podziwem.

Fryderyk Chopin odszedł daleko od swoich korzeni. Czy to atawizm inspirował jego geniusz muzyczny?

„La République Lorrain”, Metz, 28 lutego 2010 roku

Xaronval, 2010, fot. M.O. Conseil

Marainville, 2010, fot. M.O. Conseil

Zamek w Marainville, 2010, fot. M.O. Conseil

Hanna Krajewska
Warszawa

DNI MUZEUM POLSKIEGO W RAPPERSWILU

23 października 1870 roku, z inicjatywy hrabiego Władysława Broel-Platera, w średniowiecznym zamku w Rapperswilu utworzono Muzeum Polskie, które miało pełnić rolę Muzeum Narodowego. W akcie fundacyjnym stwierdzono, że „Muzeum, będąc obrazem Polski pod względem historycznym, naukowym, literackim i artystycznym, odda znakomitą przysługę sprawie polskiej i stanie się instytucją użyteczną wielkiemu dziełu oświaty i wolności ludów”. Eksponaty, które znajdowały się w salach muzealnych, były darem Polaków mieszkających w różnych częściach świata. Najcenniejszą relikwią była urna z sercem Tadeusza Kościuszki, który zmarł w 1827 roku w Solurze. Do Rapperswilu sprowadzono ją w roku 1895. Znacznie wcześniej, w setną rocznicę konfederacji barskiej, w 1868 roku, postawiono smukłą kolumnę zwieńczoną figurą orła zrywającego się do lotu. Nazwana została kolumną Barską albo kolumną Wolności. W końcu XIX wieku Muzeum Polskie było już znaną i powszechnie szanowaną placówką. Nie tylko gromadziło i udostępniało zbiory, od początku było także miejscem spotkań rodaków, obchodów rocznic wybuchu kolejnych powstań czy uchwalenia Konstytucji 3 maja.

Zbiory rapperswilskie MHW, H. 1616, G. 1030

Rozwinęło także działalność wydawniczą. Do obowiązków każdego Polaka, który czasowo lub na stałe przebywał za granicą, należała wizyta w Rapperswilu.

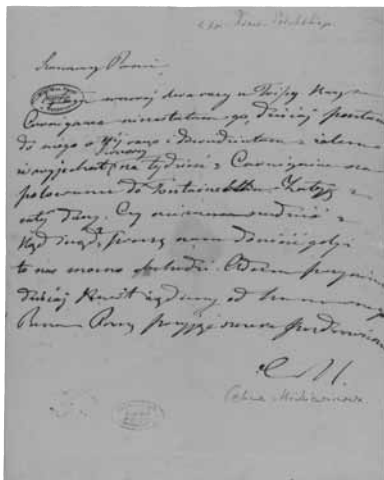
Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zbiory Muzeum Polskiego w Rapperswilu przeniesiono zgodnie z testamentem Władysława Platera do Polski. Oprócz urny z sercem Tadeusza Kościuszki, eskortowanej przez szwajcarskich oficerów, umieszczono w trzy-nastu wagonach około trzech tysięcy dzieł sztuki, dwa tysiące pamiątek historycznych, dwadzieścia tysięcy sztychów, dziewięć tysięcy medali i monet, dziewięćdziesiąt dwa tysiące książek, dwadzieścia siedem tysięcy manuskryptów. W czasie 2. wojny światowej, a zwłaszcza podczas powstania warszawskiego, część materiałów, głównie

archiwalia i zbiory biblioteczne, została spalona. Zachowały się dzieła sztuki, pamiątki patriotyczne i broń, które podzielono pomiędzy różne instytucje w kraju. Obiekty te zaliczają się obecnie do najcenniejszych eksponatów w Muzeum Narodowym w Warszawie, Bibliotece Narodowej, Muzeum Wojska Polskiego czy w Zamku Królewskim w Warszawie.

W okresie międzywojennym, gdy zamek opustoszał, środowisko polskie, tym razem pod patronatem Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Komunikacji, założyło w Rapperswilu tzw. „drugie” muzeum, które nazwano Muzeum Polski Współczesnej. W czasie 2. wojny światowej Muzeum Polski Współczesnej stało się ośrodkiem edukacyjnym i kulturalnym integrującym polskich żołnierzy z 2. Dywizji Strzelców Pieszych, którą dowodził generał Bronisław Prugar-Ketling. Po wojnie, gdy polski rząd komunistyczny postanowił przekształcić Muzeum Polski Współczesnej w placówkę o charakterze propagandowym, władze miejskie Rapperswilu w 1949 roku wypowiedziały Polsce umowę dzierżawy. W 1952 roku eksponaty Muzeum Polski Współczesnej w Rapperswilu ostatecznie przywieziono do Polski, a ich miejsce zajęły zbiory Szwajcarskiego Towarzystwa Zamków, które

Popioły spalonych książek z Biblioteki Muzeum Polskiego w Rapperswilu, Materiały Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, APAN, P. III-32, 2003, fot. A. Podgórzak

List Celiny Mickiewiczowej do Ksawerego Godebskiego [luty 1849?], Rps BN akc. 17607 (dawna sygn. Rap. 207)

dokonało restauracji pomieszczeń, usuwając prawie całkowicie polskie ślady. Dzięki wzmożonym zabiegom polsko-szwajcarskiego Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu otworzono ponownie w 1975 roku tzw. „trzecie” Muzeum Polskie.

W 2010 roku obchodzimy 140-lecie powstania polskiej placówki na gościnniej ziemi szwajcarskiej. Dni 11–12 września ogłoszone zostały Dniami Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Patronat nad przedsięwzięciem objęła pani prezydent m.st. Warszawy Hanna Gronkiewicz-Waltz oraz ambasador Konfederacji Szwajcarskiej w Polsce Bénédict de Cerjat, a me-

cenat Miasto Stołeczne Warszawa, Polskie Towarzystwo Archiwalne, Senat Rzeczypospolitej Polskiej i Towarzystwo Rapperswilskie. Koordynatorem działań związanych z uroczystościami zostało Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

W czasie tych dwóch dni można było oglądać ocalałe z pogromu wojny historyczne zbiory Muzeum Polskiego i Biblioteki Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Wydany został specjalny informator pod redakcją dr Joanny Arvaniti, w którym opisano zarówno zbiory, jakie można było oglądać w różnych instytucjach, jak i zapoznać się z programem imprez towarzyszących obchodom, takich jak koncerty, filmy czy wykłady. Na Dni Muzeum Polskiego w Rapperswilu zostali zaproszeni szwajcarscy goście: Matthias Mähler, prezydent Gminy Grodzkiej Rapperswil-Jona, i Max Berti, członek Rady Miejskiej Rapperswilu. Ich wizytą zainteresowało się Ministerstwo Kultury i Urząd m.st. Warszawy. Goście obejrzeli również ulicę Raperswilską na warszawskiej Saskiej Kępie.

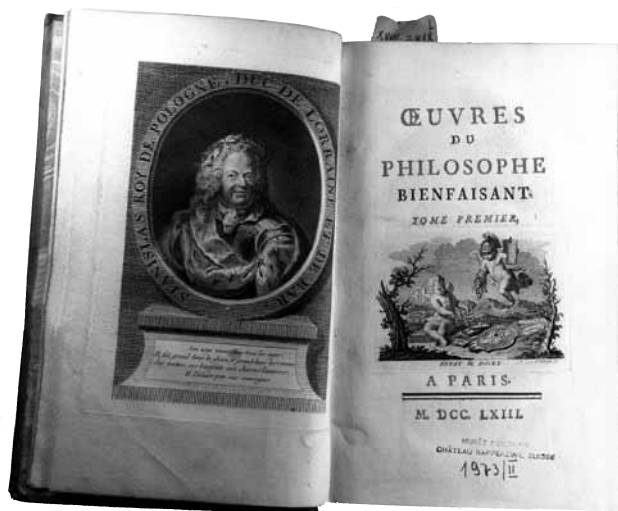
Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy przy ulicy Koszykowej zorganizowała specjalną wystawę *Polska w Rapperswilu — Rapperswil w Polsce*, przedstawiającą dramatyczne dzieje Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Oficjalne otwarcie wystawy miało miejsce 10 września o godzinie 15.30 w gmachu im. Stanisławów Kierbedziów.

Inną ekspozycję związaną z Rapperswilem pt. *Polacy w Szwajcarii* zaprezentowano w gmachu Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego pokazało okolicznościową wystawę biograficzną poświęconą Karolowi Eugeniuszowi Lewakowskiemu, a Szkoła Główna Handlowa ekspozycję zadedykowaną Bolesławowi Grzegorzowi Miklaszewskiemu. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy zademonstrowało wybrane książki z kolekcji rapperswilskiej. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza zapewniło zwiedzanie domu Stefana Żeromskiego w Konstancinie-Jeziornie. W Zamku Królewskim i w Bibliotece Narodowej można było zobaczyć film *Serce Polski — Rapperswil*, zrealizowany przez Muzeum Historii Polski. W Archiwum Polskiej Akademii Nauk po raz pierwszy zaprezentowano w podziemiach Pałacu Staszica popioły spalonych książek rapperswilskich zamknięte w szklanej butelce po śmietanie. Były również koncerty, wykłady oraz impresje różane nawiązujące do zawierającego dwie czerwone róże na białym tle herbu Rapperswilu.

Festiwal rapperswilski pod nazwą Dni Muzeum Polskiego w Rapperswilu zintegrował wiele instytucji i osób. Pokazano to, co pozostało ze zbiorów muzealnych po zawieruchach wojennych i zwrócono uwagę na fakt, jak bardzo drogi sercom Polaków jest szwajcarski Rapperswil. Dla gości szwajcarskich festiwal był symbolem trwałej pamięci i wiecznie aktualnego zaangażowania w sprawy Muzeum Polskiego na zamku w Rapperswilu.

Willa „Świt”, dom Stefana Żeromskiego przy ulicy Żeromskiego 4 w Konstancinie-Jeziornie, www.konstancin.com/historia/zeromski.htm, 7 lipca 2010 roku

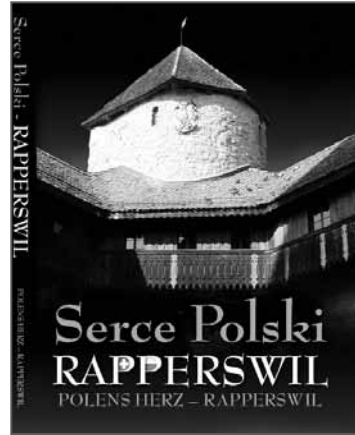
Stanisław Leszczyński, *Oeuvres du philosophe bienfaissant*, Paris, [s.n.], 1763 8°, XVIII.2.818, BP

Zbiory rapperswilskie, CBW

Maciej Milewski, *Karol Eugeniusz Lewakowski*, portret, olej, płótno, wym. 50x40 cm, MHPRL 10365

Plakat filmu *Serce Polski — Rapperswil*, MHP

Jeden z pucharków wykonanych przez Tadeusza Kościuszkę, MWP

Bolesław Grzegorz Miklaszewski
Pamiętnik

Bolesław Grzegorz Miklaszewski,
Pamiętnik, SGH

Leon Kaufman, *Paderewski w grupie członków Komitetu Pomocy Ofiarom Wojny w Vevey*, MNW 34327

Kaplica Królewska z widoczną urną z sercem Tadeusza Kościuszki, ZKW, fot. A. Ring

Оксана Николаевна Полянская¹
Улан-Уде

РОССИЙСКО-ПОЛЬСКИЕ НАУЧНЫЕ СВЯЗИ В ОБЛАСТИ МОНГОЛОВЕДЕНИЯ И ТЮРКОЛОГИИ В XX ВЕКЕ ПО МАТЕРИАЛАМ АРХИВА ПОЛЬСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

Тема российско-польского сотрудничества в области научного востоковедения не случайна. Волею судеб двух народов, по многим направлениям ориенталистики научные исследования начинались совместными усилиями. Да и расположение наших государств предопределило особые условия для изучения Востока, как для России, находящейся на стыке Европы и Азии (об этом мы писали в своих работах), так и для Польши, „расположенной на перекрестке великих торговых путей с Запада на Восток, страны, в которой скрещивались влияния разных цивилизаций [и которая] всегда проявляла большой интерес к восточным языкам и восточной культуре”². Начало этому положили поездки в дипломатических и торговых целях, в результате которых возникла необходимость практического изучения языков, это в свою очередь повлекло за собой стремление к теоретическому исследованию культуры и языков Востока.

В XIX веке, когда университеты в Польше были закрыты, польская молодежь потянулась на учебу в Россию, из среды, из которой вышло много выдающихся востоковедов, впоследствии работавших в России и других странах.

Назовем лишь некоторые имена этих выдающихся людей, с которыми связаны первые шаги научного монголоведения и тюркологии,

¹ Оксана Николаевна Полянская — доктор исторических наук Бурятского государственного университета в городе Улан-Удэ в России. Статья выполнена при поддержке программы Кассы им. Мянговского.

² Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III–168, д. 26, л. 6.

Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III-168,
д. 145, л. 3

специальной монографии о языке и быте литовских татар. Эти востоковеды своими трудами сделали общими истоки как российского, так и польского монголоведения и тюркологии. Поэтому дальнейшие научные российско-польские контакты являются продолжением предшествующей эпохи ориенталистики.

В 1918 году, после обретения Польшей независимости, в Краковском, Львовском и Варшавском университетах были созданы кафедры восточных языков. Начал выходить журнал „Востоковедческий Ежегодник” („Rocznik Orientalistyczny”), издаваемый сначала как печатный орган Польской академии знаний, а затем как орган образованного в 1922 году Польского общества востоковедения, с 1927 года во главе редакции стал монголист В.Л. Котвич. До 1939 года Польское общество востоковедения выпустило в свет 13 томов „Ежегодника”, который включал востоковедные исследования польских и зарубежных авторов. „Rocznik Orientalistyczny” снискал себе огромную славу как авторитетный научный журнал по вопросам востоковедения в мире. В.Л. Котвич рассылал „Rocznik

именно об этих направлениях в данной статье в большей степени будет идти речь.

Юзеф (Осип Михайлович) Ковалевский — основоположник научного монголоведения в Европе, основатель кафедры монгольского языка в Казанском университете; Юзеф (Осип Иванович) Сенковский — изучал и преподавал турецкий, арабский, персидский языки в Петербургском университете; А. Мухлинский — занимал кафедру турецкого языка в Петербургском университете и является автором учебной хрестоматии по этому языку для студентов, а также спе-

Orientalistyczny” в ведущие центры востоковедения, но чаще всего лично востоковедам. Известный в мире монголовед Н.Н. Поппе благодарит В.Л. Котвича в одном из писем к нему: „Благодаря Вашей присылке ряда №№ RO у меня сейчас почти полный комплект этого почтенного журнала. Сейчас не хватает только I, III и IV томов. Если бы случайно оказались где-нибудь таковые, я за них был бы весьма признателен”³. Из следующего письма Н.Н. Поппе узнаем об обмене периодическими изданиями по востоковедению: „Томы IV, VI, VII, VIII RO я получил с благодарностью. Себе я взял VIII том, а остальные передал в библиотеку Института востоковедения [в Ленинграде], где на них огромный спрос... Институт в ответ за это выслал Вам «Советское Востоковедение», т. 1”⁴.

С 1919 года при Польской академии знаний начала работать Комиссия востоковедения, которая, точно так же, как образованная позже Комиссия Варшавского университета, опубликовала ряд выдающихся работ польских ученых.

В России в начале XX века центром востоковедения был Азиатский музей в Петербурге, к столетию своего существования Азиатский музей представлял собой крупный востоковедный центр с замечательными коллекциями рукописей на 45 восточных языках и прекрасной востоковедной библиотекой. В 1928 году при Академии наук СССР был создан Институт по изучению буддийской культуры, в который вошли Ф.И. Щербатской, С.Ф. Ольденбург, Н.Я. Марр, В.В. Бартольд, Б.Я. Владимирцов. В 1929–1930 годах был подготовлен проект реорганизации восточного сектора Академии наук и на базе Музея в рамках АН СССР был создан Институт востоковедения.

Образованный в октябре 1930 года из прежних востоковедных учреждений Академии наук (Туркологического кабинета, Института буддийской культуры и Азиатского музея с коллегией востоковедов) Институт повел работу в разрезе историко-экономическом и литературоведческом. В соответствии с этим он состоял из сектора историко-экономического, секторов литературы и девяти кабинетов, разделенных по языковому принципу для более удобного использования материалов по вопросам экономики, истории и литературы стран Востока на восточных языках. В основу работы были положены требования марксистско-ленинской теории, актуальность тем

³ Письмо от 10 февраля 1941 года, НБПАЗ и ПАН в Кракове, рукописный отдел, К. 4598, т. II, л. 25 — мкф.

⁴ Письмо от 14 марта 1941 года, там же, л. 27.

определялась задачами социалистического строительства, основным принципом деятельности было названо планирование не только работы Института в целом, но и отдельных его сотрудников. Надо отдать должное, что руководство, сотрудники, многие из которых известные ученые, являлись продолжателями традиций имперского академического востоковедения, одной из задач которого было собирание рукописей на восточных языках. Та же задача оставалась одной из основных и в новом учреждении, сформулированная как собирание материалов (на восточных языках), только тех, которые „могут показать пути некапиталистического развития народов Союза, бывших царских колоний, характеризующую реакционную роль шаманства, ламаизма и т.д.“

В созданном в 1930 году Монгольском кабинете Института востоковедения работали специалисты по основным направлениям монголистики: Н.Н. Поппе, Г.Д. Санжеев, В.А. Казакевич, Г.Н. Румянцев, В.Д. Якимов, С.Д. Дылыков, С.А. Козин, Ц.Ж. Жамцарано, Панкратов, Т.А. Бурдукова, А.И. Воробьева, Е.П. Лебедева, Л.С. Пучковский и другие.

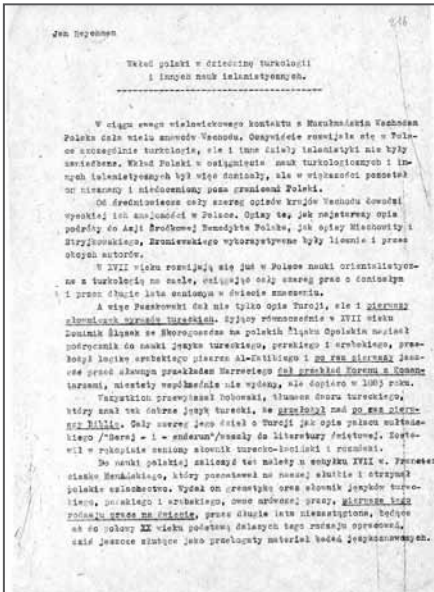
После второй мировой войны оставшиеся в живых польские востоковеды приступили к восстановлению разрушенных научных центров. Благодаря помощи государства, понимавшего значение и пользу развития востоковедения — эта научная дисциплина, несмотря на трудности, вызванные военными разрушениями и оккупацией, смогла не только залечить раны, но и развернуть свою деятельность с небывалым размахом. В восстановленном Институте восточных языков Варшавского университета были открыты существовавшие до войны кафедры тюркологии (вместе с арабистикой), синологии, японистики, индианистики, филологии стран древнего Востока; кроме того были созданы новые научно-исследовательские центры — самостоятельные отделения или кафедры семитологии, эфиопистики и хамитских языков Африки, филологии народов Центральной Азии (алтаистики), египтологии и кавказоведения. Расширились формы организационной деятельности Ягеллонского университета — второго восстановленного после войны научного центра востоковедения. В первое послевоенное десятилетие в области востоковедения также проходили реорганизационные процессы в СССР. В 1950 году Институт востоковедения был переведен из Ленинграда в Москву, а знаменитый ленинградский фонд был сохранен как Сектор восточных рукописей. Продолжала развиваться проблематика по изучению

современного Востока. В Польше после 1954 года наступил также решительный перелом в области организации научных исследований по востоковедению. Было создано учреждение, которое должно было сыграть роль основной базы исследований в этой области, а именно Институт востоковедения Польской академии наук (1953). Институт располагал целым рядом научных кабинетов и лабораторий, собственной библиотекой, отделом обмена изданиями, издательским отделом, отделом документации, архивом и находился в ведении Комитета востоковедения ПАН, созданного в 1952 году вместо существовавших комиссий востоковедения. Были созданы также другие научно-исследовательские учреждения — Комиссия востоковедения филиала ПАН в Кракове, Кабинет арабской нумизматики Института истории материальной культуры в Кракове, Египетский отдел Национального музея в Варшаве, Еврейский исторический институт и т.д.

Значительно расширилась также издательская деятельность в области польского востоковедения. Издается „Rocznik Orientalistyczny” (с 1957 года стал выходить два раза в год). Раз в квартал выходил журнал „Востоковедное Обозрение”, а с 1959 года в Кракове издается „Фолия Ориенталия”.

Описание древних рукописей — основная работа востоковедов послевоенного времени в Польше. С 1953 года при Институте востоковедения ПАН начала работать под руководством профессора С. Стрельцына лаборатория по инвентаризации восточных рукописей в Польше. Результатом работы этой лаборатории стало издание грузинских, армянских, абиссинских, коптских и египетских рукописей, а также первый том каталога турецких рукописей.

Составление словарей и учебников с учетом новых знаний в лингвистике — это еще одно направление деятельности. При Институте востоковедения ПАН были созданы лаборатории китайско-польского и японо-польского словарей, которые в свою очередь стали научными центрами синологических исследований под руководством профессора Я. Хмелевского и японистики под руководством профессора В. Коганского — знатока японской литературы, китайскую литературу изучал выдающийся варшавский синолог В. Яблонский (умер в 1957 году), его дело продолжил О. Войтасевич — знаток вопросов перевода.

Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III-168,
д. 26, л. 216

Исследования социально-экономических отношений, аграрной структуры и истории национально-освободительных движений стало приоритетным рядом с изучением религии и культуры Востока. В связи с этим, в 1959 году была создана Комиссия по изучению стран современного востока при ПАН.

К числу новых направлений научно-исследовательской деятельности польских востоковедов относится алтаистика, основоположником которой является В.Л. Котвич, его продолжателем в этом направлении стал М. Левицкий — ученик Владислава

Людвиговича, автор труда, посвященного монгольским текстам в китайской транскрипции XIV века, далее разрабатывал это направление С. Калужинский — его работа о монгольских элементах в якутском языке, изучению монгольского языка посвящает свои труды проф. С. Гудинский. Как известно, В.Л. Котвич закончил восточный факультет Петербургского университета и определенный период времени работал там, несмотря на трудности жизни, он поддерживал тесные связи с российскими монголоведами, находясь и в Вильнюсе, и во Львове. Свидетельством этому является богатая подробная переписка как В. Котвича, так и монголистов из Петербурга и Москвы, результатом которой был всевозможный обмен мнениями, рецензиями, литературой, даже предоставления некоторых неизвестных на тот момент восточных рукописей В.Л. Котвичу. Марьяна Левицкого с российскими монголоведами связывала совместная работа по сравнительному языкознанию, неожиданно прервавшаяся ранней смертью М. Левицкого. Об этом писал известный востоковед Г.Д.

Санжеев дочери В. Котвича Марии Владиславовне в Краков (1955): „Со смертью Марьяна Левицкого я потерял единственного ученого, с которым меня соединяли старые узы, восходящие же к старому Азиатскому музею. Ведь сейчас нет никого в живых, который был бы связан с кругом людей Азиатского музея. Марьян Левицкий в качестве достойного ученика Владислава Людвиговича и был для меня тем, кто интеллектуально восходил к этому кругу ученого мира, из недр которого вышел и я... А сколько хороших слов было сказано нами летом, сколько было нами задумано и запланировано сделать... Еще недавно шла речь о его предполагаемых работах по монгольской филологии, и мы собирались высылать ему некоторые ксилографы из фонда старого Азиатского музея, только позавчера в своем письме проф. Лигети писал мне из Будапешта о том, что Марьян Левицкий должен работать над *Арбан хойар джокийангеруй* и, что «от него он ждет первоклассной работы» (подлинные слова проф. Лигети). И эти слова своего венгерского друга я должен был читать одновременно с вестью о кончине своего другого польского друга”⁵.

Важным моментом в развитии востоковедения стало проведение различных встреч, съездов, конференций, в которых принимали участие востоковеды разных стран, в том числе Польши и СССР.

Интересным является XIV Съезд с учетом предвоенных польских востоковедов, с приглашением зарубежных ученых из академий наук: СССР, Чехословакии и ГДР. На этом Съезде, на наш взгляд, ключевыми темами были синология, монголистика и тюркология.

Выступая на Съезде, председатель Комитета востоковедения Польской академии наук проф. А. Зайнчковский обозначил важность народов Азии и Африки в современном мире и особо подчеркнул „громадное значение Народного Китая и его место в лагере мира и демократии”⁶. А. Зайнчковский говорил о результатах работы за истекший год, из перечисленных работ львинную долю составляли работы по Китаю: А. Дембницкий, *Периодизация древней истории Китая*; В. Яблонский, *Антология китайской литературы, Сочинения Цюй Юаня* в переводах В. Яблонского и О. Вайтосевича; А. Зайнчковский, *Хосров и Ширин*, издание золотоордынского текста.

Монголоведная тематика на Съезде была представлена докладом профессора Г.Д. Санжеева, монголоведа из СССР, *Некоторые*

⁵ Там же, К. 4570, т. XVI, л. 2–3 — мкф.

⁶ Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III–168, д. 164, л. 222.

проблемы сравнительно-исторической монголистики и прениями по этому выступлению, которые свидетельствовали о работах и польских, и советских монголоведов в этом направлении: профессор Марьян Левицкий говорил о большом значении трудов и их актуальности по сравнительно-исторической монголистике, „учитывая важность миграционных движений кочевых племен. В этой области важны киданьские надписи и языковые памятники из периферий монгольской империи”, в подтверждении привел тюркские, монгольские и маньчжурские языковые параллели⁷. В связи с этим Вл. Зайнчковский подчеркнул „важность совместной работы монголистов и тюркологов в области сравнительно-исторического изучения алтайских языков”⁸. Подтверждением этому стал доклад, прочитанный С. Калужинским — *Степени родства у тюркских, монгольских и тунгусо-маньчжурских народов*, подготовленный группой ученых под руководством профессора М. Левицкого. На основании изучения большого лингвистического материала и историко-этнографических данных авторы доклада пришли к весьма интересным выводам, например о том, что у большинства алтайских народов в XII–XIII вв. „элементы родовой общности уступали элементам феодализма”.

В ответ проф. Г.Д. Санжеев сообщил „об обработке востоковедами аналогичного вопроса в Советском Союзе, но ограниченного только областью тюркских языков. Более широкая трактовка вопроса на общем алтайском языковом материале является положительной чертой представленного доклада” и в заключении выразил „необходимость совместных международных исследований в этой области”⁹. Так же отметил в статье, написанной совместно с М.Н. Ивановой о Съезде польских востоковедов и напечатанной в журнале „Советское Востоковедение” (1955, № 5, стр. 139): „широкий лингвистический размах, с которым польские востоковеды-языковеды ведут исследования системы родства алтайских народов, привлекая данные тюркских, монгольских и тунгусо-маньчжурских языков, изучаются материалы по истории и этнографии носителей этих языков”. Профессор М. Левицкий подтвердил такую необходимость

⁷ Протокол Научного совещания польских востоковедов, организованного Комитетом востоковедения Польской академии наук и состоявшегося 10–12 июня 1955 года в Неборове, там же, л. 121.

⁸ Там же.

⁹ Там же, л. 125–126.

в работе по сравнительно-историческому языкознанию, в котором „подобного рода этимологические исследования по существу еще не были начаты на тот момент”¹⁰. А. Зайнчковский в завершении работы вернулся к вопросу о совместных востоковедных исследованиях, отмечая крепнущие связи международного польского востоковедения, особенно научное сотрудничество с советскими учеными, которые в третий раз (1955) принимали участие в работе Съезда польских востоковедов. Сотрудничество, как было предложено, должно было осуществляться по следующим направлениям: востоковедным центрам стран следует обмениваться информацией о выходящей востоковедной литературе, о темах научных работ и планах издательской деятельности, об учебных пособиях и конспектах лекций, по которым ведется преподавание востоковедных дисциплин в вузах. Для повышения уровня научной критики следовало бы организовать взаимное рецензирование трудов, подготовленных к печати востоковедными центрами государств, „заботясь об обучении молодых востоковедных кадров, особенно в пределах дефицитных дисциплин, обратиться к своим высшим учреждениям (академиям наук, министерствам) с просьбой организации заграничной аспирантуры по востоковедению. Просить президиумы академий наук, участвующих на совещании востоковедов стран, предусмотреть в годовых планах культурного и научного сотрудничества посещение востоковедных центров крупными учеными этих стран”. Кроме того, участники Съезда высказались за организацию в отдельных случаях коллективных научных исследований с участием востоковедов заинтересованных стран и за проведение ежегодных конференций востоковедов Польши, СССР, ГДР и Чехословакии. Кроме того, существуют вопросы, отмечал А. Зайнчковский, без поддержки коллег из других стран ответить на которые невозможно, в частности, „известные трудности при публикации востоковедных изданий вызываются недостатком или отсутствием восточных шрифтов и транскрипционных литер”¹¹.

Надо отметить, что принятые решения не остались без внимания, а наоборот с систематичной последовательностью выполнялись. Последующая переписка между институтами востоковедения

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же, д. 164, л. 224.

Польской академии наук и Академией наук СССР свидетельствует о постоянных контактах в области востоковедения.

Так, уже в октябре 1955 года профессор А. Зайнчковский обращается к директору Института востоковедения АН СССР профессору А.А. Губеру с просьбой „предоставить в пользование Кабинету востоковедения ПАН микрофильмы или фотокопии монгольских ксилографов: 1. *Maudgalyayana*, 2. *Arban xoyar zokiyangrui*, имеющих в Рукописном отделе Института востоковедения в Ленинграде”¹². Профессор Я. Рейхман получил из Публичной библиотеки им. М.Е. Салтыкова-Щедрина в феврале 1969 года заказанные им микрофильм и фотокопию титульного листа и одной страницы текста рукописи *Jaba A.D. Notice sur Arif Vani et Achik Sipki. Poets modernes kurdes et traducteurs des amours de Mem-ou Zin en vers tures*¹³.

Один из важных вопросов, поднятых на Съезде польских востоковедов в Неборове (1955) — подготовка молодых ученых — отражен в письмах между руководителями Института востоковедения ПАН и Академии наук СССР: в обращении член-корреспондента ПАН А. Зайнчковского к директору Института востоковедения АН СССР член-корреспонденту АН СССР А.А. Губеру в начале 1956 года по вопросу возможности обмена аспирантами между Институтами востоковедения и *Zakładem Orientalistyki*: „Сообщаем, что наше Отделение не находит препятствий в этом вопросе. Обращаемся к Вам с любезной просьбой сообщить нам, поддерживает ли Ваш Институт возможность обмена аспирантами нашего арабиста Э. Шиманского и Вашего магистра Титова”¹⁴. Переписка аспирантки Барбары Маевской¹⁵ и ученых из СССР, напр. с профессором Е.Э. Бертельсом, которому она писала: „Благодаря Вашей

¹² Там же, д. 154, л. 226.

¹³ Сопроводительное письмо из библиотеки за подписью заведующей сектором иностранного комплектования международного книгообмена И.Ф. Григорьевой, там же, д. 207, л. 253.

¹⁴ Там же, д. 155, л. 10.

¹⁵ Барбара Маевская поступила в аспирантуру Института востоковедения ПАН в октябре 1955 года, ее руководитель А. Зайнчковский решал вопрос о стажировке аспирантки в СССР под руководством профессора Е.Э. Бертельса: „В связи с письмом Академии наук СССР от 15 октября 1956 года о приеме на основе взаимности одного аспиранта Института востоковедения АН СССР *Zakładem Orientalistyki* Польской академии наук, сообщаем, что мы могли бы принять Вашего аспиранта на 6 месяцев, от 1-го января до 30 июня 1957 года. Со своей стороны, на условиях взаимности, предлагаем Вам принять от 15 января 1957 года на 3–6 мес. на научную консультацию нашу аспирантку мгр.

любезности и Вашему вниманию, книги, полученные мною (*Роман об Александре* и переводы *Низами*), которых мы вовсе не имели в Институте, во многом облегчат мне подготовку моей кандидатской диссертации о поэтике *Низами* пока, не имея возможности работать под Вашим непосредственным руководством, изучаю внимательно Ваши доступные мне работы и принимаемые Вами методы¹⁶ и М.Н. Ивановой, благодаря которой состоялось знакомство Б. Маевской с профессором Е.Э. Бертельсом. М.Н. Иванова была участником Съезда польских востоковедов (1955) и принимала его резолюции. Письмо Б. Маевской к М.Н. Ивановой: „Глубокоуважаемая Мария Николаевна, глубоко тронута Вашей любезностью, шлю Вам свою искреннюю благодарность за Ваше ходатайство у профессора Е.Э. Бертельса, благодаря которому я получила 4 книжки, которые во многом помогут мне в моей кандидатской работе¹⁷, а также сообщала, что „перевод Вашего доклада, произнесенного Вами на Конференции ориенталистов польских в Неборове, опубликуется в 1 номере нашего «Przeglądu Orientalistycznego», который появится в феврале 1956 года; номер этот, вместе с авторскими оттисками, обязательно перешлем Вам¹⁸. Это подтверждает выполнения пункта резолюции Съезда об обмене материалами по востоковедению. Публикации за рубежом это также возможность информировать коллег о разрабатываемых темах. Редакция научного журнала „Советское Востоковедение” в ответ на письмо А. Зайнчковского о сотрудничестве „благодарит за выраженное желание сотрудничать с журналом” и выразила надежду, что „получит статьи Ваших ученых, а также информацию о научной деятельности востоковедных учреждений Польши¹⁹”.

В рамках принятого решения о сотрудничестве указывалась важность посещения ведущих востоковедов коллег в дружественных странах. „В связи с проектом нашего сотрудничества обращаюсь к Вам с просьбой указать, возможен ли приезд в научную командировку по инициативе Вашего института нашего научного сотрудника

Барбару Маевскую, иранистку. Директор Zakładu Orientalistyki проф. доктор наук А. Зайнчковски”. См.: там же, д. 155, л. 171.

¹⁶ Там же, д. 207, л. 232.

¹⁷ Там же. л. 231.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Это из письма главного редактора „Советского Востоковедения” В.А. Мельникова (1955), там же, д. 157, л. 62.

С. Калужинского”, писал А. Зайнчковский А.А. Губеру. В свою очередь, Отделение ориенталистики ПАН приглашало к себе доктора исторических наук профессора Б.Н. Заходера на „месячное пребывание в Польше, в Варшаве и Кракове, от 25 сентября до 24 октября 1956 года. Желательно было бы, чтобы проф. Б.Н. Заходер мог провести ряд лекций в Институте ориенталистики Варшавского университета и для научных работников Завода ориенталистики ПАН. Кроме того, можно было бы организовать для молодых научных работников и старших студентов семинары на тему *Восточные источники по истории Ирана*. Приезд проф. др. Б.Н. Заходера в Польшу послужит к развитию научной ориенталистики в Польше”²⁰. Кроме того, Б.Н. Заходера и А. Зайнчковского связывали личные дружественные отношения²¹. Профессор польского востоковедения Я.К. Рейхман в рамках этого направления сотрудничества посетил Ленинград с 25 сентября по 8 октября 1968 года. В его архиве сохранилась программа пребывания в Ленинграде, составленная секретарем Кафедры истории стран Ближнего Востока Ленинградского университета Н.А. Петровой²². Программа включала встречи с профессорско-преподавательским коллективом Восточного факультета Ленинградского госуниверситета и сотрудниками Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР, тюрко-монгольского кабинета²³. В 1961 году Я.К. Рейхман посетил СССР с двухнедельным визитом, но обширным по географии. Согласно программе, им составленной, три дня он провел в Москве, с целью „ознакомления с деятельностью Института востоковедения АН СССР, консультаций с проф. А.С. Тверетиновой, Шастиной, Баскаковым, Миллером. Занятия проходили в библиотеках и архивах, связанные с разысканием источников о деятельности польских востоковедов”²⁴. В связи с этим он посетил Государственную библиотеку СССР им. В.И. Ленина (читательский билет от 9.01.1962 года²⁵). После побывал в Баку — шесть дней, в Тбилиси — три дня, по возвращении в Польшу на два дня останавливался во Львове. Все эти города

²⁰ Там же, д. 155, л. 53.

²¹ Телеграмма из Варшавы в Москву: professor Boris Zachoder Kuznieckij Most odin wosiem kwartira 22 Moskwa: „Prijedu Moskwu 9 nojabria piatnica 13 czasow 30 minut. Do skorogo swidanija priwiew Zajaczkowski”. См.: там же, л. 127.

²² Там же, д. 173, л. 183–184.

²³ Там же.

²⁴ Там же.

²⁵ Там же, л. 52.

связаны с поиском материалов о польских востоковедах, за исключением некоторых вопросов, связанных с определенным центром востоковедения, так в Баку консультировался со специалистами „относительно текстов, записанных на азербайджанском языке в XIX веке польскими ссыльными”²⁶.

В плане разработки совместных наиболее сложных тем, ярким примером служит деятельность польских, российских и литовских востоковедов по составлению *Караимско-русско-польского словаря*. Идея составления более или менее полного караимского словаря, включающего и старокараимскую лексику, и лексику современных диалектов, принадлежит академику В.А. Гордлевскому, работавшему в Академии наук СССР. Вопрос о составлении большого караимского словаря был поставлен вновь В.А. Гордлевским в 1945 году во время приезда в Москву польского тюрколога профессора Тадеуша Ковальского, который горячо поддержал эту идею и вскоре организовал работу по сбору материала по старокараимской лексике в Кракове. Со своей стороны, Т. Ковальский предлагал профессору А. Зайнчковскому вместе составить словарь караимского языка к юбилею Польской академии знаний в 1948 году. Однако смерть Т. Ковальского приостановила работу по составлению словаря. В 1957 году, по решению Бюро отделения литературы и языка АН СССР, составление полного караимского словаря было включено в план Института языкознания АН СССР в качестве координационной темы, выполняемой совместно с Академией наук Литовской ССР, а в конце 1957 года эта тема была принята также и Законом ориенталистики Польской академии наук в Варшаве и включена в план международного сотрудничества. Таким образом, составление словаря было начато в 1958 году по плану международного сотрудничества между Академией наук СССР и Академией Литовской ССР с одной стороны и Польской академии наук с другой²⁷. *Караимско-русско-польский словарь* увидел свет в 1964 году в Москве. Над словарем работали Н.А. Баскаков, А. Дубинский, А. Зайнчковский, Вл. Зайнчковский, Р.И. Ижбулатова, Х.Ф. Исхакова, К.М. Мусаев, С.М. Шапшал. Вся эта работа проходила в рамках „планово-систематического изучения тюркских языков в их современном состоянии; разработки тюркской диалектологии и истории тюркских языков, их

²⁶ Там же, л. 16.

²⁷ Там же, д. 155, л. 13–14.

сравнительной грамматики, равно проблемы исторических связей русского и тюркских языков²²⁸.

В 1960 году, ссылаясь на решения XXV Международного конгресса востоковедов, Институт народов Азии АН СССР обратился к Институту востоковедения ПАН с предложением о подготовке сборника статей, посвященного восточным источникам по истории Центральной и Восточной Европы. „В этом сборнике, к участию в котором мы с удовольствием приглашаем Вас и Ваших коллег [обращаясь к А. Зайнчковскому], можно было бы поместить как исследования, относящиеся к памятникам, так и публикации новых оригинальных памятников и их переводов”. Ответственным редактором сборника была назначена кандидат исторических наук А.С. Тверитинова²⁹. В этом же письме Б. Гафуров, директор Института народов Азии АН СССР, просит А. Зайнчковского „сообщить о Вашем отношении к изданию сборника по восточным источникам, а также Ваши пожелания и замечания к нашему проекту”. И выразил надежду, что если это предприятие найдет отклик, то можно было бы сделать издание таких сборников регулярным, один раз в год, а „тематику очередных сборников обсуждать на международных встречах”³⁰. В свою очередь, А.С. Тверитинова в открытке к профессору Я. Рейхману выразила надежду о его участии „в нашем сборнике *Восточных источников*”³¹.

А.С. Тверитинову связывали дружеские отношения с известным польским востоковедом Я. Рейхманом и его семьей. Пример этому замечательное дружеское письмо А.С. Тверитиновой, говорящее о продолжении дружбы и научного сотрудничества от 20 июня 1962 года из Москвы в Варшаву: „Глубокоуважаемый и дорогой Ян Кемирович [так написано у А. Тверитиновой]. Необычайно быстро летит время, за множеством дел, накопившихся к моему приезду, я буквально не заметила как пролетели уже три недели с того момента, как я рассталась с Вами и милой Данутой Рудольфовной. И хотя работы было бесконечно много, я постоянно продолжала чувствовать теплоту и сердечность, которая окружала меня во время пребывания в Варшаве и в Вашем доме, и в институте. За все

²⁸ Дмитриев Н.К., *Труды русских ученых в области тюркологии*, „Ученые Записки”, 1946, т. III, кн. 2, с. 70.

²⁹ Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III-168, д. 148, л. 146-147.

³⁰ Там же, л. 147.

³¹ Открытое письмо от 9 марта 1961 года, там же, д. 218, л. 230.

это я бесконечно благодарна Вам, Э. Триярскому, всем сотрудникам Завлада и всем варшавским коллегам. Я получила много полезных знаний и интереснейших впечатлений. А самое главное — я ближе узнала Вас и Ваших коллег, я лучше познакомилась с чудесной Варшавой и симпатичными варшавянами, которые так много вложили любви и мастерства в свой город. Все это еще до сих пор переполняет меня теплыми и добрыми чувствами и за все это большое спасибо Вам. Директор нашего издательства дал согласие на издание второго выпуска *Сообщений польских ориенталистов*. Я всеми силами готова способствовать этому³².

Возможно, сегодня развитие отношений между двумя государствами в послевоенные десятилетия, с точки зрения государственных идеологий, оценивается неоднозначно. Однако следует отдать должное востоковедам двух стран, научные связи развивались, может быть, даже вопреки некоторым обстоятельствам, как и на заре становления научного востоковедения, как правило, носившего государственный характер, когда исследователи народов Востока научные работы ставили превыше всего.

Материалы Яна Рейхмана, АПАН, III-168, д. 93, л. 33; д. 26, л. 205

³² Там же, л. 233-234.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ARCHIWUM PAN W 2009 ROKU

PODSTAWOWE DANE O ARCHIWUM

Archiwum ma swoje oddziały w Poznaniu oraz w Katowicach z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim. Archiwum posiada zasób historyczny powierzony. W Archiwum obsadzone są 24 etaty.

W roku sprawozdawczym zatrudnione były 32 osoby, w tym w Warszawie 25 (16 w niepełnym wymiarze godzin), w Poznaniu 5 (4 w niepełnym wymiarze), w Wodzisławiu Śląskim 2 (1 w niepełnym wymiarze).

Większość stanowią pracownicy zajmujący się merytoryczną działalnością archiwalną. Zatrudniano: pracownika naukowego, 3 starszych kustoszy, kustosza, 7 adiunktów archiwalnych, 2 starszych dokumentalistów, starszego archiwistę, 4 archiwistów, starszego asystenta archiwalnego, 2 konserwatorów, technika dokumentalistę, 2 dokumentalistów, 2 młodszych archiwistów, bibliotekarza, samodzielnego referenta, główną księgową, starszego księgowego-kasjera oraz sprzątaczkę; 30 osób ma wykształcenie wyższe, w tym 5 osób — stopień doktora.

W Archiwum w Warszawie przestały pracować: Marlena Mianowska (31.03.2009), Ewa Jankowska (30.05.2009), Katarzyna Francikowska i Dariusz Kwiatkowski (31.12.2009). Zatrudnieni zostali: Katarzyna Słojkowska (1.07.2009) i Andrzej Klubiński (1.12.2009).

Rada Naukowa pod przewodnictwem Ryszarda W. Wołoszyńskiego odbyła posiedzenie 18 marca 2009 roku. Chwilą zadumy uczczono pamięć zmarłych profesorów Jerzego Rózewicza i Ryszarda Marciniaka, związanych niegdyś z Radą Naukową Archiwum PAN. Dyrektor Hanna Krajewska przedstawiła najważniejsze osiągnięcia Archiwum w 2008 roku oraz zapoznała członków Rady z planami na rok bieżący. W związku z przygotowaniem nowej ustawy archiwalnej wyrażono zaniepokojenie faktem nieumieszczenia Archiwum PAN w gronie archiwów historycznych — w rozumieniu ustawy i podkreślono konieczność wprowadzenia takiego zapisu. Członkowie Rady mieli możliwość zapoznania się z nową stroną internetową placówki.

Posiedzenie Kolegium Dyrekcji odbyło się tego samego dnia. Omówiono sprawy bieżące oraz problemy działalności organizacyjnej

i merytorycznej Archiwum. W spotkaniu udział wzięli kierownicy oddziałów oraz przedstawiciele Archiwum PAN.

11 kwietnia zmarł profesor Ryszard W. Wołoszyński sprawujący funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Archiwum PAN od 1993 roku. Przez wszystkie te lata dzielił się z nami swoją olbrzymią wiedzą, a jego życzliwość i zainteresowanie pracą Archiwum pomogły przetrwać najtrudniejsze chwile. Z wielkim żalem pożegnaliśmy tego niezwykle zasłużonego dla rozwoju Archiwum PAN człowieka.

Z uczestnictwa w pracach Rady Naukowej zrezygnowała profesor Irena Stasiewicz-Jasiukowa. Przewodniczący Wydziału I Nauk Społecznych PAN profesor Stanisław Mossakowski powołał na to miejsce doc. dr. hab. Leszka Zasztowta.

Pracownia Naukowa Archiwum PAN w Warszawie zamknięta była dla czytelników od 18 lipca do 12 sierpnia. Przeprowadzono niezbędne prace porządkowe zarówno w warszawskich pomieszczeniach magazynowych, jak i w magazynie terenowym w Górze. Większość pracowników wykorzystała ten czas na realizację urlopów wypoczynkowych.

Stan zasobu

W 2009 roku nastąpił przyrost zasobu o 387,77 m.b. akt, wybrakowano 9,20 m.b. dokumentacji niearchiwalnej. W Warszawie wpłynęło 9,45 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i ok. 354 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Stan zasobu Oddziału w Poznaniu powiększył się o 24,32 m.b. akt. Zasób Oddziału w Wodzisławiu Śląskim nie zmienił się. Ogólny stan zasobu wynosi obecnie 2692,14 m.b., z tego w Warszawie znajduje się 2238,56 m.b., w Poznaniu 388,53 m.b., w Wodzisławiu Śląskim 65,05 m.b.

Wykaz nabytków zawiera załącznik nr 1.

Komisja Metodyczna pod przewodnictwem dr Hanny Szymczyk odbyła 4 posiedzenia. Członkowie Komisji omówili 5 inwentarzy i zatwierdzili 8, opracowano uwagi do 8 inwentarzy pochodzących z Warszawy i oddziałów. Zatwierdzono projekt opracowania inwentarzy warsztatowych spuścizn w bazie danych IZA. Przyjęto zasadę, aby uwagi do pierwszej wersji inwentarza były przekazywane bezpośrednio opracowującemu spuściznę, a Komisja obradowała dopiero nad drugą, poprawioną wersją inwentarza. Wprowadzenie tej zmiany ma spowodować przyspieszenie prac nad ostatecznym zakończeniem inwentaryzacji spuścizn.

Komisja Oceny Zakupów nie obradowała.

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 30 wniosków na wybrakowanie ok. 370 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN.

Komisja Opiniowania Normatywów skonsultowała i zaopiniowała instrukcje kancelaryjne, rzeczowe wykazy akt i instrukcje organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego 15 placówek PAN.

Zbiór fotografii wzbogacił się o 279 fotografii i negatywów i liczy obecnie 30952 fotografie, negatywy, pocztówki, odbitki kserograficzne oraz 24 płyty CD.

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi 129047 klatek mikrofilmów negatywowych oraz 3225478 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór medali nie zmienił się i liczy 1056 obiektów.

Księgozbiór w Warszawie powiększył się o 164 woluminy wydawnictw zwartych i 56 woluminów czasopism, w Poznaniu o 60 woluminów wydawnictw zwartych i 42 czasopisma, w Wodzisławiu Śląskim o 3 wydawnictwa zwarte. Łącznie w Warszawie i oddziałach znajduje się 14096 woluminów druków zwartych i 12425 woluminów wydawnictw ciągłych.

ARCHIWUM PAN W WARSZAWIE

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

Prowadzono prace porządkowo-inwentaryzacyjne w zespołach pochodzenia urzędowego i prywatnego. Do Komisji Metodycznej wpłynęły zakończone inwentarze kolekcji *Artyści emigracyjnej Melpomeny* i spuścizn: Janiny Bem, Benedykta Dybowskiego, Manfreda Kridla, Wiktora Pawła Nechaya, Lecha Ratajskiego oraz inwentarz warsztatowy spuścizny Maksymiliana Tytusa Hubera przygotowany w bazie danych Inwentarze Zespołów Archiwalnych IZA. Rozpoczęto porządkowanie kolejnych spuścizn. Pozyskane archiwa osobiste na bieżąco zaopatrywano w spisy tymczasowe.

Uzupełniano istniejące bazy danych, kartotekę korespondencji i spisy nekrologów.

2. Ewidencja zasobu archiwalnego

Kontynuowano administrację bazy SEZAM, aktualizując i pogłębiając istniejące zapisy.

3. Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego

Opiniowanie i konsultowanie normatywów

Komisja Opiniowania Normatywów zaopiniowała 10 kompletów kancelaryjno-archiwalnych aktów prawnych (instrukcja kancelaryjna, rzeczowy wykaz akt, instrukcja organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego).

Udzielono licznych konsultacji na temat sporządzania instrukcji kancelaryjnych, wykazów akt, instrukcji działania archiwów zakładowych oraz obowiązujących aktów normatywnych.

Wizytacja placówek PAN

Mgr Izabela Kwiatkowska i mgr Dariusz Kwiatkowski skontrolowali działalność archiwów zakładowych w 13 placówkach PAN, wszystkie wizyty połączone były z instruktażem w zakresie praktycznego stosowania systemu bezdziennikowego, metodyki retrospektywnego porządkowania dokumentacji oraz zagadnień pokrewnych.

Brakowanie dokumentacji niearchiwalnej

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 25 wniosków o wybrakowanie ok. 309,14 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN. Udzielono licznych wskazówek dotyczących niszczenia dokumentacji przeterminowanej.

4. Konserwacja akt

Kontynuowano konserwację kolejnych jednostek archiwalnych ze spuścizny Władysława L. Jaworskiego. Jego diariusze wzbogacone dużą liczbą załączników w postaci wklejek wymagały mechanicznego oczyszczenia kart, uzupełnienia ubytków, sklejenia rozdarć i zaprasowania

kart-załączników, a także wykonania ok. 50 teczek na karty-załączniki oraz naprawy bloku książki i oprawy w skórę. Takim i podobnym pracom poddano 5 j.a.

5. Dział fotografii i mikrofilmów

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi 129047 klatek mikrofilmów negatywowych i 3225478 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór fotografii powiększył się o 192 fotografie i negatywy i liczy obecnie 30863 fotografie, negatywy, pocztówki, odbitki kserograficzne oraz 24 płyty CD.

Kontynuowano digitalizację i archiwizację zbiorów fotograficznych. Łącznie wprowadzono do bazy danych ok. 1000 skanów zdjęć (300 ppi, rozmiar oryginalny, format tiff). Każdy z nich posiada swój duplikat w postaci miniatury ze znakiem APAN (150 ppi, format jpg, średnia kompresja), zatem łączna liczba skanów w zbiorach fotograficznych wynosi 8173. Prowadzone były także dalsze prace nad zabezpieczaniem zbiorów fotograficznych, tj. przekładanie fotografii do obwolut wykonanych z bawełnianego papieru bezkwasowego (opracowano w ten sposób ok. 500 fotografii), zabezpieczanie fotografii w odpowiednich pudłach i sporządzenie opisu.

6. Zbiory specjalne

Zbiór medali nie zmienił się i liczy 1056 obiektów. Zbiór jest na bieżąco ewidencjonowany i konserwowany.

7. Biblioteka

Księgozbiór powiększył się o 164 woluminy druków zwartych (35 zakupiono, 129 pozyskano z darów) i o 56 woluminów wydawnictw ciągłych (28 zakupiono, 28 pozyskano z darów). Księgozbiór liczy 11563 woluminy druków zwartych i 9939 woluminów wydawnictw ciągłych.

Zrealizowano 526 wypożyczeń czasopism i książek. Na potrzeby pracowników Archiwum wypożyczono z innych bibliotek 82 książki i czasopisma w: Bibliotece Instytutu Badań Literackich PAN, Bibliotece Instytutu Historii Nauki PAN, Bibliotece Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego i innych.

8. Wydawnictwa

Ukazał się kolejny, 50. tom „Biuletynu Archiwum Polskiej Akademii Nauk”. Prowadzono prace redakcyjne nad przygotowaniem do publikacji numeru 51. Kolportowano inne, wcześniejsze wydawnictwa Archiwum PAN.

9. Udostępnianie

W pracowni naukowej odnotowano 464 odwiedziny czytelników, w tym 54 osoby korzystały z informacji, 22 ze zbiorów biblioteki, a 425 z materiałów archiwalnych. Udostępniono 2476 j.a., w tym do badań naukowych 2364 j.a., do poszukiwań genealogicznych 2 j.a., do poszukiwań na potrzeby urzędów 34 j.a., do poszukiwań własnościowych 24 j.a., w celu publicystyki i popularyzacji 11 j.a., na inne potrzeby 41 j.a. Na zamówienia czytelników wykonano 2170 kserokopii i 2704 skany.

Kontynuowano prowadzenie ewidencji udostępniania w bazie danych SUMA. Kartoteka użytkowników prowadzona jest na bieżąco i uzupełniana retrospektywnie. Obejmuje obecnie dane za lata 1998–2009 i zawiera 1131 rekordów. W 2009 roku przyjęto do realizacji 91 nowych wniosków użytkowników zasobu archiwalnego.

Zrealizowano ponad 130 kwerend merytorycznych i w zespołach akt osobowych. Odpowiedzi na zapytania użytkowników udzielano listownie oraz poprzez pocztę e-mail.

10. Popularyzacja

Wystawy

16 maja Archiwum PAN po raz kolejny włączyło się do organizowanej corocznie ogólnopolskiej Nocy Muzeów. Zaprezentowano wcześniej przygotowane wystawy planszowe, m.in. *Leon Barszczewski*, oraz wygłoszono referaty połączone z prezentacjami komputerowymi i zwiedzaniem Pałacu Staszica. Wysoka frekwencja uczestników spotkania (ponad 2000 osób) świadczy o wyjątkowym zainteresowaniu, jakim cieszy się ta impreza.

W czerwcu na Pasażu „Wiecha” eksponowana była wystawa plenarna pt. *Warszawa — da się zrobić*, zorganizowana przez Urząd m.st.

Warszawy, na której umieszczone zostały m.in. materiały o historii Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Pałacu Staszica pochodzące ze zbiorów Archiwum PAN.

23 października 2009 roku w Pałacu Staszica miał miejsce polski wernisaż wystawy *Polscy badacze Syberii*. Wystawa ta, zorganizowana we współpracy z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk, prezentowana była wcześniej w Moskwie, a jej część w postaci plansz pokazywana w licznych miastach syberyjskich. Pod koniec stycznia 2009 roku wystawa przewieziona została z Miejskiej Galerii Wystawienniczej w Jenisiejsku do Krasnojarska, gdzie 13 lutego odbyła się uroczystość otwarcia w Krasnojarskim Centrum Muzealnym. Od 24 kwietnia do 25 maja plansze wystawowe były eksponowane w Muzeum Historii Buriacji w Ułan Ude, a następnie w Obwodowym Muzeum Krajoznawczym imienia W. Obruczewa w Kiachcie, gdzie pozostały do końca roku. Jednocześnie kopie plansz zaprezentowane zostały 21 maja podczas Zgromadzenia Ogólnego Polskiej Akademii Nauk, w którym udział wzięli: prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Lech Kaczyński, marszałek Sejmu RP Bronisław Komorowski, marszałek Senatu RP Bogdan Borusewicz oraz prezes Polskiej Akademii Nauk profesor Michał Kleiber i wiceprezes PAN profesor Karol Modzelewski. Wernisaż warszawski w Pałacu Staszica wzbogacony został ekspozycją prezentującą współczesne wizerunki miast syberyjskich oraz Bajkału i krajobrazów Syberii, ekspozycją portretów polskich sybiraków oraz kopiami materiałów archiwalnych nadesłanymi z Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie. W programie uroczystości był także koncert pieśni polskich i rosyjskich w wykonaniu chóru „Imprevisti” oraz występ Kunnej Takasajewej — artystki z Jakucji, grającej na homusie egzotyczną muzykę jakucką. Wystawie towarzyszyły dwie dwujęzyczne publikacje.

Materiały archiwalne z Archiwum PAN wykorzystano także do przygotowania wystawy *Artyści emigracyjnej Melpomeny* towarzyszącej Opolskiej Jesieni Literackiej, a zaprezentowanej w listopadzie w Bibliotece Publicznej w Opolu.

12 grudnia w Pałacu Staszica odbyło się sympozjum *W kręgu doktora Tytusa Chałubińskiego*, kończące obchody Roku Chałubińskiego. Archiwum PAN włączyło się w te uroczystości, przygotowując ekspozycję okolicznościową poświęconą Tytusowi Chałubińskiemu i jego bliskim, na której zaprezentowano dokumenty biograficzne, drobne materiały działalności i korespondencje.

Seminaria

Archiwum PAN było organizatorem II Krajowego Seminarium Problemowego *Etyka w zawodzie* (11 maja), na którym prelegenci, związani z wieloma dziedzinami nauki, omawiali różnorodne kwestie etyczne i problemy, z którymi muszą mierzyć się pracownicy instytucji nauki i kultury, w tym pracownicy archiwów, bibliotek, muzeów czy mediów publicznych i prywatnych.

10–12 grudnia odbyło się Międzynarodowe Seminarium Historyczno-Archiwalne *Dziedzictwo kulinarne w dokumencie. Źródła historyczne a wymogi współczesności*, którego współorganizatorem było Archiwum PAN. Referaty prezentowane były w prestiżowych wnętrzach Biblioteki m.st. Warszawy, Muzeum Etnograficznego i Pałacu Staszica. Seminarium miało za zadanie zwrócenie uwagi na materiały będące często niedocenianymi drobnymi śladami przeszłości, których wartość z upływem lat może niepomierne wzrosnąć, jeśli tylko zachowamy je dla potomnych. Problem przechowywania tych dokumentów i ich właściwego wykorzystania w przyszłych badaniach naukowych staje się istotny, zwłaszcza w świetle przygotowywanego nowego prawa archiwalnego, nakładającego na wszystkie instytucje przechowujące dobra kultury ogromną odpowiedzialność.

Strona internetowa

Uruchomiona została nowa strona internetowa Archiwum PAN. Przygotowanie jej wymagało zgromadzenia licznych danych i umieszczenia ich na zaprojektowanej stronie. W ciągu roku sprawozdawczo informację te były stale aktualizowane, a poszczególne działy rozbudowywane. Przygotowywano nowe grafiki, galerie oraz relacje z wydarzeń, m.in. bogaty zbiór materiałów dotyczących wystawy *Polscy badacze Syberii*.

11. Praktyki archiwalne

Praktyki archiwalne odbyło 2 studentów Akademii Podlaskiej w Siedlcach. Przygotowano i przeprowadzono wykłady dla studentów Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych UW oraz uczniów Policealnego Studium Informatyki, Archiwistyki

i Księgarstwa, którzy odbywali w Archiwum PAN regularne, całoroczne praktyki. Wykłady na temat dziejów Archiwum i jego zasobu połączone były z prezentacją ciekawszych materiałów oraz wydawnictw.

12. Zebrania i posiedzenia

W siedzibie Archiwum PAN w Warszawie odbywały się cotygodniowe spotkania poświęcone omawianiu spraw bieżących i podnoszeniu kwalifikacji zawodowej pracowników. Wygłoszony został m.in. referat poświęcony sylwetce pierwszego dyrektora Archiwum PAN Zygmunta Kolankowskiego oraz przedstawiono prezentację pt. *System ZOSIA. Zintegrowany System Informacji Archiwalnej*, omawiającą przygotowywaną w Narodowym Archiwum Cyfrowym nową archiwalną bazę danych. W zawiązku z wystawą syberyjską oraz w nawiązaniu do przygotowywanego kolejnego numeru „Biuletynu Archiwum Polskiej Akademii Nauk” poświęconego temu tematowi odbyło się także kilka spotkań, których głównym tematem była właśnie Syberia.

13. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Dyrektor i pracownicy Archiwum PAN w Warszawie uczestniczyli w licznych seminariach, spotkaniach, konferencjach i posiedzeniach, m.in.: w konferencji Sekcji Archiwów Instytucji Naukowych i Kulturalnych SAP pt. *Historii nie tylko strażnicy. Digitalizacja i wirtualizacja zbiorów*, zorganizowanej przez Centrum Promocji Informatyki; w sesji *Książka — Biblioteka — Propaganda*, przygotowanej przez Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego; w II Toruńskich Konfrontacjach Archiwalnych pt. *Teoria archiwalna wczoraj — dziś — jutro*.

Uczestnicy konferencji wygłosili referaty i komunikaty, włączając się w tematy dyskusyjne środowiska archiwalnego.

Współpraca naukowa z zagranicą

Dyrektor Archiwum PAN dr Hanna Krajewska i dr Julia Dziwoki wygłosiły referat *Curioza in archives, a reason for pride or*

unnecessary burden? na konferencji *Future Proof V*, zorganizowanej 6–8 maja w Barcelonie. Hanna Krajewska zaprezentowała także własne referaty: *Błękitna Tarcza — pomoc dla archiwisty* na konferencji *Archivy v križových situaciach*, zorganizowanej 26–28 maja w Bojnicach; *Private papers in polish archive* na konferencji *The nature of university and research institution archives*, która odbyła się 8–11 września w Rio de Janeiro; *Education of the archival employees in polish archives* na konferencji *Education of the archival employees*, która miała miejsce 16 października w Dolejskich Teplicach.

ODDZIAŁY ARCHIWUM PAN

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

W **Oddziale w Poznaniu** kontynuowano porządkowanie archiwów osobistych Stefana Tytusa Dąbrowskiego, Heliodora Święcickiego, Zygmunta Wojciechowskiego i Zbigniewa Zakrzewskiego. Rozpoczęto prace nad porządkiem kolejnych spuścizn. Na bieżąco sporządzano spisy i wstępnie porządkowano pozyskane spuścizny.

W Oddziale od lat gromadzone jest Archiwum Prasowe zawierające wycinki dotyczące uczonych oraz nauki w Wielkopolsce. Obecnie liczy ono 350 teczek (ok. 4,50 m.b.). Materiały te są układane alfabetycznie (uczni) oraz rzeczowo według zagadnień (uczelnie, instytucje i towarzystwa naukowe, wydarzenia naukowe).

W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** kontynuowano prace nad porządkiem materiałów Wacława Leśnińskiego i Józefa Chlebowczyka.

2. Kształtowanie narastającego zasobu aktowego

W ramach opieki nad narastającym zasobem archiwalnym pracownicy **Oddziału w Poznaniu** udzielili licznych konsultacji oraz zaopiniowali 4 komplety kancelaryjno-archiwalnych aktów prawnych i 1 jednolity rzeczowy wykaz akt placówek Polskiej Akademii Nauk, a także przeprowadzili ekspertyzę akt przeznaczonych do brakowania w 5 placówkach PAN. Przeprowadzono wizytację również w 5 placówkach PAN w Poznaniu i Borówcu koło Kórnik.

Pracownicy **Oddziału w Wodzisławiu Śląskim** udzielili licznych konsultacji dotyczących zasad działania archiwum zakładowego, porządkowania dokumentacji archiwalnej i brakowania dokumentacji niearchiwalnej.

3. Zbiór mikrofilmów i fotografii

Zbiór mikrofilmowy **Oddziału w Poznaniu** nie uległ zmianie i liczy 770 szpul. Dział Fotografii otrzymał w darze od Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 89 fotografii dokumentujących działalność naukową PTPN.

4. Księgozbiory

W **Oddziale w Poznaniu** księgozbiór powiększył się o 102 woluminy, w tym o 60 woluminów druków zwartych oraz o 42 woluminy wydawnictw ciągłych. Stan księgozbioru podręcznego na koniec 2009 roku wynosił: 4631 woluminów, w tym 2069 woluminów druków zwartych oraz 2562 woluminy wydawnictw ciągłych. W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** stan księgozbioru powiększył się o 3 pozycje i liczy 621 woluminów.

5. Udostępnianie zasobu

W **Oddziale w Poznaniu** zanotowano 310 odwiedzin w Pracowni Naukowej. Ze zbiorów Oddziału skorzystało 291 użytkowników. Zgłoszono 62 nowe tematy badawcze. Opracowano 14 kwerend dla użytkowników i instytucji. Część kwerend zrealizowano poprzez pocztę e-mail. Na miejscu udostępniono łącznie 1912 j.a., 203 woluminy z biblioteki podręcznej, 30 fotografii, 15 tek ewidencyjnych, 14 tek z Archiwum. Na zewnątrz wypożyczono plakietkę Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Poznaniu z materiałów Adama Wrzoska oraz 8 fotografii ze spuścizny Michała Ćwirko-Godyckiego.

W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** zanotowano odwiedziny 45 użytkowników, udostępniono 201 j.a., wykonano 14 kwerend dla użytkowników i instytucji, w tym kwerendy w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla ZUS).

6. Popularyzacja zasobu

Wystawy i publikacje

20 stycznia w Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zaprezentowano wystawę obrazującą działalność naukową i zawodową prof. Witolda Jakóbczyka (1909–1986), przygotowaną na bazie materiałów zgromadzonych w **Archiwum PAN Oddział w Poznaniu**.

Wystawa *Początki Uniwersytetu na Zamku*, otwarta 5 maja w Centrum Kultury „Zamek” w Poznaniu, oparta była na materiałach ze spuścizny Heliodora Świącickiego i Kazimierza Kaczmarczyka, przechowywanych w **Oddziale w Poznaniu**. Heliodor Świącicki był także bohaterem filmu dokumentalnego pt. *Wybitne postacie Uniwersytetu, prof. Heliodor Świącicki*, zrealizowanego przez Uniwersyteckie Studio Filmowe działające przy Ośrodku Dydaktyczno-Multimedialnym Wydziału Fizyki UAM, m.in. na podstawie materiałów ze spuścizny, a Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu opublikowało pracę poświęconą Heliodorowi Świącickiemu, lekarzowi, współtwórcy i pierwszemu rektorowi Uniwersytetu Poznańskiego pt. *Heliodor Świącicki. W 90. rocznicę powstania Uniwersytetu Poznańskiego*, m.in. na podstawie materiałów z jego spuścizny.

Stowarzyszenie Przyjaciół Helu przy wsparciu miasta Gdyni, powiatu puckiego, gminy Kosakowo, Morskiego Instytutu Rybackiego, Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku i przedsiębiorstwa Necfish S.J. Władysławowo opublikowało maszynopis pracy ze spuścizny Bożeny Stelmachowskiej pt. *Zwyczaje rybaków polskiego wybrzeża Bałtyku*, przechowywany w **Oddziale w Poznaniu**.

Oddział w Wodzisławiu Śląskim Archiwum PAN współpracował z Towarzystwem Miłośników Ziemi Wodzisławskiej, przygotowując materiały do wystawy *Wodzisławska baszta w malarstwie i fotografii*. Ekspozycja była prezentowana w galerii Art Wodislavia.

Strona internetowa

W **Oddziale w Poznaniu** przygotowano nowe pliki tekstowe zawierające poprawki i aktualizacje strony internetowej Oddziału Poznańskiego Archiwum PAN według stanu z 31 grudnia 2009 roku.

7. Praktyki

W **Oddziale w Poznaniu** 6 studentów archiwistyki, historii i polonistyki odbyło praktyki archiwalne i staże.

W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** praktykę miesięczną odbyli studenci specjalizacji archiwalnej Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Akademii Jana Długosza w Częstochowie.

8. Zebrania i posiedzenia

Pracownicy **Oddziału w Poznaniu** spotykali się regularnie, omawiając sprawozdania roczne, plany pracy i sprawy bieżące. Uczestniczyli także w seminariach i konferencjach, m.in. na temat zasobu Narodowego Archiwum Cyfrowego i historii Kościoła, a także w Sesji Zgromadzenia Ogólnego Oddziału PAN w Poznaniu, zebraniach Zarządu Poznańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich oraz w zebraniach ogólnych członków SAP Oddział w Poznaniu.

9. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Kontynuowano współpracę z: Archiwum Państwowym w Poznaniu, Oddziałem PAN w Poznaniu, Zakładem Archiwistyki Instytutu Historii UAM, Biblioteką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Instytutem Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu, z redakcjami pism uczelnianych („Życie Uniwersyteckie”, „Więści Akademickie”, „Fakty. Pismo Akademii Medycznej w Poznaniu”). Nawiązano kontakty z Muzeum Archeologicznym w Poznaniu i Muzeum Narodowym w Kielcach.

Załącznik nr 1

NABYTKI ARCHIWUM PAN

Warszawa

Dział I — Materiały towarzystw i innych instytucji naukowych

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites =Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków)	8,00 m.b.
Materiały dodatkowe	
Polska Akademia Nauk Technicznych	0,05 m.b.

Dział II — Akta placówek PAN

1. Centrum Upowszechniania Nauki	3,02 m.b.
2. Instytut Chemii Fizycznej	7,00 m.b.
3. Instytut Ekologii	326,00 m.b.
4. Instytut Geofizyki	2,20 m.b.
5. Instytut Parazytologii	4,00 m.b.
6. Zakład Biologii Antarktyki	3,00 m.b.
7. Zakład Doświadczalny Geopan	0,40 m.b.

Dział III — Spuścizny uczonych polskich i kolekcje

1. Aleksander Kamiński	1,50 m.b.
2. Maciej Nałęcz	2,50 m.b.
3. Ryszard W. Wołoszyński	1,50 m.b.
4. Kolekcja <i>Artyści emigracyjnej Melpomeny</i>	2,00 m.b.
Poz. 1–4 dary	
Materiały dodatkowe	
1. Józef Hurwic	0,75 m.b.
2. Michał Kalecki	1,20 m.b.
Poz. 1–2 dary	

Poznań**Dział II — Akta placówek PAN**

1. Instytut Chemii Bioorganicznej	0,17 m.b.
2. Międzyzakładowa Pracownicza Kasa Zapomogowo-Pożyczkowa przy Oddziale PAN w Poznaniu	0,65 m.b.
3. Pracownia Badań Historii Niemiec i Stosunków Polsko-Niemieckich Instytutu Historii	5,00 m.b.
4. Pracownia Edytorska Instytutu Historii	0,60 m.b.
5. „Studia Źródłoznawcze <i>Commentationes</i> ”	3,00 m.b.
6. Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego	4,00 m.b.

Dział III — Spuścizny uczonych polskich

1. Stefan Barbacki	0,38 m.b.
2. Kazimiera Chojnacka	0,10 m.b.
3. Ryszard Marciniak	0,60 m.b.
4. Lech Ryszkowski	2,00 m.b.
5. Edward Serwański	5,40 m.b.

Poz. 1–5 dary

Materiały dodatkowe

1. Janusz Deresiewicz	0,20 m.b.
2. Kazimierz Kaczmarczyk	0,26 m.b.
3. Zdzisław Kaczmarczyk	1,29 m.b.
4. Feliks Krawiec	0,02 m.b.
5. Henryk Łowmiański	0,10 m.b.
6. Anna Poniatońska	0,05 m.b.
7. Marian Karol Pospieszalski	0,15 m.b.
8. Kazimierz Ślaski	0,20 m.b.
9. Antoni Wróblewski	0,15 m.b.

Poz. 1–9 dary

Załącznik nr 2

WYKAZ PUBLIKACJI
PRACOWNIKÓW ARCHIWUM PAN

- Arabas Iwona, Chodkowska Anita**, *Krótką historia reklamy farmaceutycznej. „Kto sekret zna, o zdrowie dba”*, „Farmacja Polska”, 2009, t. LXV, nr 1, s. 41–45.
- Arvaniti Joanna**, *Inwentarze archiwalne*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 7–11.
- Arvaniti Joanna**, *Materiały Karola Nereusza Bohdanowicza*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 44–51.
- Arvaniti Joanna**, *Wystawa „Polscy badacze Syberii”*, „Zesłaniec. Pismo Rady Naukowej Związku Sybiraków”, 2009, nr 40, s. 97–101.
- Arvaniti Joanna**, *Юлиан Талько-Хринцевич — добропорядочный поляк, уважаемый человек, замечательный ученый, доктор бедняков в Сибири*, [w:] *Архив Российской академии наук — достояние национальной и мировой науки и культуры. Материалы Международной научной конференции*, Москва, 10–14 ноября 2008 года, Moskwa 2009, s. 129–157.
- Arvaniti Joanna, Chankowski Stanisław, Kolankowski Zygmunt**, *Materiały Leona Barszczewskiego*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 30–43.
- Arvaniti Joanna, Gass Izabela, Krajewska Hanna**, *Materiały Benedykta Dybowskiiego*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 12–29.
- Arvaniti Joanna, Krajewska Hanna**, *Recenzja pracy Oksany Nikolajewny Polianskiej*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 154–155.
- Arvaniti Joanna, Pietrzekiewicz Dorota**, *Syberia — legenda i rzeczywistość na wystawie „Polscy badacze Syberii”*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2009, nr 50, s. 58–86.
- Chodkowska Anita**, *Franciszek Pik-Mirandola. Przyczynek do biografii niepokornego aptekarza — poety*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2009, nr 1, s. 171–182.
- Chodkowska Anita**, *„Mydlana fortuna” — Marian Malinowski we wspomnieniach Jadwigi Morawskiej*, „Farmacja Polska”, 2009, t. LXV, nr 11, s. 788–792.

- Chodkowska Anita**, *Ocena wartości spuścizn archiwalnych na przykładzie Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, „Archiwista Polski”, 2009, nr 4, s. 7–27.
- Chodkowska Anita**, *Ślady warszawskich farmaceutów w czasie II wojny światowej w zbiorach IPN. „Apel poległych”*, „Farmacja Polska”, 2009, t. LXV, nr 9, s. 1–6.
- Chodkowska Anita**, *Warszawski król mydła*, „Manager Apteki”, 2009, nr 8, s. 66.
- Krajewska Hanna**, *Archiwistyka polska — unikalne zbiory*, [w:] *Wkład osiągnięć polskiej nauki i techniki do dziedzictwa światowego*, Kraków-Warszawa 2009, s. 363–371.
- Krajewska Hanna**, *Бенедикт Дыбовский, ученый по призванию, врач по собственному выбору*, [w:] *Архив Российской академии наук — достояние национальной и мировой науки и культуры. Материалы Международной научной конференции*, Москва, 10–14 ноября 2008 года, Moskwa 2009, s. 623–632.
- Krajewska Hanna**, *Czy użytkownicy są potrzebni w Archiwum?*, [w:] *Archiwa i ich użytkownicy*, Warszawa 2007, s. 17–20.
- Krajewska Hanna**, *Opracowanie spuścizn w Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2008, t. LXXXIX, s. 35–42.
- Krajewska Hanna**, *Otwarcie konferencji*, [w:] *Dokumentacja nieaktowa w instytucjach nauki i kultury*, Kielce 2009, s. 15–16.
- Malinowski Józef**, *Stefan Dąbrowski i jego aktywność w środowisku Polskiej Inteligencji Katolickiej okresu międzywojennego*, „Nasza Przeszłość”, t. CXI, 2009, s. 213–232.
- Mieszkowska Anna**, *Aktorzy na emigracji. Zapomniani czy nieznan? Na podstawie wybranych artystów*, [w:] *Paryż-Londyn-Monachium-Newyork. Powrześnieowa emigracja niepodległościowa na mapie kultury nie tylko polskiej*, Białystok 2009, s. 351–355.
- Mieszkowska Anna**, *Biograficzny romans, czyli cuda życia emigranta z wyboru. Fryderyk Jąrosy 1889–1960, autor nienapisanych wspomnień z życia wśród polskiej emigracji w Londynie*, „Archiwum Emigracji”, 2009, z. 10, s. 40–50.

INWENTARZE
ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH
ogłoszone w numerach 1–51 „Biuletynu Archiwum PAN”
(układ chronologiczny)

	strony
Nr 1 (1959)	
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953) (H. Dymnicka)	21–77
Nr 3 (1960)	
Materiały Aleksego Bachulskiego (M. Flis)	33–39
Materiały Stanisława Borowskiego (Z. Kolankowski)	44–48
Materiały Olgerda Górki (M. Wrzoscowa)	50–61
Materiały Stanisława Kętrzyńskiego (S. Chankowski)	64–69
Materiały Adama Kłodzińskiego (H. Dymnicka)	69–71
Materiały Jerzego Manteuffla (S. Chankowski)	73–77
Materiały Władysława Namysłowskiego (M. Wrzoscowa)	77–86
Materiały Eugeniusza Przybyszewskiego (M. Flis)	86–89
Materiały Heleny Salskiej (S. Chankowski)	89–93
Materiały Adama Skalkowskiego (M. Wrzoscowa)	93–109
Nr 4 (1961)	
Materiały Wisławy Knapowskiej (H. Zubalowa)	31–71
Materiały Artura Śliwińskiego (S. Chankowski)	72–126

Nr 5 (1962)

Akta I Kongresu Nauki Polskiej (1949–1951)
(M. Wrzoscowa) 23–70

Nr 6 (1963)

Akta Polskiego Towarzystwa Historycznego
(1886–1939, 1947–1968)
(H. Dymnicka, M. Wrzoscowa) 39–79
Materiały Antoniego Wróblewskiego
(J. Szajbel) 80–127

Nr 7 (1964)

Materiały Janusza Iwaszkiewicza
(S. Chankowski) 33–53
Materiały Aleksandra Lednickiego
(M. Wrzoscowa) 54–70
Materiały Zygmunta Moczarskiego
(Z. Wardęska) 71–93
Materiały Ludwika Skubiszewskiego
(J. Szajbel) 94–105

Nr 8 (1965)

Materiały Tadeusza Mańkowskiego
(A. Kamiński) 13–54
Materiały Wiktora Ormickiego
(O. Staroń) 55–78
Materiały Edwarda Schechla
(A. Marciniak) 79–96

Nr 9 (1966)

Materiały Kazimierza Bassalika
(S. Chankowski) 35–54
Materiały Ludwika Ręgorowicza
(M. Wrzoscowa) 55–81
Materiały Adama Szymańskiego
(H. Obuchowska-Pysiowa) 82–87

Nr 10 (1967)

Materiały Wiktora Schramma
(A. Marciniak) 20–106

Nr 11 (1968)

Akta Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN
(1953–1956)
(H. Dymnicka) 30–64
Materiały Antoniego Artymiaka
(S. Chankowski) 65–85
Materiały Ludwika Chmaja
(R. W. Wołoszyński) 86–111
Materiały Eugeniusza Dziewulskiego
(A. Brachfogel) 112–120
Materiały Władysława Dziewulskiego
(M. Wrzoscowa) 121–148

Nr 12 (1969)

Materiały Witolda Chodźki
(M. Wrzoscowa) 40–81
Materiały Franciszka Czubalskiego
(M. Wrzoscowa) 82–97

Nr 13 (1970)

Materiały Józefa Grodeckiego i Katarzyny Grodeckiej
(M. Wrzoscowa) 26–84
Materiały Stefana Rygla
(S. Chankowski) 85–117
Materiały Bożeny Stelmachowskiej
(J. Szajbel) 118–161

Nr 14 (1971)

Materiały Joachima Metallmanna
(R. Majkowska) 18–26
Materiały Antoniego Peretiatkowicza
(A. Marciniak) 27–66
Materiały Tadeusza Strumiłły
(R. Wojciechowska) 67–105

Materiały Zygmunta Zawirskiego (A. Woltanowski)	106–125
Nr 15 (1972)	
Materiały Bronisława Dembińskiego (K. Dopierała)	11–71
Materiały Włodzimierza Dzwonkowskiego (H. Dymnicka)	72–100
Materiały Wiktora Hahna (M. Wrzoscowa)	101–182
Nr 16 (1973)	
Materiały Ludwika Eckerta (M. Wrzoscowa)	26–52
Materiały Tadeusza Kowalskiego (J. Poradzisz)	53–99
Materiały Feliksa Kazimierza Terlikowskiego (M. Adamczewska)	100–125
Nr 17 (1974)	
Materiały Bronisława Pawłowskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	39–48
Materiały Edmunda Jana Reymana (J. Mizikowski)	49–81
Materiały Stanisława Tynca (M. Wrzoscowa)	82–125
Nr 18 (1975)	
Materiały Stanisława Karwowskiego (J. Szajbel)	19–41
Materiały Jerzego Landego (J. Mizikowski)	42–54
Materiały Mariana Magdańskiego (E. Sztraj)	55–62
Materiały Michała Rawity-Witanowskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	63–124

Nr 19 (1976)

Materiały Kazimierza Abgarowicza (M. Adamczewska)	24–35
Materiały Aleksandra Kozikowskiego (A. Marciniak)	36–54
Materiały Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego (Z. Wardęska)	55–63

Nr 20 (1977)

Materiały Jana Dembowskiego (M. Wrzoscowa)	10–32
Materiały Mariana Gieysztor (A. Brachfogel)	33–54
Materiały Teodora Marchlewskiego (A. Brachfogel)	55–81

Nr 21 (1978)

Materiały Władysława Abrahama (E. Sztraj)	41–54
Materiały Stefana Baleya (M. Wrzoscowa)	55–93
Materiały Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej (J. Mizikowski)	94–116
Materiały Wincentego Stysia (M. Wrzoscowa)	117–153

Nr 22 (1979)

Materiały Włodzimierza Demetrykiewicza (R. Majkowska)	35–59
Materiały Kazimierza Drewnowskiego (E. Sztraj)	60–78
Materiały Stanisława Kossutha (P. Porwoł)	79–106
Materiały Bronisława Niklewskiego (M. Adamczewska-Jackowiak)	107–144

Nr 23 (1980)

Materiały Andrzeja Grodka (M. Wrzoscowa)	31–101
---	--------

Materiały Janusza Wolińskiego (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	102–150
Nr 24 (1981)	
Materiały Adolfa Joszta (M. Wrzoscowa)	15–42
Materiały Kazimierza Rodowicza (O. Staroń)	43–52
Materiały Czesława Zakaszewskiego (J. Mizikowski)	53–74
Nr 25 (1982)	
Materiały Władysława Dybowskiego (Ł. Litwa, M. Wrzoscowa)	21–44
Materiały Ludwika Hirszfelda i Hanny Hirszfeldowej (Ł. Litwa, M. Wrzoscowa)	45–148
Nr 26 (1983)	
Materiały Stanisława Kozierowskiego (J. Latzke)	8–87
Suplement do inwentarza materiałów Kazimierza Drewnowskiego (E. Sztraj)	88–98
Nr 27 (1984)	
Materiały Stanisława Antoniewskiego (J. Mizikowski)	22–35
Materiały Zygmunta Golonki (J. Mizikowski)	36–61
Materiały Lucjana Kaznowskiego (J. Mizikowski)	62–75
Materiały Tymoteusza Łuniewskiego (M. Wrzoscowa)	76–100
Materiały Jana Miklaszewskiego (S. Chankowski)	101–105
Nr 28 (1985)	
Materiały Stefana Ehrenkretza (A. Brachfogel)	29–40

Materiały Witolda Kamienieckiego (M. Wrzoscowa)	41–50
Materiały Emila Kipy (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	51–66
Materiały Tadeusza Makowieckiego (E. Sztraj)	67–80
Materiały Marzeny M. Pollakówny (T. Dymaczewski)	81–103
Nr 29 (1986)	
Materiały Stefana Drzewieckiego (B. Krzyżtoporska)	21–28
Materiały Władysława Folkierskiego (M. Tejchman)	29–38
Materiały Alfreda Liebfelda (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	39–60
Materiały Tadeusza Miłobędzkiego (Redakcja)	61–72
Nr 30 (1987)	
Materiały Kazimierza Moszyńskiego (A. Brachfogel)	23–43
Materiały Henryka Ułaszyna (E. Sztraj)	44–112
Nr 31 (1988)	
Materiały Stanisława Kontkiewicza (J. Bugajski)	14–71
Materiały Juliana Tokarskiego (J. Mizikowski)	72–115
Nr 32 (1989)	
Materiały Jana Grzegorzewskiego (Z. Bonarowska)	17–29
Materiały Mariana Lewickiego i Ireny Lewickiej (I. Biel, Z. Bonarowska)	30–90
Materiały Czesława Thulliego (W. Różańska)	91–114

Nr 33 (1990)

Materiały Władysława Kowalenki (J. Latzke, E. Lijewska)	21–60
Materiały Tadeusza Manteuffla (H. Dymnicka-Wołoszyńska)	61–132

Nr 34 (1993)

Materiały Zofii Podkowińskiej (A. Chodkowska)	11–33
Materiały Adama Wolffa (H. Szymczyk)	34–60

Nr 35 (1994)

Materiały Władysława Tomkiewicza (A. Kulecka)	25–72
Materiały Michała Walickiego (E. Sztraj, H. Szymczyk)	73–94
Materiały Anny Dembińskiej (K. Dopierała)	95–106

Nr 36 (1995)

Materiały Włodzimierza Antoniewicza (J. Mizikowski)	15–97
Materiały Zofii Wartołowskiej (J. Mizikowski)	98–103

Nr 37 (1996)

Materiały Stanisława Srokowskiego (M. Wrzokowa)	20–60
Materiały Edwarda Stenza (J. Mizikowski, E. Sztraj)	61–93

Nr 38 (1997)

Materiały Jana Reychmana (H. Szymczyk)	14–113
---	--------

Nr 39 (1998)

Materiały Janusza Groszkowskiego (A. Kulecka)	29–89
--	-------

Materiały Witolda Nowackiego (J. Lewandowska)	90–112
Nr 40 (1999)	
Materiały Ludwika Kolankowskiego (M. Wrzoscowa)	42–64
Materiały Rocha Morcinka (E. Sztraj)	65–73
Materiały Michała Szanieckiego (E. Sztraj)	74–94
Materiały Józefa Siemieńskiego (T. Epsztejn)	95–105
Nr 41 (2000)	
Materiały rodziny Baudouin de Courtenay (D. Zamojska)	23–60
Materiały Stanisława Szobera (B.B. Hulewicz-Szczepanowska)	61–76
Materiały Stanisławy Przybyszewskiej (E. Ruta-Solarska)	77–94
Nr 42 (2001)	
Materiały Aleksandra Gajkowicza (A. Chodkowska)	6–33
Materiały Jana Dąbrowskiego (T. Dymaczewski, W. Kaczmarek)	34–47
Materiały Juliana Adama Majewskiego (J. Mizikowski)	48–69
Materiały Dobrosława Stróżeckiego (S. Biały, G. Ciemińska, M. Gaszkowska, K. Markowski)	70–82
Nr 43 (2002)	
Materiały Wacława Sierpińskiego (A. Kulecka)	6–65
Materiały Kazimierza Kuratowskiego (A. Kalbarczyk, I. Szulc, H. Szymczyk)	66–95
Materiały Hugona Steinhausa (A. Chodkowska, M. Wawrowska)	96–138

Nr 45 (2004)

Materiały Henryka Elzenberga (A. Chodkowska, H. Dymnicka-Wołoszyńska, J. Mizikowski, J. Stasiak)	15–57
Materiały Władysława Witwickiego (G. Milewski)	58–74

Nr 46 (2005)

Materiały Szczepana Szczeniowskiego (J. Dudziński)	8–19
Materiały Ludwika Wertensteina (D. Pietrkiewicz)	20–53
Materiały Mieczysława Wolfkego (M. Flis, H. Szymczyk)	54–68

Nr 47 (2006)

Materiały Stanisława Herbsta (H. Szymczyk)	16–139
---	--------

Nr 48 (2007)

Materiały Stanisława Bełcha (J. Malinowski)	12–25
Materiały Tadeusza Cypriana (P. Dembiński, J. Matysiak)	26–69
Materiały Witolda Jakóbczyka (R. Dąbrowski)	70–109
Materiały Zdzisława Kaczmarczyka (P. Dembiński, J. Matysiak)	110–149
Materiały Wacława Pytkowskiego (M. Boksa, E. Zielińska)	150–171
Materiały Adama Wodziczki (P. Dembiński, J. Matysiak)	172–204

Nr 49 (2008)

Materiały Piotra Bańkowskiego (A. Chodkowska)	12–101
Materiały Kazimierza Konarskiego (A. Chodkowska)	102–109

Materiały Witolda Suchodolskiego (A. Chodkowska)	110–117
Materiały Franciszka Olszewskiego (A. Chodkowska)	118–129

Nr 50 (2009)

Materiały Benedykta Dybowskiego (J. Arvaniti, I. Gass, H. Krajewska)	12–29
Materiały Leona Barszczewskiego (J. Arvaniti, S. Chankowski, Z. Kolankowski)	30–43
Materiały Karola Nereusza Bohdanowicza (J. Arvaniti)	44–51

Nr 51 (2010)

Materiały Tytusa Chałubińskiego (T. Dobrzyński, K. Słojkowska)	12–19
Materiały Stanisława Bilewicza (A. Chodkowska, J. Mizikowski)	20–29
Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich (J. Buda, M. Norkowski, H. Szymczyk)	30–47
Materiały Jerzego Hersego (J. Stasiak)	48–57
Materiały Witolda Sławińskiego (J. Stasiak)	58–71
Materiały Bronisława Edwarda Sydowa (J. Arvaniti)	72–77

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH
ogłoszone w numerach 1–51 „Biuletynu Archiwum PAN”
(układ alfabetyczny)

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Abgarowicz Kazimierz	19	24–35
Abraham Władysław	21	41–54
Antoniewicz Włodzimierz	36	15–97
Antoniewski Stanisław	27	22–35
Artymiak Antoni	11	65–85
Bachulski Aleksy	3	33–39
Baley Stefan	21	55–93
Bańkowski Piotr	49	12–101
Barszczewski Leon	50	30–43
Bassalik Kazimierz	9	35–54
Baudouin de Courtenay	41	23–60
Bełch Stanisław	48	12–25
Bilewicz Stanisław	51	20–29
Bohdanowicz Karol Nereusz	50	44–51
Borowski Stanisław	3	44–48
Chałubiński Tytus	51	12–19
Chmaj Ludwik	11	86–111
Chodźko Witold	12	40–81
Cyprian Tadeusz	48	26–69
Czubalski Franciszek	12	82–97
Dąbrowski Jan	42	34–47
Dembińska Anna	35	95–106
Dembiński Bronisław	15	11–71

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Dembowski Jan	20	10–32
Demetrykiewicz Włodzimierz	22	35–59
Drewnowski Kazimierz	22, 26	60–78, 88–98
Drzewiecki Stefan	29	21–28
Dybowski Benedykt	50	12–29
Dybowski Władysław	25	21–44
Dziewulski Eugeniusz	11	112–120
Dziewulski Władysław	11	121–148
Dzwonkowski Włodzimierz	15	72–100
Eckert Ludwik	16	26–52
Ehrenkreutz Stefan	28	29–40
Elzenberg Henryk	45	15–57
Folkierski Władysław	29	29–38
Gajkowicz Aleksander	42	6–33
Gąsiorowska-Grabowska Natalia	21	94–116
Gieysztor Marian	20	33–54
Golonka Zygmunt	27	36–61
Górka Olgierd	3	50–61
Grodeccy Józef i Katarzyna	13	26–84
Grodek Andrzej	23	31–101
Groszkowski Janusz	39	29–89
Grzegorzewski Jan	32	17–29
Hahn Wiktor	15	101–182
Herbst Stanisław	47	16–139
Herse Jerzy	51	48–57
Hirszfeldowie Ludwik i Hanna	25	45–148
Iwaskiewicz Janusz	7	33–53
Jakóbczyk Witold	48	70–109

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Joszt Adolf	24	15–42
Kaczmarczyk Zdzisław	48	110–149
Kamieniecki Witold	28	41–50
Karwowski Stanisław	18	19–41
Kaznowski Lucjan	27	62–75
Kętrzyński Stanisław	3	64–69
Kipa Emil	28	51–66
Kłodziński Adam	3	69–71
Knapowska Wisława	4	31–71
Kolankowski Ludwik	40	42–64
Komisja Naukowa Obchodu Roku Mickiewicza PAN (1953–1956)	11	30–64
Konarski Kazimierz	49	102–109
Kontkiewicz Stanisław	31	14–71
Kossuth Stanisław	22	79–106
Kowalenko Władysław	33	21–60
Kowalski Tadeusz	16	53–99
Kozierowski Stanisław	26	8–87
Kozikowski Aleksander	19	36–54
Krzemieniewscy Seweryn i Helena	51	30–47
Kuratowski Kazimierz	43	66–95
Lande Jerzy	18	42–54
Lednicki Aleksander	7	54–70
Lewiccy Marian i Irena	32	30–90
Liebfeld Alfred	29	39–60
Lubicz-Niezabitowski Edward	19	55–63
Łuniewski Tymoteusz	27	76–100

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Magdański Marian	18	55–62
Majewski Julian Adam	42	48–69
Makowiecki Tadeusz	28	67–80
Manteuffel Jerzy	3	73–77
Manteuffel Tadeusz	33	61–132
Mańkowski Tadeusz	8	13–54
Marchlewski Teodor	20	55–81
Metallmann Joachim	14	18–26
Miklaszewski Jan	27	101–105
Miłobędzki Tadeusz	29	61–72
Moczarski Zygmunt	7	71–93
Morcinek Roch	40	65–73
Moszyński Kazimierz	30	23–43
Namysłowski Władysław	3	77–86
Niklewski Bronisław	22	107–144
Nowacki Witold	39	90–112
Olszewski Franciszek	49	118–129
Ormicki Wiktor	8	55–78
Pawłowski Bronisław	17	39–48
Peretiatkowicz Antoni	14	27–66
Pierwszy Kongres Nauki Polskiej (1949–1951)	5	23–70
Podkowińska Zofia	34	11–33
Pollakówna Marzena M.	28	81–103
Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1939, 1947–1968)	6	39–79
Przybyszewska Stanisława	41	77–94
Przybyszewski Eugeniusz	3	86–89

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Pytkowski Wacław	48	150–171
Rawita-Witanowski Michał	18	63–124
Reychman Jan	38	14–113
Reyman Edmund Jan	17	49–81
Ręgorowicz Ludwik	9	55–81
Rodowicz Kazimierz	24	43–52
Rygiel Stefan	13	85–117
Salska Helena	3	89–93
Schechtel Edward	8	79–96
Schramm Wiktor	10	20–106
Szaniecki Michał	40	74–94
Siemieński Józef	40	95–105
Sierpiński Wacław	43	6–65
Skalkowski Adam	3	93–109
Skubiszewski Ludwik	7	94–105
Sławiński Witold	51	58–71
Srokowski Stanisław	37	20–60
Steinhaus Hugo	43	96–138
Stelmachowska Bożena	13	118–161
Stenz Edward	37	61–93
Stróżecki Dobrosław	42	70–82
Strumiłło Tadeusz	14	67–105
Styś Wincenty	21	117–153
Suchodolski Witold	49	110–117
Sydow Bronisław Edward	51	72–77
Szczeniowski Szczepan	46	8–19
Szober Stanisław	41	61–76
Szymański Adam	9	82–87

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN”	Strony
Śliwiński Artur	4	72–126
Terlikowski Feliks Kazimierz	16	100–125
Thullie Czesław	32	91–114
Tokarski Julian	31	72–115
Tomkiewicz Władysław	35	25–72
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953)	1	21–77
Tync Stanisław	17	82–125
Ułaszyn Henryk	30	44–112
Walicki Michał	35	73–94
Wartołowska Zofia	36	98–103
Wertenstein Ludwik	46	20–53
Witwicki Władysław	45	58–74
Wodziczko Adam	48	172–204
Wolff Adam	34	34–60
Wolfke Mieczysław	46	54–68
Woliński Janusz	23	102–150
Wróblewski Antoni	6	80–127
Zakaszewski Czesław	24	53–74
Zawirski Zygmunt	14	106–125

ARCHIVE INVENTORIES

Announced by the United Nations General Assembly has been 2010 as the International Year for Biological Diversity. An opportunity was created to have the heritage of Polish biology scientists reminded in the „Bulletin of Archives of Polish Academy of Sciences” issue 51. The APAN records embrace several dozen of the scientists’ teams addicted to different science branches. Six of the archival record sets were selected by the „Bulletin...” editors as the most deserving publication of their work effects.

Tytus Chałubiński, botanist, a physician by education, a natural scientist by vocation, chemist, vehemently addicted to Tatra Mountains and highland folk music but also to philosophy, literature and painting. An outstanding personality waking up even to day emotions not only for his diverse and multiple interests and science achievements, but also for his extremely intriguing and colorful but not depleted from dramatic events life.

Stanisław Bilewicz, embryologist, mainly interested with mechanics of development, teratology and animal procreation physiology. He fought for Warsaw defense in 1939 World War, was a prisoner of war subsequently convicted in several German camps taking there opportunity to arrange for high school teachers’ training course; was delivering biology science lectures in the army high school training courses in Italy and UK and then, by the turn of forties, he arranged for the faculty and biology center in the Academy for Physical Education in Warsaw.

Seweryn Krzemieniewski, son of the Polish January Uprising insurgent, convict of the Warsaw Citadel, and Polish Army Legionary, he was a botanist and outstanding soil microbiologist, holding the position a professor and rector in the Jan Kazimierz University in Lvov and was a lecturer for the plant anatomy and physiology in the Jagiellonian University in Cracow. Also a member of the National Council for Environment Protection.

Helena Józefa Choynowski, wife to Seweryn Krzemieniewski, was a botanist, microbiologist and an outstanding bacteriologist. She was interested in research of the biologic nature of the soil bacteria, biological changes occurring to chemical compounds in soil and plant taxonomy. Worked as a nurse in the army hospitals during the WWI and took part

in WWII Warsaw Insurrection. Held a position of the Head in the Plant Physiology Chair and a professor in the University of Wrocław.

Jerzy Herse, outstanding soil expert and agricultural practice research worker, he has been working for the Main School of Farming through all his life. Held a position of the Plant Cultivation Committee in the Fifth Department of Polish Academy of Sciences and has been awarded with many prizes for his extremely effective didactic and managing work.

Witold Sławiński, botanist, phytosociologist, microbiologist mainly addicted to waters protection problems. He has been decorated with the Gold Cross of Merits and the Poland Revival Officer Cross. He pioneered with the action of delimitation of forest protection areas in the Knyszyn Forest and has been the founder and patron to Knyszyn Forest Landscape Park Headquarters in Supraśl.

The celebrations of the Chopin Year announced by the Minister of Culture and National Heritage to commemorate 200th anniversary of our great composer birthday have urged the editors of the „Bulletin of Archives of Polish Academy of Sciences” to publication in our annual magazine the inventory of Bronisław Edward Sydow, musicologist and Chopin expert, whose works still hold the position of basic and valuable information material on the life and works of Frédéric Chopin. Bronisław Edward Sydow has spent almost all his life on collection of information and memorial materials related to Frédéric Chopin.

Archives of Polish Academy of Sciences

During the report year there were employed in the Archives of Polish Academy of Sciences 32 persons total, including 25 persons in Warsaw (of which 16 worked to part time hours), 5 persons in Poznań (with four employed in part time hours) and 2 in Wodzisław Śląski (with one person working to part time hours).

A meeting of the Science Council chaired by Ryszard W. Wołoszyński was held on March 18, 2009 with a moment of reverie devoted to honor the memories of the late professors Jerzy Róziewicz and Ryszard Marciniak, who had been committed to the functions of the Science Council of the Archives of Polish Academy of Sciences.

On 11 of April died Ryszard W. Wołoszyński who had been holding position of the Chairman to the Science Council of the Archives of Polish Academy of Sciences since 1993. Through all these years he had been spreading among us his extensive knowledge and it was his kindness and

his interest with the Archives function and operation that have helped us to survive through the hard times we had to face. It was a deep sorrow that we said our farewell in to this excellent man so much contributing to PAN Archives.

The Science Council has been abandoned by Irena Stasiewicz-Jasiukowa. President of PAN Social Sciences Department I, Stanisław Mossakowski has appointed Leszek Zasztowt to fill the vacancy.

On 16 May the PAN Archives once again joined the traditional annual event of the Night of Museums. Presented there were the previously prepared large size image exhibitions and several lectures were delivered supported with computer presentations and a trip around the Staszic Palace rooms and chambers. High number of visitors (over 2000 persons) gives the evidence of considerable public interest in the event.

An open air exhibition *Warsaw — that we can make it* was arranged by the Warsaw Municipality in the „Wiech” shopping arcade in June displaying, among others, the materials collected in PAN Archives on history of Warsaw Society for Science and Staszic Palace.

Polish Opening of the exhibition *Polish explorers of Siberia* was celebrated on October 23, 2009 in Staszic Palace. The exhibition had been presented before in Moscow, with Yakutsk, Irkutsk, Yeniseysk, Krasnoyarsk, Ulan-Ude and Kiachta following. At the same time, copies of the exhibition posters were displayed on May 21, during the General Assembly of Polish Academy of Sciences also attended by Lech Kaczyński the President of Poland, Bronisław Komorowski the Speaker to the Polish Parliament Commons, Bogdan Borusewicz the Speaker to the Polish Parliament Senate, Michał Kleiber, the President to Polish Academy of Sciences and Karol Modzelewski, the Vice-President to Polish Academy of Sciences.

The Warsaw Opening held in the Staszic Palace has been enhanced with the exposition displaying images of Siberian towns, the Baikal Lake and Siberia landscapes as well as the portraits of Polish exiles and copies of archival materials provided by the Russian Academy of Sciences in Moscow. The celebration also included a concert of Polish and Russian songs performed by the „Imprevisti” ensemble and a performance of Kunnay Takasayeva, Yakutsya artist playing her exotic music on original homus instrument. Two bilingual publications were to support the event.

The PAN Archives materials have also been used for another exhibition *The Artists of Emigrant Melpomena* supporting the Opole

Literature Autumn presentation displayed in November in the Opole Public Library.

A symposium *The circle of Doctor Tytus Chalubiński* was held on December 12 in Staszic Palace to complete the Chalubiński's Year celebrations. The PAN Archives have also committed to these celebrations by arranging for commemorative exhibition dedicated to Tytus Chalubiński and his closest circle of people, displaying biography documents, minor work details and correspondence items.

The Archives have also arranged for the Second National Relevant Problems Seminar for *Ethics in Profession* (May 11), with the speakers representing different science realms describing different ethical and other problems, which are usually have to be faced by the science and culture workers performing their functions in archives, libraries, museums and in public or privately owned media.

International Historic-Archival Seminar on *Culinary Heritage in Documents. Historical Sources versus Contemporary Requirements* arranged in co-operation with PAN Archives was held December 10 through 12. The lectures were presented in classic style decorated interiors of Warsaw Town Library, National Museum of Ethnography and Staszic Palace.

Another exhibition on scientific and professional work of professor Witold Jakóbczyk (1909–1986) was then presented in the Poznań Division of PAN in the Adam Mickiewicz University Collegium Historicum as prepared on the basis of the materials collected in PAN Archives, Poznań.

Exhibition on *University in the Castle* as prepared basing on the materials inherited with the collections as left by Heliodor Świącicki and Kazimierz Kaczmarczyk in Poznań PAN Archives Division. Dedicated to Heliodor Świącicki was also a documentary film *Outstanding University Personalities — Professor Heliodor Świącicki* produced by the University Film Studio and essay paper *In Memory of Heliodor Świącicki at the 90th Anniversary of Poznań University* — both of these works were based on his heritage materials kept in Poznań PAN Archives Division. Published by the Hel Peninsula Friends Association has been the Bożena Stelmachowska heritage typescript *Polish Baltic Shore Fishermen Customs* also kept in the Poznań Division.

Wodzisław Śląski PAN Archives have co-operated with the Wodzisław Land Lovers Association in preparation of the exhibition *Wodzisław Castle Tower in Paintings and Photograph Works*. The exhibition has been presented in the Art Wodislavia Gallery.

In credit to international co-operation, Hanna Krajewski, the Director of PAN Archives has delivered a number of lectures to the science conferences in Barcelona, Bojnice, Rio de Janeiro, Dolejskie Teplice and took part together with her other workers in multiple seminars, meetings, conferences and other sessions. Poznań Division have continued their co-operation work with The State Archives in Poznań, Poznań Division of PAN, Archive Chair in UAM History Institute, Library of the Poznań Society of Friends of Sciences, Poznań Division of Institute of Polish National Remembrance, editorial staff of University Publications and also developed contacts with Poznań Archaeological Museum and National Museum in Kielce.

A new PAN Archives Internet site has been operated in Warsaw. This project required immense numbers of data to be collected and put on the site. All the information have been updated with particular sections developed and extended along the reporting year. New graphic projects, galleries and reports were prepared. Poznań Division have prepared new text files and updated the PAN Archives Poznań Division Internet site.

The PAN Archives resources increased through 2009 by 387,77 m of documents, while there were rejected 9,20 m of the non archive quality documents. In Warsaw there were accepted 9,45 m of the private source originating materials and approximately 354 m of the documents developed by the institutions. The Poznań Division resources increased by 24,32 m of documents. The Wodzisław Śląski Division resources did not change. Currently, total archive resources amount to 2692,14 m of which 2238,56 m of documents are kept in Warsaw, 388,53 m in Poznań and 65,05 m in Wodzisław Śląski.

Methods Control Commission gave their acceptance to eight inventories and also, their comments to other eight inventories prepared by the Warsaw and by other Divisions. An inventory instruction project has been accepted for development of the heritage workshop resources in IZA Data Base. A rule has been adopted that any remarks to the first edition of an inventory should be supplied directly to the person working on development of the heritage resources, but the Commission would discuss only the second or the revised edition of the inventory. This change is expected to speed up the works on completion of the heritage inventories. Submitted to the Methods Control Commission have been complete inventories of the collection *Artists of the Emigration Melpomena* and of the heritage materials after: Janina Bem, Benedykt Dybowski, Manfred Kridl, Wiktor Paweł Nechay, Lech Ratajski as

well as the workshop inventory of the heritage after Maksymilian Tytus Huber as prepared in the IZA Data Base. The works on rearrangement of subsequent heritage materials to professional order have already commenced. Obtained personal archives have so far been provided with provisional lists of content. Personal archives of Stefan Tytus Dąbrowski, Heliodor Świącicki, Zygmunt Wojciechowski and Zbigniew Zakrzewski are currently being rearranged to professional archive order in Poznań Division. The staff of the Division in Wodzisław Śląski is continuing the work on rearrangement of the materials left after Waclaw Leśniński and Józef Chlebowczyk.

The existing Data Bases also related to the correspondence record files and the obituaries lists have been continuously updated and complemented.

Commission of Purchase Operations Control had no meetings.

Commission for Documents Qualification have approved 30 applications for approximately 370 m of the non-archive value documents to be rejected from the PAN institution establishments.

Commission for Standards Qualification have reviewed and estimated office operating instructions, lists of documents, instructions for management and operation of an office archive related to fifteen PAN establishments.

APAN photo collection increased by 279 positive and negative frames and now amounts to 30952 photograph prints, negative frames, postcards, xero copies and 24 Compact Disks.

Microfilm collection did not extend and currently amounts to 129047 positive film and 3225478 negative film frames. Medal collection did not change and currently amounts to 1056 objects.

Warsaw library increased by 164 book volumes and 56 of volumes of periodicals. The library in Poznań increased by 60 book volumes and 42 volume of periodicals but library in Wodzisław Śląski increased by three book publications. Total resources held in Warsaw and in the other Divisions amounts now to 14096 book volumes and 12425 volumes of continuing publications.

Maintenance work to subsequent archival heritage objects left by Władysław L. Jaworski is being continued. His diaries containing enormous numbers of inset attachments required the sheets to be mechanically cleaned and repaired with the tears sealed, the lost fragments complemented, and the attachment sheets pressed in. Approximately 50 document protective covers were prepared and the book volume repaired

and bound in leather. Similar work has been performed on five archival object units.

Administration of SEZAM Data Base has been continued with the records revised and suitably extended.

Also continued has been the work on filing of the visitors using the information from the SUMA Data Base. The files are maintained on running basis with the past records complemented retrospectively. Currently, the files include the data from the period 1998 through 2009 and cover 1131 records. Accepted for service in 2009 were 91 orders from the archival resources users.

Over 130 relevant search queries and personal investigation actions have been carried out. Results of these services have been communicated to the users by regular mail or by e-mail.

Science research office has been interrogated by 819 visitors. In Warsaw, there were 2170 xero copies and 2704 scan copies made to the readers orders.

There were two students from Akademia Podlaska, Siedlce, staying in Warsaw to do the archive practice training courses. Prepared and delivered have been lectures for students of the Warsaw University Interfaculty Individual Art Study and Postsecondary Information, Archives, Bookselling Study, who did their regular full year practice training. The lectures on the history of the Archives and its resources were supported with presentation of suitably selected materials and publications. Six students from the University Archives, History and Polish Language Departments had their practice training courses and stage practices in the Poznań Division.

Monthly practice training in the Wodzisław Śląski Division was provided for the Archive Specialization students from the Silesian University Institute of History in Katowice and from Jan Długosz Academy in Częstochowa.

„Bulletin of Archives of Polish Academy of Sciences” issue 50 has been published.

Published by APAN workers were 22 papers and other information materials.

